ERDÉLYI TUDOMÁNYOS FÜZETEK
181

HUSZONÖT LAP »KOLOZSVÁR ÉS VIDÉKE NÉPNYELVI TÉRKÉPÉ«-BŐL

BEVEZETÉSSEL ÉS JEGYZETEKKEL KÖZZÉTESZI

SZABÓ T. ATTILA

GÁLFFY MÓZES MÁRTON GYULA

KOLOZSVÁR, 1944

AZ ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET KIADÁSA

ERDÉLYI TUDOMÁNYOS FÜZETEK
181

HUSZONÖT LAP »KOLOZSVÁR ÉS VIDÉKE NÉPNYELVI TÉRKÉPÉ«-BŐL

BEVEZETÉSSEL ÉS JEGYZETEKKEL KÖZZÉTESZI

SZABÓ T. ATTILA
GÁLFFY MÓZES MÁRTON GYULA

KOLOZSVÁR, 1944
AZ ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET KIADÁSA

1.

Ha a tudományos munkában egynehány évtizede végbement hatalmas fejlődés okát vizsgáljuk, kétségtelennek kell tartanunk, hogy ez a kutatómódszerek tökéletesedésével nyert új megismerési lehetőségek szaporodásában keresendő.* Ez a megállapítás nemcsak a természettudományokra, de a szellemtudományok legtöbbjére is érvényes. A kutatómódszerek tökéletesedésének fokozott mértékben veszik hasznát azok a tudományok, amelyeknek kialakulási kora alig egy-két emberöltővel ezelőtt kezdődött, s így az új módszerek alkalmazásában nem kerékkötő a hagyomány, az addig kialakult gyakorlat nyüge.

A nép életével foglalkozó tudományos kutatások kétségtelen eredményeit is, személyi adottságokon kívül, jórészt újszerű kutatómódszerek alkalmazásának tulajdoníthatjuk. Az utolsó félszázad, különösképpen pedig a legutóbbi másfél évtized alatt jelentős eredményeket elért magyar népnyelvkutatás legújabb ága, a nyelvtérképvizsgálat is tulajdonképpen ilyen új kutatómódszernek tekinthető. Az új módszer sokban különbözik a népnyelvi kutatás eddig gyakorolt formáitól. Alkalmazója nem elégszik meg egy települési egység vagy a kisebb települések egy csoportjának népnyelvében megfigyelhető legfontosabb sajátságok vázlatos ismertetésével, mint azt például a magyar népnyelv kutatói szinte a legújabb ideig tették. Valamely nyelvterület egészére vonatkozó érdeklődése miatt nem elégítheti ki a nyelvtérkép munkását az újabb monográfikus népnyelvkutatásnak az az eljárásmódja sem, hogy egyes nyelvi jelenségeket, hang-, alak-, mondat- vagy jelentéstani és általában szókincsbeli sajátságokat egy bizonyos pont, egy kiválasztott települési egység vagy a települések egy kisebb csoportjának keretén belül vizsgáljon, és így állapítsa meg az egyes sajátságok meglétét, érvényesülésének fokát vagy éppen teljes, illetőleg részleges hiányát. Minthogy tehát a nyelvtérkép munkása sem futó és természetesen többé-kevésbbé hiányos képet nem akar rajzolni, mint tették a régebbi „nyelvjáráskutatók", sem az egyes nyelvi jelenségeket nem akarja a maga teljességében felmérni, új célkitűzéssel és ennek megfelelőleg új munkamódszerrel kell vizsgálatát végeznie, illetőleg új ábrázolási móddal kell eredményeit szemléltetnie. Ennek következményeképpen az eljárás újszerűsége elsősorban a gyűjtési terület kitágításában,

* A Bölcsészet-, Nyelv- és Történettudományi Szakosztály 1944. június 7-i szaküléseén tartott előadás.

a gyűjtési határnak a vizsgált nyelvterület legszélső pontjáig való szétfeszítésében jelentkezik, aztán magában a gyűjtés lefolytatásában és végül a szemléltetés újszerű módjában. A nyelvtérkép munkása a népnyelv legfontosabb jelenségeit rendszeresen, a kiválasztott nyelvterület minden részén és ami fontos, egy bizonyos, adott időpontban való állapotában akarja szemlélni és szemléltetni; éppen ezért nem egyetlen település vagy egy kisebb földrajzi, közigazgatási, illetőleg néprajzi szempontból többé-kevésbbé egységesnek vélhető táj népnyelvének vizsgálatát tűzi ki célul, hanem munkaterének tekinti az egész nyelvterületet. Mikor azonban a kutatóterületet földrajzilag kiszélesíti, ugyanakkor a vizsgálat időbeli határait a lehetőségig összeszűkíti. Nem kutatja tehát a nyelvi jelenségek múltját, előzményeit, okát és természetesen még kevésbbé bocsátkozik bele a nyelvi fejlődés várható újabb fokozataira vonatkozó meddő találgatásokba, sőt még az egyes jelenségek kapcsolatainak, összefüggéseinek megállapítását sem végzi el, csupán rögzíti és szemlélteti valamely nyelvnek egy adott, minél rövidebb időközön belüli állapotát. Ezért szokták a nyelvtérkép gyűjtőjét a fényképészhez, magát a munkaeredményt pedig a pillanatfelvételhez hasonlítani. Ha már erre a hasonlatra terelődött a szó, szükségesnek tartom kiemelni, hogy a nyelvtérkép gyűjtője természetesen nem eszményített, hanem a valóságnak minél inkább megfelelő felvételt igyekszik készíteni a nyelvről. Számára nincsenek „szép" és „csúnya" nyelvi jelenségek vagy szók, ő nem vadássza, mint ahogy a népnyelvkutató általában sohasem keresi a feltűnő, érdekes, az avatatlant furcsaságával mosolyra ingerlő nyelvi adatokat. Számára minden nyelvi jelenség úgy érdekes és úgy értékes, ahogy egy meghatározott ponton és egy bizonyos pillanatban megfigyelhető. Munkamódja tehát a megfigyelés és a megfigyelt jelenségeknek meghatározott hangjelekkel való rögzítése, illetőleg térképlapokon való szemléltetése.

Az itt elmondottakból önként következik, hogy a nyelvtérkép gyűjtőjének a lejegyzett nyelvi adatok viszonylagos egyidejűségére kell elsősorban vigyáznia. Az egyidejűség rendkívül fontos követelmény, hiszen nemcsak a nyelvész, az avatatlan is megállapíthatja, hogy a nyelv állandóan változik. Mi már nem beszélünk úgy, mint beszéltek csak egy félszázaddal előbb is apáink, nagyszülőink nyelve meg emezekétől különbözik és így tovább. A nyelv ilyen állandó, rendszerint lassú, észrevétlen változása megfigyelhető a népnyelvben is. Így, ha gyűjtőmunkánkkal nem igyekszünk, a gyűjtés elején felvett nyelvi anyag más állapotot tükröztet vissza, mint az utolsó napokban felvett állapot. Példáért nem is kell olyan messzire mennünk. A kalotaszegi Kispetriben például a falu eredeti népnyelvét ma már alig egy-két idősebb ember és asszony beszéli. A középkorúak és a fiatalok beszéde már teljesen elszíntelenedett az idáig is eljutó városias köznyelv hatása alatt. Ez azonban nemcsak Kispetriben van így, nagyon gyakran tettem hasonló megfigyelést magam Erdély különböző pontjain, sőt más népnyelvkutatókkal együtt a magyar nyelvterület Erdélyen kívül eső részein is. E jelenséggel az itt közelebbről vizsgált területen másutt is találkoztunk; így aztán ha

valaki a nyelvtérképhez ezelőtt negyven-ötven évvel kezdte volna gyűjtögetni az anyagot, s gyűjtését csak most fejezné be, az első tíz-húsz évben tanulmányozott falvakban alighanem sokkal eredetibb, régibb nyelvállapotot talált volna, mint az utolsó években felkeresett falvakban. A nyelvtérkép gyűjtőjének tehát viszonylag gyorsan kell dolgoznia. Éppen ezért nem gyűjtheti anyagát passzív megfigyelés útján, mint az, aki mondjuk csak egy vagy akár nehány hangtani jelenséget tanulmányoz. Minthogy egy faluban csak nehány napot tölthet, ezt az időt úgy kell felhasználnia, hogy ezalatt a nyelv fontosabb hang-, alak-, mondattani jelenségeit rögzíthesse és szókincsbeli sajátságait legalább nagyjában megállapíthassa. Ezt a célt csakis úgy valósíthatja meg, ha előre jegyzékbe foglalja a tanulmányozandó jelenségeket és kifejezéseket, s az előre megállapított kérdésekre közvetlen, aktív módon igyekszik felvilágosítást kapni.

2.

A mult századi külföldi kezdeményezések után nálunk e század első éveiben vetődött fel először a magyar népnyelvi jelenségek térképre való vetítésének gondolata. Bizonyos jóérzéssel tölthet el bennünket az a tudat, hogy ilyenfajta vizsgálatot elsőnek Erdélyben végeztek. Horger Antal brassói tanár korában 1905-ig öt esztendei nyári szünidejének átlag felét azzal töltötte el, hogy a keleti székelység, vagyis Csík és Háromszék megye egész területét bejárva, huszonkét mintaszó segítségével megállapította a vizsgált terület magyar népnyelvének tizenegy jelentős hang- és alaktani sajátságát. „Hosszú fáradságának rövid eredményét“ egyetlen térképlapra vetítve mutatta be „a magyar nyelv ügye iránt érdeklődő közönségnek“.[1] Munkája nemcsak a ráfordított tekintélyes idő és az önkéntesen vállalt sok fáradság, kényelmetlenség miatt érdemel tiszteletet, hanem úttörő voltáért és első pillanatra szerénynek látszó, de valójában nagyon lényeges eredményeiért is. S ha a térképelést, szemléltetést a tudomány mostani állása szerint ma már másként is végezzük, mitsem változtat ez magán azon a tényen, hogy elsőnek a magyar nyelvterületen Horger végzett nyelvtérkép-munkát. E vizsgálat folyamán elért eredmények lehetővé tették, hogy a magyarság egyik jelentős népi területén legalább nehány fontos népnyelvi sajátság elterjedésének földrajzi határait térképre rögzítve szemlélhessük. Különösen kiemelendő, hogy a vizsgálatból leszűrt eredmények az egész magyar népnyelvkutatásra és közelebbről a nyelvtérkép-szerű vizsgálódásokra nézve is olyan érdekes, általános érvényű megfigyeléseket jelentenek, amelyek adatszerűségükben sok addigi balhiedelmet döntöttek meg és sok azelőtt folytatott nyelvészeti vitát oldot-

[1] A keleti székelység nyelvjárási térképe: Magyar Nyelv I (1905), 446—54. l. 1 térképpel. — Az egyes hangtani jelenségek térképelését Erdélyi Lajos is megkísérelte hallgatóival, a térképlapok azonban nem jelentek meg (l. tőle Magyar nyelvi tanulmányok. Bp., 1929. II, 14). Ilyenféle térképeléssel Horger is kísérletezett (l. A Magyarság Néprajza II. kiad. Bp., é. n. III, 409. kk.).

tak meg. Nem csak HORGER nyelvtérkép-vizsgálódásaira, de általában egész népnyelvkutató munkássága értékelésére tartozik az a megállapításom, hogy e kutatások nagyon előnyösen befolyásolták HORGERnek már idézett tanulmányában és még kiérleltebb formában a népnyelvi kutatásokkal foglalkozó számára egyik nélkülözhetetlen kézikönyvében a magyar „nyelvjárások" kérdésében kifejtett álláspontját. Most, mikor az erdélyi népnyelvi térképezés munkájának újabb eredményeiről óhajtunk a rendelkezésre álló szűk keretek között megemlékezni, mindenképpen kötelességünknek érezzük, hogy az immár ötödfél évtizedes nyelvtudományi munkásságra visszatekintő s hetvenedik évén túl is szaktudományát további újabb kimagasló eredményekkel gazdagító nyelvtudós tudománytörténeti jelentőségére és az elért, sajnos, elég kevéssé értékelt, figyelmen kívül hagyott eredményekre rámutassunk. De nemcsak a tudománytörténeti előzmények megrajzolásának ilyen alkalomkor szinte kötelező volta késztet bennünket arra, hogy HORGERnek[2] az erdélyi és általában a magyar nyelvtérkép-vizsgálatok történetében való jelentőségére rámutassunk, hanem az is, hogy az ő kezdeményezését mindenképpen a magunk kísérlete szellemi elődjének kell tekintenünk. Az előbbiekben ugyanis kiemeltem, hogy a nyelvtérképszerű népnyelvi vizsgálódások ösztönzője az a szükségérzet volt, amely az addig folytatott elnagyolt vagy éppen nagyon is részletező monográfikus kutatás mellett elvégzendőnek tartja az egész magyar nyelvterület legfontosabb nyelvi jelenségeinek megállapítását és térképlapokon való szemléltetését. A nyelvtérkép gyűjtési és ábrázolási tere tehát egy nyelvterület egésze. Mégis az adott rendkívüli viszonyok között a lehetőségekkel számolva egyelőre csak azt tűzhettük ki első feladatul, hogy részben általános módszertani megfigyelések, részben meg gyakorlati tapasztalatok szerzése céljából első feladatként egy kisebb magyar népnyelvi terület minden egyes ponton való nyelvi vizsgálatát végezzük el. E szükséglet felismerése eléggé természetesnek és magától értetődőnek tetszik ugyan, mégis annak, hogy ezt egyáltalában igyekeztünk és igyekszünk megvalósítani, és annak, hogy e megvalósítás felé éppen ezen az úton haladunk, ennek bizonyos története van. Úgy véljük, nem felesleges már az ilyen vizsgálatokkal kapcsolatos nehézségek és az ilyen alkalmakkor felvetődő kérdések szemléltetése céljából is rámutatni arra, hogy milyen erőfeszítéseket kellett és kell tennie, milyen tervezgetések izgalmában, milyen akadályok és sikertelenségek elcsüggesztő légkörében kell lázasan és teljes odaadással dolgoznia az olyan tudomány művelőjének, mint a nyelvtudomány, amelyet a közfelfogás egyébként szürkének, lélektelennek és az élettől elvonatkoztatottnak tart.

[2] Megjegyzendő, hogy természetesen HORGER működésének itt érintett vonatkozásai munkásságának csak nagyon kis részére mutatnak rá. Egy ízben már volt alkalmam legalább futólag rámutatni HORGERnek az erdélyi népnyelvi és néprajzi kutatás szempontjából való jelentőségére [Vö. EM. 1942 : 559—601; l. munkásságának részletesebb méltatását még TECHERT JÓZSEF, MNy. XXXVIII (1942), 145. kk.].

3.

A visszatérés évében tervbevett erdélyi magyar nyelvtérkép-munka végzése HORGERnek, sajnos, folytatás nélkül maradt első kísérlete után már a kisebbségi időkben is a kedvelt tervezgetések közé tartozott. Előbb CSŰRY BÁLINT, akkor a kolozsvári református kollégium tanára igyekezett erdélyi híveket szerezni az 1929 táján a debreceni egyetem Nyelvatlasz Intézetétől kezdeményezett magyar nyelvtérkép-munkának.[3] Ez az országos viszonylatban is teljesen eredménytelen kísérlet Erdélyben is csak szórványos és tökéletlen eredményeket hozott. Ez természetesen nem CSŰRYnek vagy munkatársainak hibája volt; a valóságos ok az eredeti elgondolás hibás voltában, módszerének kezdetlegességében keresendő.[4] Sokkal szerényebb, valószerűbb célkitűzésekkel indult és sokkal megalapozottabb volt CSŰRYnek az a kezdeményezése, melyet már debreceni egyetemi tanár korában, 1937—1938-ban indított el a Szamosháton és Biharmegyének meg nem szállott részén. A vizsgálat alapjául szolgáló kérdőívet CSŰRY Erdélybe is eljuttatta. Itt akkoriban már korlátozott lehetőségek között, az államhatalom gyanakvó közigazgatási közegei és nem utolsó sorban az anyagi nehézségek akadályoztatása ellenére folyt valamelyes magyar népnyelvi kutatómunka. Történetesen éppen a most megvalósulás állapotában levő Kolozsvár-vidéki népnyelvi térkép munkásai voltak azok, akik CSŰRY kérdőívét a maguk kutatási területén, Kolozs, Szilágy, Szolnok-Doboka és Torda-Aranyos egyes pontjain felhasználták, illetőleg másokkal is igyekeztek felhasználtatni. A kérdőív segítségével végzett népnyelvi kutatások szétszórt pontjai azonban a kisebbségi évek alatt érthetően nem sűrűsödhettek olyan ponthálózattá, mely lehetővé tette volna akár csak egy kisebb területre vonatkozó erdélyi nyelvtérkép megalkotását.[5] A hatósági gyanakvás még az ennél ártatlanabb magyar tudományos törekvéseket is állandóan akadályozta,[6] a katonai behívások a gyűjtőket mindegyre elszakították a népnyelvi kutatás munkájától, hogy az igazán csekély gyűjtési költségek előteremtésének nehézségeiről ne is beszéljünk.

Az 1940 őszén bekövetkezett visszatéréskor, mint annyi más téren, az erdélyi magyar népnyelvkutatás terén is gyökeresen megváltozott a helyzet. Az Erdélyi Tudományos Intézetnek még a visszatérés évében való felállítása, illetőleg ez intézmény szervezetének belső kialakítása óta külön osztály, az intézet Magyar Nyelvészeti Osztálya főként

[3] Erre és részben a következőkre is l. BÁRCZI GÉZA, A Magyar Nyelvatlasz előkészítése: A (kir. magyar Pázmány Péter-tudományegyetem) Magyarságtudományi Intézet Évkönyve. 1941—42 : 173. kk. és kny.

[4] E kezdeményezés találó bírálatát l. i. h. 178. kk.

[5] Megjegyzendő, hogy e kísérlet nem vezetett semmi maradandó eredményre a jóval kedvezőbb külső körülmények között dolgozó debreceni kutatók esetében sem. Ami anyag összegyűlt, ma már meg sem található (vö. BÁRCZI, i. h. 179—80).

[6] L. erre MNny. III (1941), 308.

népnyelvkutatással foglalkozik. Az osztály munkatervének egyik lényeges pontja kezdettől fogva éppen az erdélyi népnyelvi térkép megvalósítása. Az Intézet igazgatóságával folytatott személyes megbeszélések után írásbeli tervezet is készült a népnyelvi kutatás munkamenetének és a gyűjtés személyi feltételeinek megállapítása, illetőleg megteremtése érdekében. Ez az 1941-ben készült tervezet az erdélyi népnyelvi kutatás szükségességének hangsúlyozása során ezt emelte ki: „Legelső dolog, hogy tájékozódjunk az erdélyi népnyelvi terület legfontosabb sajátosságait illetően. Ez pedig csakis nyelvatlaszmunka útján lehetséges. A berendelendő gyűjtőknek (középiskolai tanárok) egységesen kidolgozott kérdőívvel be kell járniok az erdélyi népnyelvi terület minden egyes községét, hogy megállapítsák az egyes hang-, alak-, mondat-, jelentés-, vagy általánosabban szótani sajátságokat. E sajátságok azután előre meghatározott rendszerrel térképre kerülnének, és így szemléltetnék az erdélyi népnyelvi terület legjellegzetesebb sajátságait." (Az ETI. irattára 210/1941. sz.). Az intézet igazgatója, DR. TAMÁS LAJOS és akkori ügyvezető igazgatója, DR. KNIEZSA ISTVÁN a legnagyobb megértéssel fogadta az előterjesztést. Közbenjárásuk eredményeként 1942. januárjától DR. GÁLFFY MÓZES, DR. IMRE SAMU és DR. MÁRTON GYULA szolgálattételre az Intézethez került. GÁLFFY és MÁRTON még a kisebbségi sorsban a népnyelvkutatáshoz szükséges ismereteket jórészt azokon a nyelvészeti gyakorlatokon szerezte meg, amelyeknek DR. GYÖRGY LAJOS, a kolozsvári egyetemi hallgatók akkori tanulmányi igazgatója teremtett kereteket. IMRE SAMU az Ausztriához szakított Felsőőrből került Debrecenbe, s onnan Kolozsvárra. Minthogy mindhárman már akkor gyakorlott népnyelvkutatók voltak, nyugalmasabb időkben berendelésük személyi tekintetben olyan kedvező munkalehetőségeket teremtett volna, amilyennel egyetlen népnyelvkutatással foglalkozó magyar kutatóintézet sem rendelkezik. A háborús viszonyok azonban nagyban csökkentették e kedvezően alakult helyzeti lehetőségeket.

A népnyelvi térkép munkájának megkezdését egyelőre az is késleltette, hogy egyrészt 1942-ben folytatni kellett a Nyelvészeti Osztálynak még 1941 nyarán megkezdett borsavölgyi kutatómunkáját,[7] másrészt pedig várni kellett arra, hogy elkészüljön az 1941. október 14—15-én tartott első magyar népnyelvkutató értekezleten elhatározott országos nyelvtérkép kérdőíve, hogy ennek anyagát is be lehessen dolgozni a lényegesen nagyobbra tervezett erdélyi kérdőívbe. Mindezek mellett még katonai behívások is hátráltatták a munka megkezdését.[8]

A meginduláshoz feltétlenül szükséges kérdőív készülési ideje alatt a Magyar Nyelvészeti Osztály tagjai több megbeszélést tartottak. Ezeken magának a kérdőív anyagának megvitatásán kívül a gyűjtési területet és a munkamódot igyekeztünk megállapítani. A rendkívüli viszonyok arra kényszerítettek bennünket, hogy egyelőre hagyjunk fel az

[7] Erre l. MNny. IV (1942), 476—7. és az ETI kéziratos évi jelentéseit.

[8] Az egyik berendelt középiskolai tanár-gyűjtő, dr. IMRE SAMU, 1942 őszétől megszakítás nélkül, a más kettő megszakításokkal mindegyre katonai szolgálatot teljesít.

egész Erdély népnyelvi térképéhez való anyaggyűjtés tervével. Részben a háborús forgalmi korlátozások, részben meg az Osztály első két évében folytatott népnyelvi kutatómunkája során falun tapasztalt, nem egyszer megoldhatatlan ellátási nehézségek arra ösztönöztek, hogy egyelőre ne kezdjünk nagyon nagy és távoli területre kiterjedő munkát. A tapasztalatszerzés szüksége is azt ajánlotta, hogy előbb egy kisebb területegység nyelvtérképének anyagát gyűjtsük össze úgy, hogy eltérve az eddigi nagyobb nyelvtérképek szerkesztőinek gyűjtési módszerétől, a kiválasztott területegység minden egyes pontját vizsgáljuk meg. E tekintetben tehát Horger Antal nyomdokait követtük. Egy ilyen tájtérkép elkészülése már akkor is több szempontból tanulságosnak és szükségesnek látszott.

A választásnak éppen a rendkívüli viszonyok miatt aránylag könnyen megközelíthető területre, az Intézet székhelyének közvetlen környékére kellett esnie. Eredetileg úgy terveztük, hogy csak a Kolozsvár közelében fekvő Kalotaszeg harminc egynehány községében végeznők el az anyaggyűjtés munkáját, s így Kalotaszeg népnyelvi térképét készítenők el.[9] Azonban ezt a gyűjtőterületre vonatkozó első tervet hamarosan úgy módosítottuk, hogy a terület határát kelet felé kitágítottuk. Belevettük Gyalut és a tőle keletre eső pontokat, mindenekelőtt pedig magát Kolozsvárt. Ehhez hozzákapcsoltuk a már amúgy is kutatott, kelet-északkeleti irányban fekvő Borsavölgyet, sőt délkelet felé a Mezőség nehány községét is. Így aztán a legkeletibb pontokat e területen Szék, Bonchida, Válaszút, Kolozsborsa, Bádok és Kide, a legnyugatibbakat Magyarókereke, Bánffyhunyad, Ketesd és Bábony jelenti. Ez utóbbin kívül Váralmás, Középlak és Magyarnagyzsombor a legészakibb, Szék, Kolozs, Györgyfalva, Magyargyerőmonostor és Magyarvalkó pedig a legdélibb megvizsgált pont. Köztudomású ugyan, hogy e legutolsó három község, egyik éppen Kolozsvár közvetlen közelében, ma a határon túl esik, és így megközelíthetetlen, mégis Györgyfalva nyelvét Kolozsvár nyelvi hatásának tükröztetése céljából, Magyargyerőmonostor és Magyarvalkó nyelvének vizsgálatát pedig azért tartottuk elengedhetetlenül fontosnak, mert hiszen ez a két község nemcsak hogy Kalotaszeg legrégebbi részének, az ú. n. Felszegnek, azaz a tulajdonképpeni Kalotaszegnek két legdélnyugatabbra eső községe, de az eddigi tudományos kutatások és személyes, helyszíni tapasztalataim szerint viszonylagos félreeső volta miatt mindkettő sok nyelvi régiességet is őriz. De e három pont nyelvállapotának vizsgálatára a közbeiktatódott országhatár miatt csak az a lehetőség kínálkozott, hogy egyrészt a Kolozsváron nagyszámban élő györgyfalviak, másrészt a Bánffyhunyadon tekintélyes számú gyerőmonostori és valkai menekültek közül válasszunk alkalmas nyelvmestereket a há-

[9] E területre egyebek mellett azért esett a választás, mert itt mindhárman végeztünk népnyelvi kutatást, sőt a kutatás eredményeiből közöltünk részleteket is. L. erre részletesebben Hitel II (1937), 51 kk. és MNny. III (1941), 308, IV (1942), 475. kk. — Gálffy Mózes, A kalotaszegi Magyarbikal népnyelvének névszótövei: MNny. III (1941), 90—157. — Szta, Az í-zés állapota a bábonyi népnyelvben: EM. 1943 : 382—4.

rom község népnyelvi sajátságainak tanulmányozásához. Az így kitágított kutatási terület ilyenformán magába foglalja a régi történelmi Kalotaszegen, a Körös és a Kalota közén (Felszeg) kívül, az Almás, a Kapus és a Nádas, sőt a Kisszamos vidékét is egészen Bonchidáig, felöleli a Borsavölgyet, valamint a Mezőség északnyugati csücskén lévő nehány községet is; ezen kívül a Kolozsvár tőszomszédságában fekvő Fejérden és Kajántón tett népnyelvi megfigyelések is rákerülnek a térképre. Kolozsváron a jobbára kertgazdasággal és általában földművelléssel foglalkozó Hóstát nyelvének vizsgálatát határoztuk el. Ugyanitt szükségesnek tartottuk, hogy a városnak egyik, jelentős rumén lakosságot magába foglaló részén, Monostoron is vizsgálatot végezzünk úgy, hogy kikérdezzük rumén nyelvmestertől is a kérdőív teljes anyagát. Ezt a magyar-rumén nyelvi kölcsönhatás megállapításának szempontjából szükségesnek látszó vizsgálatot a kiválasztott területnek még nehány más pontján is, egyes, állandónak kijelölt pontokon rendszeresen, másokon alkalomszerűen és szórványosan szintén elvégezik a gyűjtők. Az ebből adódó tanulságok, rendkívül jelentősnek ígérkeztek; az eddig végzett gyűjtés e vélekedésünket igazolta is. A mutatvány nehány lapja már ízelítőt ad mind a magyarból ruménbe átkerült szókincs, mind pedig a ruménségtől a vizsgált terület magyar népnyelvébe átszivárgott szóanyag természetére nézve.

Az így kiválasztott területen kereken hatvan pont vizsgálatának elvégzése teszi a gyűjtők feladatát.

4.

A kérdőív készülésének tartama alatt meg kellett teremteni a megvizsgálandó pontokon részint a gyűjtők ellátásának, zavartalan munkájának, részint meg az alkalmas nyelvmesterek kiválogatásának személyi előfeltételeit is. Megkönnyítette e feladatot az, hogy a vizsgált terület értelmiségi rétegével, és főként lelkészi karával nagyon bensőséges személyi kapcsolataim voltak. A kutatott terület nyugati felén, Kalotaszegen e személyi kapcsolatoknak kellő súlyt adott az a melegh hangú, gyűjtőmunkánk jelentőségét kidomborító körlevél, melyet levélbeli megkeresésemre a kalotaszegi református egyházmegye esperese, Daróczi Ferenc intézett két ízben is az egyházmegye papságához. Ezen az egyházmegyén kívül eső nehány egyházközség lelkipásztorához és két római katolikus plébánoshoz személy szerint szóló levél is elég volt ahhoz, hogy a lelkészek részéről készséges, nagyon sokszor meg éppen különlegesen lekötelező megértést és segítséget tapasztaljanak a gyűjtők. Nem tudom elég hálásan kiemelni azt a támogató szerepet, amelyet a terület papságának ez a megértése jelentett. Nagyon ritka helyt hiányzott a lelkészből az előzékeny segítő készség, s e ritka esetekben is többnyire a kitűzött cél meg nem értése vagy a rendkívüli viszonyokból adódó akadályoztatás magyarázta egyes lelkészek visszahúzódását, s ezzel azt, hogy azokról a pontokról a két gyűjtőnek elsőízben bizony dolga végezetlenül kellett eljönnie. Az ilyen szórványos esetekben

tapasztalt sikertelenség s a belőle következő idővesztegetés, hátramaradás elkerülése miatt jónak látszott a világi hatóságok erkölcsi támogatásának biztosítása is. Megkeresésemre néhai DR. SZÁSZ FERENC, Kolozs megye volt alispánja készségesen kiállított a gyűjtők számára ajánlólevelet; felhívta benne a hatáskörébe tartozó illetékes közigazgatási szerveket arra, hogy e nemzeti és tudományos szempontból fontos kutatás végzése során a gyűjtőket munkájukban támogassák.

Alább majd részletesen szó esik az előkészület legfőbb részéről, a kérdőív megszerkesztéséről. Ez igénybe vette a nyelvtérkép két gyűjtőjének, GÁLFFY MÓZESnek és MÁRTON GYULÁNAK mintegy négy hónapját. Megfeszített munkájuk eredménye volt az, hogy 1943 február végére elkészült a csaknem 2300 alapkérdést magába foglaló kérdőív. Ennek végigkérdezése az alaktani és más természetű al-kérdésekkel együtt minden egyes ponton hozzávetőlegesen 3500 nyelvi adat felvételezését jelenti.

Az előzetes tervekhez igazodva, a gyűjtők a nyelvtérkép anyaggyűjtési munkájához 1943. február 23-án a borsavölgyi Kidén kezdtek hozzá; azért éppen itt, mert e ponton az Osztály tagjainak 1941—1942 folyamán végzett népnyelvi gyűjtése alapján az összegyűlő adatokat jól ellenőrízhettük. Az első ponton a kérdőív teljesen használhatónak bizonyult. A többieken sem érték a gyűjtőket a kérdőívvel kapcsolatban kellemetlen meglepetések, s így a kérdőíven csak olyan, lényegbe nem vágó, apróbb módosításokat kellett tenni, mint amilyenről alább majd lesz szó. Így ezzel a kérdőívvel február 23-tól további próbagyűjtés céljából munkatársaim néhány olyan helyet látogattak meg, amelyekről peremhelyzetük, aránylagos félreeső voltuk, vagy éppen forgalmi útvonal melletti helyzetük miatt különleges tapasztalatokat és érdekes nyelvi adatokat várhattunk. Egy hónap alatt különböző, de itt nem részletezhető személyi nehézségektől hátráltatva hét ponton végződött el a próbagyűjtés. Minthogy a gyűjtők kimenetele előtt minden egyes helység lelkésze értesítést kapott a gyűjtők érkezésének pontos vagy legalább hozzávetőleges idejéről, a helyszíni munka számára a lelkészek legtöbbször már jól előkészítették a talajt azzal, hogy nyelvmestereket kerestek, illetőleg ajánlottak és ellátásról gondoskodtak. Az előkészítés foka nagyon változó volt a szerint, hogy az egyes lelkészek mennyire értették meg kezdeményezésünk jelentőségét, s milyen odaadással fogtak hozzá a gyűjtés anyagi és szellemi előfeltételeinek megteremtéséhez. Sokszor egészen könnyű volt a nyelvmesterek kiválogatása, mert az ajánlott személyek megfelelők voltak, máskor azonban már e kezdő lépés is bonyodalmakat és így késlekedést okozott. A jó előkészítés azon kívül, hogy egy fél, sőt egy egész napi időnyereséget jelentett, a megértésnek is jele volt s így biztosította a gyűjtő-munka kedvvel, lendülettel való végzését, míg az előkészítés hiánya, illetőleg meg nem felelő volta ugyanannyi idő elvesztegetését, a gyűjtőkben lehangoltságot és csak nehezen feloldódó rosszérzést eredményezett. Az ilyen kedvező vagy kedvezőtlen lélektani körülmények aztán természetesen nem voltak közönbösek a munkaütem alakulására nézve sem.

Hosszadalmas, bár rendkívül tanulságos volna részletezni egyik oldalon azokat a nehézségeket, akadályokat, melyek a gyűjtést késleltették, másfelől meg azokat a körülményeket, melyek a gyűjtők munkáját előrelendítették.[10] Szerencsére a kellemetlen és kellemes tapasztalatok elég arányosan váltakoztak ahhoz, hogy biztosítsák a gyűjtőkben a kedvet és a munkalendületet. A hátráltató körülmények között a már előbb említett helyszínen adódó nehézségek mellett legtöbb visszamaradást okoztak és okoznak a háborús helyzetből adódó forgalmi korlátozások meg a katonai behívások. A katonai szolgálat többszöri megszakítással sokáig elvonta a két gyűjtőt a munkától. Ezért nem sikerült az az első tervem, hogy az anyaggyűjtés még a mult év folyamán nagy részében befejeződjék, illetőleg legalább is a befejezéshez olyan közel juthasson, hogy erre az évre csak nehány felgyűjtendő pont meg a kiegészítés munkája maradjon. Legutóbb az idővel és a gyűjtők teljesítőképességével mindenben számoló, tehát éppen ezért valósnak látszó reményünk az volt, hogy a gyűjtés ez év júniusáig befejeződik. Február közepén azonban az egyik gyűjtő ismét behivót kapott. Ezzel a gyűjtés ezévi bevégzésére vonatkozó egész tervünk újra meghiusult. Márton Gyula ugyan folytatta még nehány ponton a gyűjtést, de a bekövetkezett és még várható rendkívüli események ezután már Márton számára is lehetetlenné teszik, hogy huzamosabb ideig a gyűjtőterületen tartózkódjék. Minthogy így a gyűjtés teljes befejezésére vonatkozó reményünk rajtunk kívül álló okokból nem teljesedett be, sőt a helyzet későbbi súlyosodása fokozottabb mértékben valószínűtlenné tette még azt is, hogy Márton befejezhesse a maga kérdőíve anyagának összegyűjtését, márciusban elhatároztuk, hogy a hátralévő nehány ponton a kérdőív anyagából kiválasztott mintegy 50 kérdéssel egyelőre csak próbagyűjtést hajtunk végre. Az így begyűlt anyagból aztán kb. 25—30 lapot közreadunk azért, hogy ízelítőt nyujtsunk a végzett munkából, és hogy legalább részben szemléltessük nyelvtérkép-vizsgálataink sokrétű tanulságait. Különben is a rendkívüli viszonyok közepette egyre súlyosodó általános helyzet és a kiadási nehézségek miatt az is fenyeget, hogy az összegyűjtött hatalmas anyagnak a maga teljességében való közlése még sokáig késhetik. Így és ilyen meggondolások alapján jelenik meg most itt, ez észrevételekhez csatolva mutatványként ez a 25 térképlap.

Most, mikor ez aránylag hosszadalmas fejtegetések után is csak egy kis részét mondottam el azoknak a tapasztalatoknak és tanulságoknak, amelyek egyfelől Kolozsvár és vidéke népnyelvi térképének előkészítése, másfelől meg a terv megvalósítására való törekvésünk során felmerültek, nem mulaszthatom el, hogy itt is köszönetet ne mondjak dr. Tamás Lajosnak, az ETI igazgatójának, aki elejétől fogva a legnagyobb megértéssel fogadta az erdélyi nyelvtérképre vonatkozó terveket, biztosította a gyűjtésnek nemcsak személyi-szellemi, de igen jelentős anyagi feltételeit is. Ezen túl azonban a vele való többszöri

[10] Ezekről legalább részben a nyelvtérkép két gyűjtője alább megemlékezik.

megbeszélés mindig gondolatébresztő volt, s hozzájárult ahhoz, hogy munkánk eredményei is használhatóbbá és szemléltetőbbé váljanak. Mind a gyűjtés tervezője és irányítója, mind a gyűjtők számára jóleső ösztönzést jelentett az a tudat, hogy az intézet igazgatója az adott lehetőségek között mindenben támogatja az Intézet Magyar Nyelvészeti Osztálya e sok tekintetben úttörő tervének megvalósítását. Nem rajta, de rajtunk sem múlott és múlik, hogy e terv egyelőre teljes egészében nem valósulhat meg. Hálás köszönetünkkel fordulunk Daróczi Ferenc, a kalotaszegi református egyházmegye esperese és rajta keresztül az egyházmegye lelkészei felé is az előbb már érintett támogatásért. Köszönetünk illesse a római katolikus plébánosokat és a kolozsi református egyházmegyéhez tartozó nehány egyházközség lelkipásztorát, valamint az e területen működő világi hatóságokat is lekötelező segítségükért.

E segítség és az Intézet igazgatóságának megértése tette lehetővé, hogy a Nyelvészeti Osztály két tagja, Gálffy Mózes és Márton Gyula végezhesse a nyelvtérkép gyűjtő-munkáját. Teljes odaadást, nagy szellemi és testi erőkifejtést kívánó munkájukat igazában csak az tudja kellőleg értékelni, aki — mint magam is — közvetlen közelről figyelte az előkészületben és a gyakorlati keresztülvitelben jelentkező fáradhatatlanságot. Az, hogy e munkának jelentősebb felén már túl vagyunk, és belőle valamelyes eredményt most itt bemutathatunk, elsősorban a két gyűjtő érdeme. Ők a leghivatottabbak arra is, hogy a nyelvtérkép gyűjtőmunkája során szerzett közvetlen tapasztalatokról az alábbiakban beszámoljanak.

Szabó T. Attila

5.

Módszerünk, mellyel az itt ismertetett anyagot összegyűjtöttük, nagyjában egyezik az eddigi nyelvtérkép-munkálatok módszerével. Előkészítő munkálataink során első feladatunkként természetszerűen a kérdőív összeállítását tűztük ki. Mivel arra törekedtünk, hogy kérdőívünk a népi szókincs fontosabb kifejezéseit, továbbá az erdélyi magyar népnyelv minden jelentősebb hangtani, alaktani és mondattani sajátságát egyaránt felölelje, előbb előtanulmányt kellett végeznünk. Mindenekelőtt a Magyarság Néprajzát és Csűry Bálint szójegyzékét néztük át, továbbá a fontosabb nyelvészeti szakmunkákat[11] és népnyelvi közléseket.[12] Ez utóbbiak közül természetesen elsősorban az

[11] Horger Antal, A magyar nyelvjárások. Bpest, 1934. — Csűry Bálint, A magyar nyelvjárások (Egyetemi előadások). — Gombocz Zoltán, Magyar történeti nyelvtan II. Hangtan. Bpest, 1940. — Ua., Alaktan. Bpest, 1925. (Kőnyomatos jegyzet). — Csűry Bálint, Magyar alaktan (Egyetemi előadások). — Ua., Magyar mondattan (Egyetemi előadások).

[12] Szabó T. Attila, A visszatért keleti részek népnyelve: MNy. XXXVII, 1—12. — Gálffy Mózes, A magán- és mássalhangzók állapota a szindi népnyelvben: MNny. II, 182—94. — Márton Gyula, Nyiltabbá és zártabbá válás az ördöngösfüzesi nyelvjárásban: MNny. I, 118—21. — Ua., A magánhangzók

erdélyi tárgyúaknak szenteltünk különös figyelmet. A kérdőívbe felveendő anyagot mindjárt ki is céduláztuk. Mivel anyagunk igen gazdagnak, terjedelmesnek bizonyult (mintegy 6000 szót ölelt fel), egy részét ki kellett selejteznünk, nehogy a gyűjtés túlságosan sok időt vegyen igénybe. Anyagunk többszörös átnézése és megrostálása után átnéztük még BÁRCZI GÉZA országos kérdőívét is, nehogy az egész magyar nyelvterületen kikérdezendő kérdések közül csak egy is kimaradjon. Utána a külföldi gyűjtők követte elvek s nem utolsó sorban eddigi saját tapasztalataink alapján véglegesen összeállítottuk kérdőívünket. Az anyag megrostálása után megmaradt mintegy 2094 címszót két nagy kérdéscsoportra osztottuk. Az első kérdéscsoportba az emberre és az ember életére vonatkozó fontosabb fogalomköröket vettük bele, (az emberről általában, emberi testrészek, betegségek, fontosabb gyógymódok, születés, gyermekkor, ifjúkor, házasság, keresztelés, családi élet, öregkor, halál, vallásos élet, közélet, társadalmi élet, sütés, főzés és ruházat), a másodikba pedig az ember környezetének, a fontosabb népi foglalkozásoknak s az ezzel kapcsolatos fogalomköröknek a szókincsét (telek, ház, építkezés, gazdasági épületek, eszközök, a ház berendezése, fűtés, világítás, talaj időjárás, nap- és évszakok, gazdálkodás, állattenyésztés, erdőlés, madarak, vadállatok). Bár arra törekedtünk, hogy

állapota a nagymoni népnyelvben: MNny. II, 195—203. — BALASSA IVÁN, Az a-zás a kolozsvári Hóstát nyelvében: MNny. III, 57—69. és kny. Dolg. a Ferenc József tud. egyet. M. Nyelvtud. Intézetéből. 5. sz. — SZABÓ T. ATTILA, A bábonyi népnyelv igetövei és igealakjai: MNny. I, 48—64. — MÁRTON GYULA, A nagymoni népnyelv igetövei és igealakjai: MNny. III, 189—232 és kny. Dolg. a Ferenc József tud. egyet. M. Nyelvtud. Intézetéből. 1. sz. — GÁLFFY MÓZES, A kalotaszegi Magyarbikal népnyelvének névszótövei: MNny. IV, 90—146. és kny. Dolg. a Ferenc József tud. egyet. M. Nyelvtud. Intézetéből. 8. sz. — Ua., A kidei népnyelv igetövei, igealakjai és igeképzői (Kéziratban). — BALASSA IVÁN, Bádok, Csomafája és Kide névszótövei (Kéziratban).

Az egyes foglalkozási ágak szókincsének öszeállításakor sok haszonnal forgattuk a következő tanulmányokat: NAGY JENŐ, A népi kendermunka műszókincse Magyarvalkón (Kalotaszeg): Dolg. a debr. Tisza I. tud. egyet. M. Népnyelvkutató Intézetből. 1. sz. — BALASSA IVÁN, A debreceni cívis földművelésének munkamenete és műszókincse: Uo. 7. sz. — IMRE SAMU, A felsőőri földművelés: Dolg. a kolozsvári Ferenc József tud. egyet. M. Nyelvtud. Intézetéből. 3. sz.

Az adatgyűjtés és feldolgozás módszerét illetőleg a következő tanulmányokat néztük át: CSŰRY BÁLINT, A népnyelvi búvárlat módszere: A Turulszövetség népkutatási füzetei. 1. sz. (Szerk. Bakó Elemér). Bpest, 1936. — NAGY JENŐ, A német nyelvjáráskutatás vázlatos története és mai állása: MNny. II, 124—81. és kny. Dolg. a debreceni Tisza I. tud. egyet. M. Népnyelvkutató Intézetből. 10. sz. — BAKÓ ELEMÉR, A finn népnyelvkutatás: Dolg. a debr. Tisza I. tud. egyet. M. Népnyelvkutató Intézetből. 4. sz. A legtöbb tanulsággal POP SZEVÉR rumén népnyelvkutatónak »Buts et méthodes des enquêtes dialectales« (Paris, 1927) című összefoglaló művét forgattuk. A rumén nyelvtérkép gyűjtőinek módszerét egyébként alaposan tanulmányoztuk s ilyen természetű közléseikből nagyon sokat okultunk (Vö. MÁRTON, A rumén nyelvatlasz-munkálatok története és módszere: MNny. IV, 233—67. és kny. Dolg. a Ferenc József tud. egyet. M. Nyelvtud. Intézetéből. 14. sz.)

a felvett kérdések alapján megfelelő alapossággal vázolható legyen a kolozsmegyei magyar népnyelv hang-, alak- és legalább kis mértékben mondattana, a fősúlyt mégis a szógyűjtésre helyeztük. Az alaktani rész teljessége kedvéért célunkul tűztük ki mintegy negyven névszó- és igető teljes ragozásának lejegyzését is. Ezeket úgy állítottuk össze, hogy mindenik névszótő-, illetőleg igető-csoport képviselve legyen. A mondattani sajátságok tanulmányozása céljából szerkesztettünk nehány mondatot is. Ismerve azonban az eddigi gyűjtőknek azt a tapasztalatát, hogy az ilyen példamondatok kikérdezése csak ritkán vezet eredményre, a mondattani jelenségek tanulmányozását mi is megfelelő számú példamondat lejegyzése segítségével gondoltuk megoldhatónak. A Kidében, Magyarkapuson, Magyarbikalon, Váralmáson, Magyarzsomboron és Magyarókerekén végzett próbagyűjtés során még számos kifejezést vettünk bele kérdőívünkbe. Az előkészületek során úgy számítottuk ugyanis, hogy az egy-egy község számára előirányzott három-négy nap alatt 2000 kérdésnél többet nem tudunk kikérdezni. A kérdőív kipróbálása alkalmával azonban azt tapasztaltuk, hogy a selejtezés során csupán időmegtakarítás céljából kihagyott mintegy kétszáz kérdés kikérdezésére is jut időnk. Így kérdéseink száma mintegy 2269-re emelkedett. Ebben a számban a névszó és igealakok természetesen nincsenek benne. Ezeket tekintetbe véve bátran mondhatjuk, hogy a kérdőív segítségével egy-egy ponton hozzávetőlegesen mintegy 3500 nyelvi adatot jegyzünk fel.

Itthoni előkészületeink során megbeszéltük azt is, hogy melyik kifejezést milyen módon fogjuk megtudakolni. Négyféle kérdezési módban állapodtunk meg. Az elérhető tárgyak (pl. a ház részei, eszközök, berendezési tárgyak, stb.) és a könnyen utánozható cselekmények (pl. ásít, gyökönt, pislog, kacsint, stb.) neve mellé egy *R*-t írtunk kérdőívünkbe. Ez azt jelentette, hogy az illető dolog vagy cselekmény nevét rámutatással, illetőleg utánzással fogjuk megkérdezni. A gyűjtés során mi is azt tapasztaltuk, akárcsak az eddig megjelent nyelvtérképek gyűjtői, hogy ez a kérdezési mód a leggyorsabb és a legmegbízhatóbb. Vannak azonban dolgok, melyek nem érhetők el olyan könnyen (pl. a mezei munka szókincse, az ember belső szerveinek neve, betegségnevek, stb.). Ezek nevét körülíró kérdéssel tudtuk meg. Ezeket a kérdéseket mindjárt meg is fogalmaztuk, hogy a kérdezés minél könnyebben s mindenütt ugyanolyan formában történjék. Egyesek feleslegesnek tartják a kérdések megfogalmazását, mi azonban azt tapasztaltuk, hogy az esetek túlnyomó többségében nagyon is fontos. Vannak ugyanis esetek, mikor nem mindegy az, hogy a kifejezés alanyesetét vagy pedig tárgyesetét mondja-e meg adatközlőnk. A *kása* szó esetében például elsősorban az alanyeset érdekel bennünket, mert mellesleg arra is kíváncsiak vagyunk, hogy a falu népnyelvében az *á—a*, vagy pedig az *á—ą* hangállapot van-é meg. Ha a kérdést nem fogalmazzuk meg előre, tekintve, hogy a dolog természeténél fogva meglehetősen gyorsan kell dolgoznunk, hol így, hol úgy fogjuk feltenni a kérdést, s ennek megfelelőleg a szónak hol ezt, hol azt az alakját fogjuk kapni. A kérdések megfogalmazása tehát a kérdezés módjából kizárja

a rögtönzést s az ötletszerűséget, ugyanakkor különösen az első tizenöt-húsz községben, nagyon megkönnyíti a gyűjtő munkáját. A gyűjtő figyelmét éppen eléggé igénybe veszi a feleletek pontos megfigyelése és lejegyzése, nem terhelhetjük meg még a kérdések rögtönzött megfogalmazásával is. A kérdések megfogalmazása nem olyan egyszerű, hogy azt a helyszínen minden nehézség nélkül elvégezhetnők. Ez állításunkat mi sem bizonyítja jobban, mint az a körülmény, hogy még otthon, az íróasztal mellett is nem egy esetben hosszasan kellett töprengenünk, míg a megfelelő fogalmazást, formát megtaláltuk. A népi élet, a nép ismereteinek, érzés- és gondolatvilágának, egyszerű, szemléltető, képes beszédmódjának alapos ismeretével kell rendelkeznünk, ha olyan kérdéseket akarunk megfogalmazni, melyek azonnal, szinte spontán módon felidézik adatközlőnk emlékezetében a körülírt dolog emlékképét. Itt van pl. az egészen közönséges *menyét* nevű állat. Írjuk le akármilyen pontosan a külsejét, mutassuk meg akár a képét is, s még akkor sem biztos, hogy elérjük célunkat, még mindig kétes, hogy megérttettük-é magunkat adatközlőnkkel. Ellenben, ha azt mondjuk, hogy mi a neve annak a kicsi állatnak, mely megharapja a tehén tőgyét, adatközlőnk azonnal kész a felelettel. Vagy itt van például a *bagoly* esete. A kérdést így fogalmaztuk meg: „Mi a neve annak az éjjel repkedő, faoduban, vagy sötét lyukban lakó, nagy, barna színű madárnak, melyet a többi madár üldözni szokott?“ Kiderült, hogy ez a kérdés túlságosan hosszú, bonyolult a falusi ember számára. Elég, ha ennyit mondunk: „Van egy madár, mely éjjel olyan csúnyán tesz, mi annak a neve?“ A gyűjtés során meglehetősen nehéznek bizonyult az emberi belső szervek nevének kikérdezése is. A falusi ember tudja, hogy van szíve, gyomra, tüdeje, bele, veséje, mája, stb., de azt már nem mindig tudja, hogy melyiknek mi a szerepe s hogy hol, milyen szervek szomszédságában található. Így aztán különösen kezdetben, meglehetősen nagy gondot okoztak a kérdések. Lassan-lassan azonban mindeniknek rájöttünk a nyitjára. Így például a *vese* nevét úgy kérdeztük, hogy egyszerűen a derekunkra mutattunk s megkérdeztük, hogy mije fáj ott benn az embernek, ha meghül. Erre minden esetben azt a feleletet kaptuk, hogy a veséje. A bélfajták, máj, lép, stb. nevét viszont a disznóval kapcsolatban kérdeztük meg. Annak belsejét ugyanis igen jól ismerik. Ha még mindig hiányzott egy-két név, felsoroltattuk az ismert belsőrészneveket, s így feltétlenül előkerültek a még hiányzó nevek is. A virágneveket is hasonló módon gyűjtöttük. Kezdetben körülírtuk mindeniket, de sok időt vett igénybe, s nehezen is találta el nyelvmesterünk, hogy melyik virágról van szó. Felsorolás közben azonban mindenik előkerült. Hasonló nehézségekkel mindenki számolhat, hisz a nép egyszerű életkörülményeibe, ismereteinek körébe, érzés- és gondolatvilágába máról holnapra tökéletesen beleilleszkedni még a nép köréből kikerült tanult ember számára sem könnyű dolog. A hibák azonban rendre kiküszöbölődnek, a kérdések lassan leegyszerűsödnek, kikristályosodnak s az eredmény: a munkaidő lényeges megrövidülése. A tisztán körülíró kérdezési módon kívül éltünk még egy harmadikkal is, melyet k ö r ü l í r ó - r á m u t a t ó kérdésnek nevezhetnénk. Ilyen például a darálóra,

vagy kézimalomra vonatkozó kérdés: „Mi a neve annak a két nagy kőnek, amit így forgatnak (kezemmel forgató mozgást végeztem) s kását őrölnek rajta?“ Ha egy szó jelentésváltozataira voltunk csupán kíváncsiak, akkor az ú. n. közvetlen, vagy egyenes kérdezési módot alkalmaztuk. Pl. „Mire mondják, hogy *hever?*“ Adatközlőnk erre elmondta, hogy az emberre, mikor lustálkodik, az állatra, mikor fetreng, a földre, mikor nem vetik be, stb. Mivel hasonló kifejezés a kérdőívben meglehetősen kevés van, ezt a kérdezési módot csak nagyon ritkán alkalmaztuk.

Az alaktani kérdések vázolása céljából felvett negyven névszótő és igető alakváltozatait rendszerint mondatban kérdeztük ki. Pl. „Mije ez az embernek (s a gyűjtő kezével a fejére mutatott)? Ha a gyermek beleüti ezt az asztalba (s fejére mutatott), mit mond, mit ütött meg?“ stb. „Mit csinálok én, mikor így teszek a ceruzával (ugyanakkor írni kezdett)?“ — Ír. — Hát azt hogy mondaná Pista bácsi: én most egy levelet.... (s mutatta, hogy ír)?“ — és így tovább mindenik alakját az igének. A mondattani jelenségekkel kapcsolatos kérdéseket is igyekeztünk körülírással, rávezetéssel megkérdezni, nehogy a köznyelv befolyásolja a kívánt mondatok megszerkesztésében. Ne higgyük azonban, hogy megelégedtünk csupán a kérdező módszerrel. Az így nyert adatokat igyekeznünk kell minél alaposabban ellenőrizni és kiegészíteni a közvetlen megfigyelés útján szerzett adatokkal. Munkánk szüneteiben meg kell figyelnünk a családtagok, bevetődő szomszédok egymásközti beszédét s igyekeznünk kell abból minél többet lejegyezni. Nem egyszer megtörtént ugyanis, különösen az alaktani rész kikérdezésekor, hogy kérdésünkre a köznyelvi alakot mondta meg adatközlőnk, később azonban beszélgetés közben kiderült, hogy egymás közt nem ezt, hanem a népnyelvi alakot használják. Különösen az ú. n. hangzónyújtó igetövek (*ád, hány, féj,* stb.) továbbá a *szivu* és *hivu* igék esetében kellett nagyon vigyáznunk. Hasonló módon kerülték a rumén eredetű kifejezéseket is. A Kalotaszegen eléggé elterjedt *puju : puró* 'bivalyborjú', *sztrunga : sztáur* 'juhkosár' kifejezéseket például szintén kerülték a kérdésre adott válasz alkalmával, később azonban vagy kitartó utána kérdezéssel, vagy a nyelvmesteren kívül mások beszédének megfigyelésével csak rábukkantunk.

A kérdőív összeállításával szorosan összefügg a kapott feleletek lejegyzésére szolgáló jelrendszer megbeszélése és megállapítása is. Mivel az 1941-ben tartott első magyar népnyelvkutató értekezlet a Csűry Bálint használta jelölési mód alapulvételével ezt a jelrendszert már megállapította, az előkészületeknek ezt a pontját egyszerűen átugorhattuk. A gyűjtés folyamán azonban kiderült, hogy jelrendszerünk némi kiegészítésre, illetőleg módosításra szorul. Már az előkészületek során tudtuk, hogy a feldolgozásra kerülő terület egyik falujában, Magyarbikalon[13] a rendes *e* hang helyett rendszeresen egy hátrább kép-

[13] Erről egyikünk szórványos megfigyelésén kívül, főként Gálffy Mózesnek e kalotaszegi községben végzett bensőséges népnyelvi megfigyelései révén tudtunk. L. tőle: A kalotaszegi Magyarbikal népnyelvének névszótövei: MNny.

zett *e* hangot ejtenek. A gyűjtés folyamán ezt a hangot eleinte *ę* jellel jelöltük. Később azt tapasztaltuk, hogy Kalotaszegnek abban a sarkában, ahol Magyarbikal is található, kétféle ilyen *e* hang hallható. Körösfőn és Magyarbikalon egy egészen hátul képzett *e*, melyet éppen ezért jobbnak láttunk *ä* jellel jelölni, Sárvásárt, Bánffyhunyadon, Kalotaszentkirályon, Damoson és Jákótelkén egy valamivel előbb képzett, de a rendes *e*-nél hátrább képzett *e*-t, melyet *ę* jellel különböztettünk meg az előbbitől. Ki kellett egészítenünk az *ó* és *ő* hang jeleit is. Az első népnyelvkutató értekezlet úgy döntött, hogy az etimologikus *ó*-t és *ő*-t, továbbá a hangtani helyzete következtében megnyúlt *o*-t és *ö*-t egyaránt az *ó* és *ő* jellel kell jelölnünk, mivel mindkét jel egyaránt a hang hosszúságára, tehát kiejtésbeli időtartamára vonatkozik. A gyűjtés során azonban azt tapasztaltuk, hogy Kalotaszegen a *tőr* főnév *ő* hangját nemcsak hosszabban ejtik, hanem kissé mélyebb és hátrább húzott nyelvvel is képezik. Az ilyen esetekben az *ó* és *ő* jelt használtuk. Ugyanakkor feltűnt, hogy az azonszótagú *l*, *r*, és *j* kiesésével kapcsolatban olyan *ó*-t és *ő*-t ejtenek, melyet csupán hosszúsága különböztet meg a rövid *o*-tól és *ö*-től. Ezekben az esetekben az *ō* és *ȫ* jelt kellett használnunk.

6.

Az eddigi nyelvtérképek készítőinek különösen nagy gondot okozott a tanulmányozásra kerülő pontok kiválasztása. Egy egész nyelvterület minden pontjának megvizsgálása ugyanis legalább egy-két évtizedes munkát jelentene. Mivel ez igen hosszú idő, csak egyes falvakat tanulmányozhattak. Gilliéron francia nyelvtérképein pl. 830 km² területre, Griera katalán nyelvtérképén minden 600 km²-re, Jaberg-Jud olasz-svájci nyelvtérképen minden 765 km²-re, Bartoli olasz nyelvtérképén minden 310 km²-re, a rumén nyelvtérképen pedig minden 634 km²-re esik egy-egy tanulmányozott pont.[14] Ha a népnyelv pontosan körülhatárolható, egységes nyelvjárásterületekre oszlanék, nem is lenne semmi baj. A népnyelv közismert tagoltsága, sokszor szeszélyes változatossága azonban valószínűvé teszi, hogy ilyen ritka ponthálózattal készített nyelvtérképekről nagyon sok érdekes adat kimarad. Éppen ez a feltevés, ez a meglehetősen indokolt gyanú indított bennünket arra az elhatározásra, hogy gyűjtőmunkánk során a vizsgált terület minden magyarlakta falujába elmegyünk s végigkérdezzük kérdőívünket. Szerzett tapasztalataink gyanúnkat mindenben igazolták. Kiderült, hogy ahány falu, szinte annyi népnyelv. Azt hisszük elég, ha egy-két példát felhozunk, hisz a mellékelt térképek a fenti tényt éppen eléggé igazol-

IV. (1942), 90. és kny. — E hangnak Kalotaszeg egyes pontjain való meglétére egyébként már Czucza János is felhívta a figyelmet Jankó Jánosnak »Kalotaszeg magyar népe« című kötetében megjelent kis nyelvjárás-ismertetésében (Bpest, 1892, 205—21). Ő hangbenyomás alapján indulva, e hangot, természetesen helytelenül, az *á* hanggal azonosnak vette, s az *á* betűjeggyel jelezte [vö. i. h. 211].

[14] Vö. MNny. IV (1942), 248.

ják. Ezzel az egészen sűrű ponthálózattal például pontosan sikerült megvonnunk a mezőségi népnyelvre oly jellemző *a*-zás és *e*-zés határát. Ha mi is ugrásokkal gyűjtünk, mint az eddigi nyelvtérképek gyűjtői, ezt nem sikerült volna elérnünk. A mellékelt térképeken világosan látszik az is, hogy Jegenye, Mákófalva és Kolozs népnyelve elüt a környező falvak népnyelvétől. Még a teljesen összeépült Kalotaszentkirály és Zentelke népnyelve sem azonos. Az elsőé inkább Magyarókereke népnyelvéhez hasonlít, Zentelkéé pedig Bánffyhunyad, Sárvásár és Damos népnyelvéhez. Ha ponthálózatunkat itthon állapítjuk meg, vajjon nem éppen ezek a pontok maradtak volna-é ki? Vagy vegyünk egy eszköznevet, mondjuk például a *daráló*-t. Az első tizennyolc faluban, melyet gyűjtőmunkánk elején ugrásszerűen válogattunk ki a tanulmányozandó területről, a következő adatokat találtuk: *daráló, őrmíny, söllő, kásörlő* és *rezsnyice*. Kimaradt volna tehát a *sörmíny, sörvíny* és *sóörlő* változat, nem is beszélve a hangtani szempontból érdekes alakváltozatokról (L. a nyelvtérképmellékletek között a *daráló* lapját). Hány értékes és egyben érdekes adat maradt volna ki akkor, ha mi is csak öt-hat pontot tanulmányoztunk volna egy-egy megye területéről, mint ahogy például a külföldi nyelvtérképek gyűjtői tették. Gyűjtőmunkánk alapján megállapíthatjuk tehát, hogy a nagy ugrásokkal végzett gyűjtés hiányos, az ilyen gyűjtésből sok hangtani és alaktani jelenség, továbbá sok érdekes kifejezés, alakváltozat kimarad. Abban az esetben, ha a tanulmányozandó terület minden egyes falujának településtörténetét részletesen ismernők, még nem lennénk esetleg kitéve nagy tévedéseknek. Mivel tüzetes település- és népiségtörténeti ismereteink még nincsenek (nemcsak nekünk, de többé-kevésbbé egyik európai népnek sincs), a gyűjtési ponthálózat megállapítására, kijelölésére más módozatot kell kitalálunk. Elgondolásunk szerint ez a meglehetősen kényes és sokat vitatott kérdés a következőkép lenne megnyugtatólag megoldható. Eddigi tapasztalataink alapján állítsunk össze egy egészen rövid, mindössze nehány száz kérdést tartalmazó kérdőívet s ebbe sűrűsítsük össze a hangtan, alaktan és szókincs szempontjából eddig legfontosabbaknak talált kifejezéseket. Menjen el a gyűjtő minden faluba, álljon meg, rövid kérdőíve segítségével tájékozódjék. Ha látja, hogy a falu népnyelve azonos az előző falu népnyelvével, menjen is mindjárt tovább, ha nem, álljon meg hosszabb időre és kérdezze végig a nagy kérdőívet. Így a gyűjtés üteme is alig csökkenne, ugyanakkor a pontok kiválogatása a legmegbízhatóbb módon történnék, mert a gyűjtő maga tapogatná ki személyesen a bensőségesebb tanulmányozásra érdemes pontokat.

Eszményi gyűjtési mód természetesen az volna, ha minden egyes ponton minél több személytől kérdezhetnők ki az egész kérdőívet. Közismert dolog ugyanis az, hogy a falu népnyelve sem teljesen egységes, korok, nemzedékek, nemek és családok szerinti eltérések teszik, illetőleg tehetik változatossá. A nemzedékek beszéde közti eltéréseket mindenütt, de különösen Kolozsvár közvetlen környékén figyeltük meg. A fiatalabbak majdnem teljesen magukévá tették a városi lakosság beszélte köznyelvet, az öregek azonban még ragaszodnak régi, hagyo-

zett *e* hangot ejtenek. A gyűjtés folyamán ezt a hangot eleinte *ę* jellel jelöltük. Később azt tapasztaltuk, hogy Kalotaszegnek abban a sarkában, ahol Magyarbikal is található, kétféle ilyen *e* hang hallható. Körösfőn és Magyarbikalon egy egészen hátul képzett *e*, melyet éppen ezért jobbnak láttunk *ä* jellel jelölni, Sárvásárt, Bánffyhunyadon, Kalotaszentkirályon, Damoson és Jákótelkén egy valamivel előbb képzett, de a rendes *e*-nél hátrább képzett *e*-t, melyet *ę* jellel különböztettünk meg az előbbitől. Ki kellett egészítenünk az *ó* és *ő* hang jeleit is. Az első népnyelvkutató értekezlet úgy döntött, hogy az etimologikus *ó*-t és *ő*-t, továbbá a hangtani helyzete következtében megnyúlt *o*-t és *ö*-t egyaránt az *ó* és *ő* jellel kell jelölnünk, mivel mindkét jel egyaránt a hang hosszúságára, tehát kiejtésbeli időtartamára vonatkozik. A gyűjtés során azonban azt tapasztaltuk, hogy Kalotaszegen a *tőr* főnév *ő* hangját nemcsak hosszabban ejtik, hanem kissé mélyebb és hátrább húzott nyelvvel is képezik. Az ilyen esetekben az *ó* és *ő* jelt használtuk. Ugyanakkor feltűnt, hogy az azonszótagú *l*, *r*, és *j* kiesésével kapcsolatban olyan *ó*-t és *ő*-t ejtenek, melyet csupán hosszúsága különböztet meg a rövid *o*-tól és *ö*-től. Ezekben az esetekben az *ō* és *ȫ* jelt kellett használnunk.

6.

Az eddigi nyelvtérképek készítőinek különösen nagy gondot okozott a tanulmányozásra kerülő pontok kiválasztása. Egy egész nyelvterület minden pontjának megvizsgálása ugyanis legalább egy-két évtizedes munkát jelentene. Mivel ez igen hosszú idő, csak egyes falvakat tanulmányozhattak. Gilliéron francia nyelvtérképein pl. 830 km² területre, Griera katalán nyelvtérképén minden 600 km²-re, Jaberg-Jud olasz-svájci nyelvtérképen minden 765 km²-re, Bartoli olasz nyelvtérképén minden 310 km²-re, a rumén nyelvtérképen pedig minden 634 km²-re esik egy-egy tanulmányozott pont.[14] Ha a népnyelv pontosan körülhatárolható, egységes nyelvjárásterületekre oszlanék, nem is lenne semmi baj. A népnyelv közismert tagoltsága, sokszor szeszélyes változatossága azonban valószínűvé teszi, hogy ilyen ritka ponthálózattal készített nyelvtérképekről nagyon sok érdekes adat kimarad. Éppen ez a feltevés, ez a meglehetősen indokolt gyanú indított bennünket arra az elhatározásra, hogy gyűjtőmunkánk során a vizsgált terület minden magyarlakta falujába elmegyünk s végigkérdezzük kérdőívünket. Szerzett tapasztalataink gyanúnkat mindenben igazolták. Kiderült, hogy ahány falu, szinte annyi népnyelv. Azt hisszük elég, ha egy-két példát felhozunk, hisz a mellékelt térképek a fenti tényt éppen eléggé igazol-

IV. (1942), 90. és kny. — E hangnak Kalotaszeg egyes pontjain való meglétére egyébként már Czucza János is felhívta a figyelmet Jankó Jánosnak »Kalotaszeg magyar népe« című kötetében megjelent kis nyelvjárás-ismertetésében (Bpest, 1892, 205—21). Ő hangbenyomás alapján indulva, e hangot, természetesen helytelenül, az *á* hanggal azonosnak vette, s az *á* betűjeggyel jelezte [vö. i. h. 211].

[14] Vö. MNny. IV (1942), 248.

ják. Ezzel az egészen sűrű ponthálózattal például pontosan sikerült megvonnunk a mezőségi népnyelvre oly jellemző *a*-zás és *e*-zés határát. Ha mi is ugrásokkal gyűjtünk, mint az eddigi nyelvtérképek gyűjtői, ezt nem sikerült volna elérnünk. A mellékelt térképeken világosan látszik az is, hogy Jegenye, Mákófalva és Kolozs népnyelve elüt a környező falvak népnyelvétől. Még a teljesen összeépült Kalotaszentkirály és Zentelke népnyelve sem azonos. Az elsőé inkább Magyarókereke népnyelvéhez hasonlít, Zentelkéé pedig Bánffyhunyad, Sárvásár és Damos népnyelvéhez. Ha ponthálózatunkat itthon állapítjuk meg, vajjon nem éppen ezek a pontok maradtak volna-é ki? Vagy vegyünk egy eszköznevet, mondjuk például a *daráló*-t. Az első tizennyolc faluban, melyet gyűjtőmunkánk elején ugrásszerűen válogattunk ki a tanulmányozandó területről, a következő adatokat találtuk: *daráló, őrmíny, söllő, kásörlő* és *rezsnyice*. Kimaradt volna tehát a *sörmíny, sörvíny* és *sóörlő* változat, nem is beszélve a hangtani szempontból érdekes alakváltozatokról (L. a nyelvtérképmellékletek között a *daráló* lapját). Hány értékes és egyben érdekes adat maradt volna ki akkor, ha mi is csak öt-hat pontot tanulmányoztunk volna egy-egy megye területéről, mint ahogy például a külföldi nyelvtérképek gyűjtői tették. Gyűjtőmunkánk alapján megállapíthatjuk tehát, hogy a nagy ugrásokkal végzett gyűjtés hiányos, az ilyen gyűjtésből sok hangtani és alaktani jelenség, továbbá sok érdekes kifejezés, alakváltozat kimarad. Abban az esetben, ha a tanulmányozandó terület minden egyes falujának településtörténetét részletesen ismernők, még nem lennénk esetleg kitéve nagy tévedéseknek. Mivel tüzetes település- és népiségtörténeti ismereteink még nincsenek (nemcsak nekünk, de többé-kevésbbé egyik európai népnek sincs), a gyűjtési ponthálózat megállapítására, kijelölésére más módozatot kell kitalálunk. Elgondolásunk szerint ez a meglehetősen kényes és sokat vitatott kérdés a következőkép lenne megnyugtatólag megoldható. Eddigi tapasztalataink alapján állítsunk össze egy egészen rövid, mindössze nehány száz kérdést tartalmazó kérdőívet s ebbe sűrűsítsük össze a hangtan, alaktan és szókincs szempontjából eddig legfontosabbaknak talált kifejezéseket. Menjen el a gyűjtő minden faluba, álljon meg, rövid kérdőíve segítségével tájékozódjék. Ha látja, hogy a falu népnyelve azonos az előző falu népnyelvével, menjen is mindjárt tovább, ha nem, álljon meg hosszabb időre és kérdezze végig a nagy kérdőívet. Így a gyűjtés üteme is alig csökkenne, ugyanakkor a pontok kiválogatása a legmegbízhatóbb módon történnék, mert a gyűjtő maga tapogatná ki személyesen a bensőségesebb tanulmányozásra érdemes pontokat.

Eszményi gyűjtési mód természetesen az volna, ha minden egyes ponton minél több személytől kérdezhetnők ki az egész kérdőívet. Közismert dolog ugyanis az, hogy a falu népnyelve sem teljesen egységes, korok, nemzedékek, nemek és családok szerinti eltérések teszik, illetőleg tehetik változatossá. A nemzedékek beszéde közti eltéréseket mindenütt, de különösen Kolozsvár közvetlen környékén figyeltük meg. A fiatalabbak majdnem teljesen magukévá tették a városi lakosság beszélte köznyelvet, az öregek azonban még ragaszodnak régi, hagyo-

mányos beszédmódjukhoz. A férfiak és nők beszéde közti eltérés is közismert. Ezt különösen Inaktelkén találtuk szembeötlőnek. A férfiak ugyanis állandóan jönnek, mennek, munkára járnak a vasúthoz, az egeresi gyárakba, éppen ezért nagyrészt levetkőzték már községük hagyományos népnyelvi sajátságait. Az asszonyok természetesen inkább otthon ülnek, ennek következtében beszédmódjuk is sokkal régiesebb, mint a férfiaké. Az egész összegyűjtött anyagból is megállapítható egyébként, hogy régiesség, hagyományőrzés szempontjából az öregek után mindjárt az asszonyok következnek. Sok esetben családonként is tapasztalhatók eltérések. Vannak családok, melyek hajlamosabbak az újításra, mások inkább ragaszkodnak az ősi nyelvi hagyományokhoz. Sőt még akkor sem megyünk túlzásba, ha azt mondjuk, hogy a nyelvi újításokkal szemben még az egyedek se viselkednek azonosan. Egyesek hajlamosabbak erre, még akkor is, ha állandóan otthonukban élnek s csak ritkán hagyják el azt, mások ugyanakkor sokkal maradibbak, jóllehet hosszabb időre ki voltak téve a köznyelv hatásának. Ha a falu népnyelve jelenlegi állapotának csakugyan hű képét akartuk volna adni, mindezeket a szempontokat figyelembe kellett volna vennünk, hogy a nyelv életét, dinamizmusát is szemléltetni tudjuk. Ez azonban gyakorlatilag a gyűjtési idő olyan meghosszabbítását és a gyűjtés feltétlen elgépiesedése révén a gyűjtők olyan kimerülését eredményezné, mely miatt ezt a gyűjtési módot nem lehet alkalmazni. A gyűjtés gyors ütemének biztosítása kedvéért tehát meg kellett elégednünk két, a falu népnyelvét legjellegzetesebben beszélő személy kikérdezésével. Az egyiktől, az asszonytól az egyik nagy kérdéscsoportot kérdeztük ki, a másiktól, a férfitól pedig a másikat. Adatközlőinket rendszerint a falu népét legjobban ismerő lelkész segítségével választottuk ki a következő szempontok figyelembevételével: 1. legyen bennszülött legalább a nagyszülőkig visszamenőleg, 2. lehetőleg ötven-hatvan éves legyen, 3. ne tartózkodott légyen hosszasan távol falujától, Kolozsvár közvetlen közelében pedig olyan egyén, aki nem jár be gyakran Kolozsvárra, 4. ne legyen semmi beszédhibája s végül 5. lehetőleg olyan ember, aki nem volt bíró, kurátor, stb.

Az első szempont Kalotaszegen nem okozott különösebb nehézséget, hisz tudvalevő, hogy a kalotaszegiek nem szívesen hoznak idegenből feleséget s vőnek se szívesen mennek más faluba. Az meg éppen ritka eset, hogy egy család áttelepedjék valamelyik közeli vagy távoli faluba. A jövevényeket megvetik, kinézik a faluból. A Borsavölgyében azonban már jobban kellett vigyáznunk. Helyzetünket különösen megnehezítette az a körülmény, hogy itt nem mindenik falunak van magyar lelkipásztora. Így aztán a megkérdezett nem egyszer állította ugyan, hogy bennszülött, de bizony nehányszor kiderült, hogy a nagyapja vagy a nagyanyja más faluból került oda. Nem egy messzi vidékről jött s állott be cselédnek valamelyik uradalomba, majd megházasodva, letelepedett a faluban. Kolozsgyulában például, ahol mindössze valami tizenöt magyar család lakik, annyira kevert ez a kevésszámú magyarság is, hogy olyan megfelelő embert, akinek a nagyszülei is ott születtek volna, egyet sem találtunk. Így kénytelenek voltunk előzetes tájékozódás

után egy olyan férfival dolgozni, akinek a nagyapja cselédként került a faluba a szilágysági Kisdobáról. Ördögkeresztúron viszont a falu lakóinak elég tekintélyes része a ma majdnem tiszta rumén lakosságú szomszédos Nagyesküllőről származik. Mivel a Borsavölgyének magyar népnyelve meglehetősen egységes, a más faluból származottak beszéde nem sokban különbözik a bennszülöttekétől. Ami kevés eltérés van, az viszont hamar eltűnik a betelepülő beszédéből. Két falu, Bodonkút és Magyarfodorháza népnyelve azonban elüt a borsavölgyi magyarság többi részének nyelvétől. Ennek legvalószínűbb oka az, hogy e két falu lakói, nemesi származásuk tudatában, nem szívesen házasodnak össze a többiekkel. Az Ördögkeresztúrra betelepült nagyesküllői magyarok esetében azonban már nem olyan egyszerű a dolog, mivel több családcsoportról van szó. Különös érdekessége ennek a keveredésnek az, hogy míg az ördögkeresztúriak a köznyelvhez egészen közelálló beszédmódnál tartanak már, a rumén környezetből a közelmultban kivált, tehát a többi borsavölgyi magyarságtól hosszasan elszigetelten élt kevésszámú kisesküllei magyarságnak ide szakadt töredéke (különösen az asszonynép) még *a*-zik és *e*-zik. Ebben az esetben egyik adatközlőnket (a férfit) a bennszülöttek közül, a másikat pedig (az asszonyt) a Nagyesküllőről betelepültek közül választottuk.

Eredetileg úgy terveztük, hogy lehetőleg ötven év körüli adatközlővel fogunk dolgozni. Tudtuk ugyanis, hogy a nagyon öregek vagy nem hallanak jól, vagy betegesek, s éppen ezért nincs türelmük három napig egy helyben ülni és kérdéseinkre felelgetni, a fiatalok viszont még nem illeszkedtek bele kellőleg a falu hagyományos beszédmódjába. Ugyanakkor, számításba véve az asszonyok régiesebb beszédmódját, a férfiak képviselte jelenlegi nyelvállapoton kívül így véltük megmenthetőnek a többség által már elhagyott eredetibb nyelvállapotot is. A fenti szempontnak, hála a lelkészek megértő támogatásának, az esetek többségében eleget is tudtunk tenni. Néhány esetben azonban a szorgos munka miatt kénytelenek voltunk egészen öreg, hetven-nyolcvan éves emberek segítségét is igénybe venni. Magyarbikalon például egyikünk egy nyolcvannégy éves férfival dolgozott. Szerencsére testi és szellemi frissesége teljében volt még, és így nagyszerűen boldogult vele. Türelme azonban nem volt a legnagyobb neki sem. Állandóan siettetett, a munka befejeztével pedig kijelentette, hogy még egyszer semmi pénzért sem vállalkoznék ilyesmire. Beszélgetni nagyon szeret, de ezt a folytonos *tanolást* únja, nem neki való ez már. Egészen öreg emberrel dolgoztunk még Zsobokon, Kispetriben, Jákótelkén, Visában és Kolozsborsán is. Ezekben az esetekben is azt tapasztaltuk, hogy beszélgetni, a régi időkről mesélni nagyon szeretnek, a folytonos kérdezés s a feleletek megalkotásával járó szellemi munka azonban fárasztja őket. A fáradtság azonban nemcsak náluk jelentkezett hamar. Sok esetben, különösen szorgos munka idején, fiatalabb adatközlőnkkel is nem egyszer megtörtént, hogy elbóbiskolt közben. Kisesküllőn például állandóan tréfás közbeszólásokkal kellett egyik adatközlőnk figyelmét éberen tartanunk. Mikor kifogytunk az ötletekből, egy-egy hangosabb, erősebben megnyomott kérdéssel térítettük magához. Ezen egyáltalán nincs mit

csodálkoznunk. A falusi ember nincs hozzászokva a szellemi munkához. A megerőltetett ütemű testi munka, a nyári rövid éjtszakai alvás pallérozatlan figyelmét még hamarabb elbágyasztja. Kispetriben, mivel a falu apraja-nagyja szüretelt, egyikünk kénytelen volt egy félig süket öreg emberrel dolgozni. A folytonos kiabálás természetesen nagyon kifárasztotta, de kárpótolta a feleletek eredetisége és megbízhatósága. A fiatalok a legtöbb esetben alkalmatlanok az adatközlő szerepre. Az elemi iskolában tanult, továbbá a leventeórán, katonaságnál hallott és gyakorolt köznyelvi benyomások frissesége következtében nem tudnak máról-holnapra beleilleszkedni falujuk hagyományos beszédmódjába. Sőt ha ez a beilleszkedés végbe is ment már, mikor „nadrágos" emberrel találkoznak, azonnal elővesszik s alaposan fel is használják köznyelvi ismereteiket.[15] Azt a megfigyelést tettük, hogy éppen a fiatalság körében nem egy faluban valóságos kétnyelvűség tapasztalható. Otthon úgy beszélnek, mint szüleik, amint bejönnek Kolozsvárra, mindjárt áttérnek a városi beszédmódra, nehogy kikacagják őket. Kivétel azért, ha meglehetősen ritkán is, de ezen a téren is van. Kőrösfőn például egészen véletlenül összekerültünk egy alig huszonhét-huszonnyolc éves fiatalemberrel. Gazdálkodott is, de főleg varrottasokkal kereskedett már évek óta. Mint általában az ilyen utazgató kőrösfőiek (már pedig a legtöbbjük ilyesmivel foglalkozik, különösen a téli hónapokban), ha a körülmények úgy kívánták, ő is egy-kettőre levetkőzte a kőrösfői beszédmódot, de mikor megmagyaráztuk neki, hogy miről van szó, készségesen vállalkozott a munkára s a legjobb adatközlőnek bizonyult. Eredeti kőrösfői kiejtéssel felelt kérdéseinkre, felhívta figyelmünket, ha az öregebbek másként mondják, megmondta a köznyelvi kifejezést is és így tovább. Hasonló, értelmes nyelvmesterünk volt még ugyan egy-kettő, de ilyen egy sem.

Adatközlőink kiválasztásakor ügyeltünk arra is, hogy lehetőleg olyan legyen, aki nem töltött huzamosabb időt idegenben. Ez, különösen a férfi adatközlő esetében, meglehetősen nehéz feladat elé állította a falu lelkipásztorát és természetesen bennünket is. A lányok ugyanis, az egy Jegenye kivételével, nem, vagy csak nagyon csekély számban szolgálnak városon, az asszonyok pedig, egy-két falu kivételével éppen meglehetősen otthonülő életmódot folytatnak. A férfiak közt azonban ritka az, aki fiatal korában legalább nyolc-tíz évet nem töltött a vasút-

[15] Nem egyszer tapasztaltuk már más vidéken is, e gyűjtésünk során meg éppen észleltük azt, hogy a városi emberrel beszélő tudatosan igyekszik megszabadulni saját népnyelvének legalább legjellegzetesebb sajátságaitól, hogy a vele beszélő városi nyelvével minél egyezőbb nyelvet beszéljen. Ebből aztán sokszor olyan nyelvi zagyvaságok, olyan szokatlan, egyébként nem, vagy csak ilyen »különleges« alkalmakkor hallható alakok, szók keletkeznek, melyeket ha lejegyzünk, teljesen hamis képet kapunk a kérdéses pont nyelvállapotáról. A gyakorlott kutatóra nézve az efféle kísértések természetesen vajmi kevéssé veszedelmesek, a kezdő megfigyelő azonban az ilyen beszélgetésekkel kapcsolatos nyelvi megfigyelés során — kellő tapasztalat híján — sok megtévesztő adatra tehet szert.

nál, a postánál, vagy az egeresi gyárakban.[16] Kivételt mindössze egy-két gazdagabb s a vasúttól, gyáraktól távolabb eső falu képez, mint amilyen például Bogártelke, Nádasdaróc vagy Váralmás. Ez a hosszas távollét, jóllehet a távollevő családja továbbra is otthon marad s legalább egyszer hetenként ő is hazatér, természetesen nyomot hagy beszédmódján is. Később, mikor végkép hazatér, a környezet népnyelve viszszakényszeríti ugyan az ott szokásos nyelvi formákhoz, de a köznyelvi hatás nyomai, kevés kivételével, továbbra is felismerhetők beszédében. Jákótelkén beszélgettünk például egy hatvanon túli férfival, aki fiatal korában tizenkét évet töltött a postánál mint vidéki szerelő munkás. Majdnem teljesen levetkőzte ugyan már az idegenben ráragadtakat, a falujabeliek kiejtésére jellemző *e* hangot azonban még mindig nem ejtette rendszeresen. Kolozsvár közvetlen közelében arra ügyeltünk, hogy az illető olyan legyen, aki nem járt be gyakran a városba. Igen sokan vannak ugyanis olyanok, akik tejjel s egyéb termékkel naponta megjárják Kolozsvárt. Ezek idővel csaknem teljesen hasonulnak a vásárlóiktól hallott köznyelvhez.

Nem szívesen dolgoztunk olyanokkal sem, akik hosszasan voltak bírók, kurátorok, vagy akik valamilyen más tisztséget viseltek a faluban. A bíró ugyanis gyakran érintkezik csendőrökkel, jegyzővel, más hatósági személyekkel, rendeletek érkeznek hozzá, azokat meg kell magyaráznia a falusiaknak, tehát a legeldugottabb faluban is ki van téve a köznyelv fokozottabb hatásának. A kurátor már inkább alkalmas erre a célra, hisz csupán a lelkipásztorral van dolga, de ha tanulékony ember, akad alkalma neki is megismerkedni köznyelvi kifejezésekkel. Az újság és könyv hatásával kapcsolatban azt tapasztaltuk, hogy ez, különösen az öregeknél, egyáltalán nem veszélyes. Analfabétára alig egy-kettőre bukkantunk ugyan, de a rövid néhány éves elemi iskolai oktatás egyáltalán nem fejlesztette ki a falusiak olvasókészségét annyira, hogy a Biblián, zsoltáron, naptáron s néha-néha egy-egy újságon kívül más könyvet is a kezükbe vettek volna. Ebből a szempontból az egy Ördögkeresztúr kivétel; itt a felbomló uradalom könyvtárának egy része a falusiak kezébe került, s nem egy el is olvasgatta a hozzá jutott könyveket. Mikor adatközlőmmel a napok nevének felsorolásához értem, a pénteki nap nevét így közölte: Péntek, Robinson szolgája. Kérdésemre elmondta, hogy olvasta ezt a könyvet s nagyon megszerette. Felesége viszont egy képes világtörténelmet vett elő, hogy ő meg azt olvasgatja szívesen. Amint később megtudtuk, a könyvek megkedveltetésében igen nagy szerepe volt és van a falu lelkipásztorának is, aki az olvasásra hajlamosokat állandóan buzdítja. Ami a katonáskodást illeti, azt tapasztaltuk, hogy az csak azoknál érezteti hatását, akik szakaszvezetők, altisztek voltak. A közlegények és kisebb tisztesek, akik állandóan magukfajta emberek közt mozogtak, a tiszti legények kivételével, egyáltalán nem voltak kitéve a köznyelv hatásának.

[16] Inaktelkén például egyetlen ember sincs, aki ne dolgozott volna a vasútnál vagy az egeresi gyárakban. Egy öreg emberről úgy tudták ugyan, hogy nem volt sehol, de aztán kiderült, hogy fiatal korában ő is résztvett a kolozsvári—nagyváradi vasútvonal építési munkálataiban.

Ügyelnünk kellett arra is, nehogy a kiválasztott nyelvmesternek valamilyen beszédhibája legyen. Elsősorban arra vigyáztunk, nehogy hadarjon. A gyorsbeszédű ember, mégha nem is harapja el a szó végét, a hosszú magánhangzókat, különösen a szóvégi ó-t és ő-t röviden ejti, kiejtésén nem figyelhető meg a szomszéd hangok (l, r, j) nyujtó hatása sem. Előfordulhat más beszédhiba is. Gyaluban találkoztam például egy falusi emberrel, aki a szóvégi *sz*-t hosszan ejtette. Fejérdi nyelvmesterem viszont a szóvégi mássalhangzók után rendszeresen egy veláris *ə*-féle hangot ejtett. Ez utóbbi jelenséggel egyébként másutt is találkoztunk. Előbb azt hittük, hogy az egész falu népnyelvére jellemző ejtésmóddal van dolgunk, később azonban kiderült, hogy csak egyéni beszédsajátság; éppen ezért az ilyet nem vettük tekintetbe.

Mivel nem akartuk magunkat kitenni annak, hogy adatközlőnk egy-két órai munka után, elfoglaltságára hivatkozva, cserben hagyjon bennünket, a bevált adatközlőket rendszerint szerződtettük. Megfizettük nekik a faluban szokásos napszámot, ők viszont reggeltől estig rendelkezésünkre álltak és feleltek kérdéseinkre.

7.

Az eddigi nyelvtérképmunkálatok során arra törekedtek, hogy a gyűjtést lehetőleg egy ember végezze. Ezt elsősorban a kérdezés és a hangjelölés egységének biztosítása céljából tartották fontosnak. Mint már előbb is jeleztük, Kolozsvár és vidéke népnyelvi térképezésének adatgyűjtő munkája során ketten gyűjtöttük az anyagot. Egyikünk a kérdőív egyik nagy kérdéscsoportját kérdezte ki asszony adatközlőjétől, másikunk pedig a másikat egy férfitól. Amint a gyűjtés folyamán bebizonyosodott, ennek a gyűjtési módnak nemcsak az az előnye, hogy az asszonyok foglalkozásával kapcsolatos dolgokat asszonytól, a férfival kapcsolatosokat pedig férfitól kérdeztük ki, hanem az is, hogy naponta alkalmunk volt észrevételeinket megbeszélni, kicserélni. Együtt haladásunknak tehát megvolt az a nagy előnye, hogy megfigyeléseinkben pontosabbak és megbízhatóbbak lehettünk, egymás megfigyeléseit ellenőrizhettük, s így emberi számítás szerint lényegesebb jelenség nem kerülhette el figyelmünket. Amit nem vett észre az egyik, azt a másik feltétlenül megfigyelte, amit az egyik nem látott egészen tisztán, vagy amiben esetleg nem volt egészen biztos, azt a másiknak véletlen folytán módjában állt pontosabban megtudnia, megfigyelnie. Ugyanakkor azt tapasztaltuk, hogy ezzel a kérdezési móddal a gyűjtés egysége egyáltalán nem szenvedett csorbát. Néhányszor előfordult ugyan, hogy az első nap kissé eltért hangjelölésünk, de a jelenség tüzetesebb megfigyelése és megvitatása során minden egyes esetben tisztázni tudtuk a kérdést. Ha kettőnk hangjelölése közt mégis előfordul itt-ott egy kis eltérés, az feltétlenül egészen jelentéktelen mértékű s oka a két adatközlő eltérő ejtésmódjában (az asszony beszéde általában mindig a régibb hangállapotot, a régibb ejtésmódot tükrözi, a férfié pedig az újabbat), s valljuk be őszintén, az emberi fül tökéletlenségében keresendő. A népnyelv egyáltalán nem olyan egységes, szabályos valami, mint ahogy

azt egyesek az íróasztal mellett elképzelik: mint előbb magunk is részleteztük, általános tapasztalat, hogy ugyanabban a faluban is mutathat eltérést korok, családok, sőt egyének szerint is. Ez természetes is, hisz ha tökéletesen egységes lenne, nem is változnék, állandóan ugyanabban az állapotban maradna. Ugyanakkor az emberi fül sem olyan tökéletes, mint hisszük. Aki rendszeresen és hivatásszerűen foglalkozik népnyelvkutatással, bizony nem egyszer kénytelen beismerni, hogy az emberi fül is csak egy, sokszor pillanatnyi benyomások, körülmények hatásától befolyásolt, tökéletlen emberi szerv s a gép pontosságát meg sem közelíti. Hosszabb tapasztalatunk alapján éppen ezért kezdjük mindinkább azt hinni, hogy rendszerint azok tévednek, kik merev, kivételt nem ismerő szabályszerűséget fedeznek fel a népnyelvben s példamondataikat így is jegyzik le, illetőleg közlik a nyilvánossággal. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy a népnyelvben egyáltalán nincs szabályszerűség. Van. Éppen ezért mi is arra törekedtünk, hogy ezt a szabályszerűséget minél alaposabban megfigyeljük, rögzítsük, hogy így a népnyelvnek minél hűbb képét adhassuk. Ha észrevettük, hogy adatközlőnk nagyon egyénieskedik, nem dolgoztunk vele tovább. Az öregek szolgáltatta adatokon kívül feljegyeztük a fiatalabbaktól hallott, az öregekétől sok esetben eltérő adatokat is. Ez az oka annak, hogy ugyanabból a faluból egy térképre két, három, sőt négy kifejezés, szó-, illetőleg alakváltozat is rákerül. Ha meglétükről tudomást szereztünk, mindeniket feltüntettük, de ilyenkor minden egyes esetben megjelöltük azt is, hogy egyenlő elterjedettségű alakpárokkal van-é dolgunk, vagy nem s ha nem, akkor melyik az általánosabban használt szó. Nem ragaszkodtunk mereven a külföldi gyűjtők eddig alkalmazta egyik jegyzési módhoz sem. Ha egy feleletről a közvetlen megfigyelés bebizonyította, hogy a többiek nem úgy mondják, feltétlenül kijavítottuk, tehát engedtünk az ú. n. impresszionista jegyzési mód merev elvéből. Ugyanakkor nem törekedtünk abszolút szabályszerűségre, az eltérő adatok kiegyenlítésére sem, tehát meglazítottuk kissé az ú. n. normatív jegyzési mód szabta korlátokat is. Így igyekeztünk biztosítani azt, hogy a nyelv életére oly jellemző két ellentétes erőt, az egyén újítási törekvését s a közösség megrögzött nyelvszokását térképlapjaink segítségével egyaránt érzékeltetni tudjuk.

Amint láthatjuk, a népnyelvi térkép anyagának összegyűjtése körültekintő előkészületet és megfontolt, pontos munkát igényel. A gyűjtés sikere az eddigieken kívül természetesen még sok mindentől függ. Elengedhetetlenül fontos például, hogy adatközlőnk bizalmát minél teljesebb mértékben megnyerjük. A falusi ember a nadrágos emberben rendszerint jegyzőt, végrehajtót s ezekhez hasonló közigazgatási szervet lát, akitől — sajnos — félnie kell. Ha valaki beállít hozzá, s rövid „bemelegítő“ beszélgetés után a telek, a ház, a szekér s ehhez hasonló dolgok iránt érdeklődik, s le is ír mindent, a megkérdezett feltétlenül azt hiszi: mindez azért történik, hogy nagyobb adót vessenek ki reá. Ezt nagyon sokan egyszerűen csak a falusi ember tudatlanságával magyarázzák. Meg vagyok azonban győződve, hogy bizalmatlanságának, gyanakvásának mélyrehatóbb okai vannak. Biztosan nem egyszer be-

csapták már hasonló nadrágos urak. Éppen ezért ajánlatos, hogy a falu lelkészével menjen el hozzá az ember. Lelkészükben ugyanis, egy-két eset kivételével, megbíznak s ha megmagyarázza nekik, hogy a „tanár úr“ ártatlan ember, s mindössze azért jött, hogy lejegyezze; a régiek hogyan neveztek egyet s mást, erre a munkára pedig éppen őt találná a legalkalmasabbnak, feltétlenül biztos a siker. Ott azonban, ahol a lelkész egyszerűen megadott egy címet, vagy rábízott az egyházfira vagy valamelyik ottthon vakációzó polgáristára, bizony elég nehezen ment a dolog; egy ilyen esetben megtörtént az is, hogy siker nélkül kellett tovább mennünk. Hogy milyen sok függ az adatközlői szerepre kijelölt egyén bizalmának megnyerésétől s kellő felvilágosításától, eléggé példázza egy-két eset. Az egyik falu lelkésze például, megkapva értesítésünket, hogy kimegyünk, elment az egyik emberhez s azt mondta neki, hogy járnia kell velünk házról-házra. Az illető, módosabb ember lévén, természetesen nem szívesen vállalkozott erre a szerepre. Mikor aztán megjelentünk a faluban, szóba sem akart velünk állani, be sem jött a házba. Kimentünk hozzá, próbáltunk beszélgetésbe kezdeni vele, de ez sem ment. Csodálkozva töprengtünk, hogy mi lehet magatartásának oka. Végül megmondta, hogy hagyjuk őt békén, ő nem szereti a házalást. Mikor megmagyaráztuk, hogy miről van tulajdonképpen szó, azonnal késznek mutatkozott a munkához. Farnason, hol egy kis gimnázista gondjaira bíztak bennünket, az illető felesége, kit meg akartunk nyerni a munkára, egyenesen kiutasított bennünket a házból, mert félt, hogy férjét tiltott politikai dolgokra csábítjuk. A következő eset Kolozsborsán történt: Mivel a falunak éppen akkor nem volt magyar lelkésze, teljesen magunkra voltunk utalva. Ember még akadt, de az asszonyok közül senki sem akart vállalkozni. Végül egyikünk kikötött a falu egyik félreeső részében az egyik idős asszonynál. Első nap ment is a munka. Másnap reggel azonban, mikor megjelent, hogy folytassa a munkát, az asszony két unokája visítva kiszaladt a házból, neki egyenesen a mezőnek. Erre az asszony rimánkodva fordult hozzá, menjen el, hagyja őket békén, mert a két gyerek egész éjjel nem aludt, mert félt, hogy az „úr“ visszajön. Máskor ugyanilyen előre nem látható körülmény megkönnyíti a gyűjtő munkáját. A túlnyomó többségben rumén lakosságú Kisesküllőre például meglehetősen szorongó érzéssel mentünk ki. Be akartunk ugyan térni Ördögkeresztúrra, hogy a szorgos mezei munka idején a beszolgáló lelkész segítségét kérjük, de az idő nagyon sürgetett s nekivágtunk inkább a bizonytalanságnak. A faluba érve, csak néhány gyereket találtunk otthon. Mindenki a mezőn volt. Megkérdeztük, hol lakik a kurátor s mivel ott sem volt senki otthon, kiültünk a kertbe sütkérezni. Amint ott ülünk, egyszer csak nagy sietve közeledik egy asszony. Köszön, elmondja, hogy ő a harangozó felesége, ő is künn volt a mezőn, de látott bennünket az úton, s most azért jött, hogy megkérdezze, harangozzon-e, vagy pihenünk még egy kicsit. Csodálkozva néztünk össze, de felismerve a kedvező helyzetet, mindjárt elküldtük, hogy hívja haza a kurátort. A kurátor nemsokára meg is érkezett, előadtuk miről van szó, hogy mit akarunk s sikerült is mindent elintéznünk. Aztán kiderült, hogy előző nap két missziós lelkésznek kellett

volna megérkeznie, hogy istentiszteletet tartson, de nem jöttek el s a falusiak azt hitték, hogy mi vagyunk azok. Természetesen arra is ügyelnünk kell, nehogy adatközlőnk munka közben veszítse el bizalmát és váljék gyanakodóvá. Zsobokon egyikünk egy egészen idős férfival dolgozott. Látta, hogy bizalmatlan kissé, éppen ezért mindent megtett, hogy megnyugtassa. Ment is a munka szépen. Másnap azonban elkövette azt a figyelmetlenséget, hogy jegyzetkönyvét s kérdőívét délben náluk hagyta. Rövid idő mulva visszatért, hogy folytassa a munkát, de az öreg azzal fogadta, hogy ő aztán egy szót sem mond többé. Nagy nehezen megtudta aztán, hogy amíg távol volt, az öreg legény-unokája böngészni kezdett jegyzetkönyvében s ráakadt egy mondatra, melyben nagyapja a kovácsot szidja, hogy drágán dolgozik. Mindjárt kieszelték, hogy ezt azért írta le, mert fel akarja jelenteni a kovácsot, s ebből nekik is bajuk lesz, mert a kovács megtudja, hogy ki jelentette fel. Mindent elkövetett, hogy megnyugtassa az öreget, de ez végül is csak nagy nehezen sikerült úgy, hogy a szóbanforgó mondatot ott előtte kihúzta.

Hasonló módon jártunk Bogártelkén is. Egyik adatközlőnkkel, egy idősebb férfival elég jól haladtunk. Délután azonban észrevettük, hogy húzódozik a munka folytatásától. Faggatni kezdtük, hogy mi ennek az oka. Nagy nehezen kibökte, hogy a szomszédok felbíztatták, ne álljon többé szóba velünk, mert azért írjuk le ezeket a dolgokat, hogy hazamenve, mulattassuk vele az urakat. A dolog természetesen nagyon bosszantott. Nem rájuk voltunk mérgesek, hanem a műveletlen városi közönségre, mely — tisztelet a nagyon kevés kivételnek — még mindig csak ott tart, hogy kikacagja a tejes vagy zöldséges falusi beszédét. Meg vagyunk róla győződve, hogy ha a falusit nem vetnék meg és nem gúnyolnák ki beszédmódja miatt, egészen biztosan nem törekednék kitörni a nyelvét, hogy városiasan beszéljen. A legsajnálatosabb az, hogy még tanítóságunk nagyrésze, jegyzőink és leventeoktatóink is, egyszóval tehát azok, akikre a falu népe, magyarságunk zöme, nemzeti létünk alapja rá van bízva, még mindig annál a primitív, annál a lehető legkárosabb és — mondjuk ki bátran a szót — nemzetietlen, magyarellenes álláspontnál tartanak, hogy a népnyelv ízét, zamatát, megőrzött régiségeit, magyar nyelvünk drágagyöngyeit tűzzel, vassal irtani kell, irgalom nélkül ki kell szolgáltatni az idegenszerűségektől hemzsegő városi köznyelvnek, nem gondolván arra, hogy ezáltal népünk hagyományőrző erejét, s ezzel együtt e hagyományok nemzetmegtartó erejét kezdik ki. Pedig ugyanakkor milyen hévvel tudják idézni, hogy „nyelvében él a nemzet".

8.

A több, mint egy évig tartó gyűjtőmunka során alkalmunk volt tájékozódni a felől is, hogy melyik évszak a legalkalmasabb népnyelvi gyűjtésre. Első pillanatra úgy látszik, mintha a tél lenne a legalkalmasabb. Télen ugyanis nincs a falusi ember elfoglalva, tehát nem nehéz adatközlőt találni. Nehézség azért akad. A gyűjtőnek mindenekelőtt a hideggel kell számolnia. Tudvalevő, hogy Kalotaszegen a rendesen két

helyiségből álló ház szobájában nincs kályha, csak a konyhában fűtenek. Mivel ezzel a körülménnyel mi sem számoltunk, 1943 márciusában bizony éppen eleget kellett fázódnunk. A legtöbb helyen tettek ugyan be kályhát, de egy évek óta fűtetlen szobát nem lehet máról-holnapra kimelegíteni. Minthogy sok község a vasút vagy autobuszjárat mentén, közelében fekszik, megkíséreltük vonattal, illetőleg autobusszal kijárni. Reggel nem is volt semmi baj, mert nem érkeztünk túlságosan korán. Este azonban csak kilenc óra körül volt Kolozsvárra vonatunk. A falusi ember viszont télen már öt óra körül vacsorázik, mert ez egyben az ebédje is. Mivel látszott rajtuk, hogy jelenlétünk feszélyezi őket, ez időtájt el kellett mennünk. Ha a lelkipásztor előre számolt ezzel a körülménnyel s elhívott magához, nem volt semmi baj, másképp azonban a fűtetlen váróteremben kellett órák hosszat várni a vonatra. Számolnunk kell még azzal is, hogy télen az egész család összezsúfolódik a konyhába. Ott is dolgoznak. Ez a körülmény sem a legkedvezőbben befolyásolja munkánkat. Dolgoztunk például nem egyszer olyan helyen, ahol éppen szöttek s egy-két gyerek is volt a házban. A szövőszék kattogása is meglehetősen zavart, a gyerekek visongása és állandó lábdobogása azonban valósággal idegesített. A szülő természetesen igyekezett csendre inteni a gyerekeket s látva, hogy a szép szó nem használ, meg is fenyítette őket. Ekkor azonban a gyermekek hangos sírása természetesen csak fokozta a zajt. Egy-két figyelmes lelkipásztor tekintetbe vette ezt a körülményt, s éppen ezért az adatközlőket a lakására hivatta s ott dolgoztunk. A munka zavartalan menetét így sikerült is biztosítania, elestünk azonban a népnyelv alaposabb megfigyelésének lehetőségétől. Tavasszal a fenti nehézségek nincsenek meg, de nehezebb adatközlőt találni. A tavaszi szántás és vetés meglehetősen igénybe veszi a falusi embert. Olyan munka ez, amelyet kedvező idő esetén nem lehet halogatni. Az idősebbek közül azonban nem egy otthon marad, s ezek közt még mindig megtalálhattuk a megfelelő adatközlőt. Ugyanez a helyzet nyáron. Aratáskor és cséplésekor talán kockázatos lenne elindulni, de ez a munka nem tart olyan hosszasan, hogy munkánkat félbe kellene szakítanunk. Talán az ősz a legkényesebb időszak. A termények betakarítása, továbbá ahol szőlő van, a szüret a falu apraját-nagyját igénybe veszi. Ez a körülmény minket is megakadályozott egynéhányszor munkánk kitűzött időre való elvégzésében. Ilyenkor, ha csak egy napról volt szó, megvártuk, míg hozzákezdhettünk a munkához. Addig is tájékozódtunk, jegyezgettünk. Ha hosszabb ideig kellett volna várnunk, tovább mentünk és másutt próbáltunk szerencsét. Tapasztalatunk szerint, ha a lelkipásztor megérti a munka nemzeti és tudományos fontosságát, halaszthatatlanságát, s van benne annyi készség, hogy ezt a néppel meg is értesse, akkor nem kell attól tartanunk, hogy nem kapunk adatközlőt. Ha magunkra vagyunk utalva, akár azért, mert nincs a falunak magyar lelkipásztora, akár pedig azért, mert a lelkipásztor nem áll kellőleg a gyűjtő mellé, az eredmény meglehetősen kétes. Lelkipásztor-testvéreink azonban, egy-két sajnálatos esetet nem tekintve, mindent elkövettek, hogy munkánk sikerét és zavartalanságát biztosítsák. Sőt még olyan is akadt nem egy, aki nem elégedett meg csupán

azzal, hogy segítségünkre volt az adatközlő, a koszt és a szállás biztosításában, hanem munkánkat is érdeklődéssel követte, elmondta népnyelvi megfigyeléseit s lehetőséget nyujtott arra is, hogy a falu életéről minél teljesebb és megbízhatóbb képet alkossunk magunknak.

A munka menetét nem egyszer a gyűjtők elszállásolása is befolyásolja. Jóllehet arra törekedtünk, hogy minél többet tartózkodjunk a falusiak közt, hogy így a népnyelv minél több sajátságát legyen alkalmunk megfigyelni s lejegyezni, mégis szívesen vettük, ha nem falusi háznál kaptunk szállást. A falu népe, különösen nyáron a szorgos mezei munka idejében korán ébred és későn nyugszik el. Ennek következtében az egész napi megfeszített szellemi munkától kifárasztott és több alváshoz szokott kutató ki van téve annak, hogy nem hagyják idejében elaludni, illetőleg őt is korán felébresztik. Este megragadják az alkalmat a háziak, hogy városi emberrel kerültek össze s beszélgetni, politizálni szeretnének egy kicsit. Bizony megtörtént, hogy hetekig reggel ötkor keltünk s este 11-kor, ½12-kor feküdtünk. Ha valaki nappal pótolja a hiányzó éjtszakai alvást, ezt fel sem veszi, máskép azonban egy-kettőre kimeríti. Nem egyszer a kényelmetlen fekvőhely akadályozott abban, hogy kipihenhessük magunkat. Minthogy mindketten egy helyre igyekeztünk kerülni, egyikünknek nem ritkán meg kellett elégednie a padládára vetett ággyal. Ez sokszor egészen jól bevált, nem egyszer azonban kellemetlen meglepetéseket rejtegetett magában.

Nem egészen közönbös az sem, hogy a gyűjtőnek milyen közlekedési eszközök állanak rendelkezésére. A vonat elég jó, de sokszor többet kell várni reá, mint amennyi idő az utazáshoz szükséges. Nyáron a várakozás csupán unatkozással jár, hideg időben azonban már nem olyan egyszerű a dolog. Mikor például Válaszúton gyűjtöttünk, vonatunk reggel hét előtt érkezett s délután hét körül jött vissza. Olyan korán nem mehettünk be adatközlőinkhez, hisz téli időben a gyerekek és az öregek ilyenkor még az ágyban vannak. Nem volt mit tennünk, mint bemenni a hideg váróterembe s ott bevárni azt az időt, mikor már nem zavartuk őket jelenlétünkkel. Ugyanez volt a helyzet este is. Bánffyhunyad felé reggel megfelelő időben indult a vonat, este azonban későn érkezett (10-kor, ha késett ½12-kor). Mire hazaértünk, megvacsoráztunk, ½12—12 lett s reggel ½5-kor már fel kellett kelnünk. Egyszer, kétszer még hagyján, de heteken át kimeríti az embert. Az autobusznak, különösen az ilyen rendkívüli időkben még az a hátránya is megvan, hogy nem fér fel az ember. Az egyik alkalommal például Gyaluban maradtunk le s gyalog kellett bejönnünk Kolozsvárra. Sötétben, hóban bizony nem valami kellemes érzés az országúton, távol minden emberi hajléktól bandukolni. Vannak azonban vidékek, ahol sem vonat, sem autobusz nem áll a kutató rendelkezésére. Ilyenkor rendszerint gyalog tettük meg az utat. Ha nem kell ugrásszerűen haladni, talán még ez a legmegbízhatóbb lehetőség. A gyalogoláshoz azonban jó láb s jó lábbeli kell, mert nem egészségügyi sétáról van szó, hanem tervszerű gyűjtőmunkáról. Nem egyszer megtörtént, hogy délután hat órakor, befejezve munkánkat, rögtön útra is keltünk a 15—16 km távolságra fekvő következő tanulmányozandó faluba, hogy reggel már meg is kezdhessük a

munkát. Ha reggel indultunk tovább, amint megérkeztünk, rögtön munkához is láttunk. A gyalogláshoz megfelelő mennyiségű hideg étel is szükséges. Tekintve, hogy azelőtt egy-két héttel indultunk el, az a kevés elemózsia, amit magunkkal vittünk, rendszerint elfogyott. Mivel az ellátási nehézségek ma falun is elég súlyosak, nem pótolhattuk elfogyott készletünket, s így nem egyszer ki voltunk téve annak, hogy ebéd, illetőleg vacsora nélkül maradtunk. Ez rendszerint olyankor történt meg, ha étkezési idő után érkeztünk a faluba. Nagyon kívánatos volna tehát, hogy a kutatónak megfelelő könnyen kezelhető személyi jármű (gépkocsi, motorkerékpár, de legalább kerékpár) álljon rendelkezésére. Ez nemcsak azért fontos, hogy lehetőleg pihenten érkezzék a munka színhelyére, hanem azért is, hogy város közelében a szállással és kosztozással járó nehézségeket könnyebben megoldhassa. Valamilyen jármű még nekünk is igen nagy segítségünkre lett volna. Sok gyalogolástól, várakozástól, fázódástól, kellemetlen szállástól mentesültünk volna. Ha pusztán szemlélődő, megfigyelő gyűjtőmunkáról lenne szó, nélkülözni lehetne. Ilyen tervszerű, fokozott munkateljesítményt, friss munkakedvet kívánó munkánál azonban nem. Nagyobb terület feldolgozása pedig, ha gyorsan is lelkiismeretes munkát akarunk végezni, megfelelő jármű nélkül, az itteni gyér vasút- és autobuszjárat-hálózat mellett lehetetlen.

A gyűjtés módszerére és körülményeire vonatkozó megjegyzéseinknek ezzel végére is értünk. Már e rövid ismertetésből is látható, hogy anyaggyűjtésünkben igyekeztünk a külföldi gyűjtők eddigi tapasztalatait minél teljesebb mértékben felhasználni. Két pontban azonban eltértünk az eddigi gyűjtések módszerétől. Nem egyedül, hanem ketten végeztük a gyűjtést, akárcsak a rumén nyelvtérkép esetében, de nem külön-külön haladtunk, hanem együtt, hogy az oly fontos egység csorbát ne szenvedjen. A másik, ennél sokkal lényegesebb eltérés az, hogy nem ugrottunk át egy községet sem, mindenikbe elmentünk s mindenik népnyelvét egyforma alapossággal tanulmányoztuk. E tekintetben a magyar kezdeményezők közül Horger Antal nyomdokain haladtunk, de az ő kérdőívénél sokszorosan nagyobb kérdőívvel dolgozva, a tőle gyűjtött anyagnál természetesen jóval tekintélyesebb anyagra tettünk szert.

Gálffy Mózes Márton Gyula

9.

Az előkészület és a végrehajtás menetének ismertetése után a munka természetének és a belőle adódó tanulságoknak szemléltetésére szükségesnek tartjuk nehány térképlapot mellékelni. A lapokat úgy válogattuk össze, hogy lehetőleg „érdekes", „változatos" lapok kerüljenek e munka iránt érdeklődő elé. Elsősorban általánosabb érdeklődésre számot tartó, szóföldrajzi szempontból figyelemreméltó lapokat tettünk közzé, s csak másodsorban nyelvtani alakok szempontjából érdekeseket. Azonban a dolog természeténél fogva minden lapon nagyon jól szemlélhetők a szakember számára azok az érdekes hangtani sajátságok, ame-

lyek a maguk tarka összevisszaságában Kolozsvár és környéke magyar népnyelvét jellemzik. Ügyeltünk, hogy különlegesebben is szemléltessük azt a két hangtani sajátságot (*a*-zás, *e*-zés), mely éppen Kolozsvár tájékán választja két részre a vizsgált terület népnyelvét. Az alaktani sajátságok szemléltetésére itt közzétett térképlapok kiválogatása alkalmával is arra vigyáztunk, hogy inkább az általánosabb érdeklődésre számot tartó lapokat közöljünk, mintsem hogy csak a szakember számára elsősorban érdekeseket jelentessünk meg mutatóba. Különben is úgy véljük, hogy ha a nagyközönség számára vizsgálódásaink természetét jól szemléltető lapokat nyújtunk, fokozott mértékben örül az ilyennek a szakember is, aki kellő nyelvtörténeti és népnyelvi ismeretanyag birtokában e lapok mindenikéről a nyelvi „érdekességeknek" bizonyára sokkal gazdagabb sorozatát olvashatja le, mint az avatatlan érdeklődő; mindenképpen annál is jóval többet, mint amennyire az alábbi jegyzetekben felhívhattuk a figyelmet.

Bár maguk a térképlapok egyébként önmagukban is beszélnek, a szemléltetés módjára nézve mégis szükségesnek látszik megjegyezni a következőket:

A térképlapok műszaki szerkesztését illetőleg meg kell jegyeznünk, hogy az adatok elhelyezése érdekében lehetetlen volt a könnyebb tájékozódás céljából akár csak a vízrajzi viszonyokat is feltűntető térképvázlatokat szerkesztenünk, és rajta a községeknek eredeti földrajzi helyét megtartanunk. Nagyon gyakran a községek olyan sűrűn, általában olyan egyenlőtlenül helyezkednek el egymás mellett, hogy nem volt lehetséges az adatokat csak úgy térképre vetíteni, ha az elhelyezési lehetőségekhez igazodva, az egyes pontokat jelző számokat egymástól egy kissé eltoltuk. A pontok egymáshoz való viszonyát azonban igyekezett a lapok rajzolója a lehetőségig megtartani.[17] Költségkímélés céljából ugyancsak kényszerültünk az egyes lapok legfelső (34) pontját és az alsókat is egy kissé a lapok középtengelyéhez közelíteni. Ilyenformán sokkal egyenletesebb, szemléltetőbb lapokat kaptunk. A községek pontos földrajzi helyzetét külön mellékelt térképvázlat szemlélteti.

Az egyes lapok felírása előtt álló számok a kérdőív sorszámára utalnak, magukon az egyes pontokon 60-ig terjedő számok pedig a vizsgált pont (község, város) nevét helyettesítik. A szemléltetés egyszerűsítésének ez a módja a nyelvtérképezésben általánosan elfogadott, mert hiszen a szemléltetés során a szemlélőt elsősorban a nyelvi alakok s nem a községnevek érdeklik; a kétféle felírás, a község, illetőleg városnév meg a nyelvi adat egymás mellé való feljegyzése a maga zsúfoltságában a térképlapok áttekinthetőségét még akkor is zavarná, ha a más-más természetű feliratok történetesen jól megkülönböztethető betűtípussal készülnének. Az egyes számok a következő települések nevét

[17] E helyen is köszönetet kell mondanom LÉTAY LAJOSnak, aki volt szíves a térképlapok megrajzolásának sok türelmet igénylő munkáját elvállalni. — Ugyancsak köszönet illeti DR. KOVÁCS LÁSZLÓT, hogy a *daráló* vázlatát kidei gyűjtéséből sokszorosítás céljaira alkalmas formában készségesen rendelkezésünkre bocsátotta.

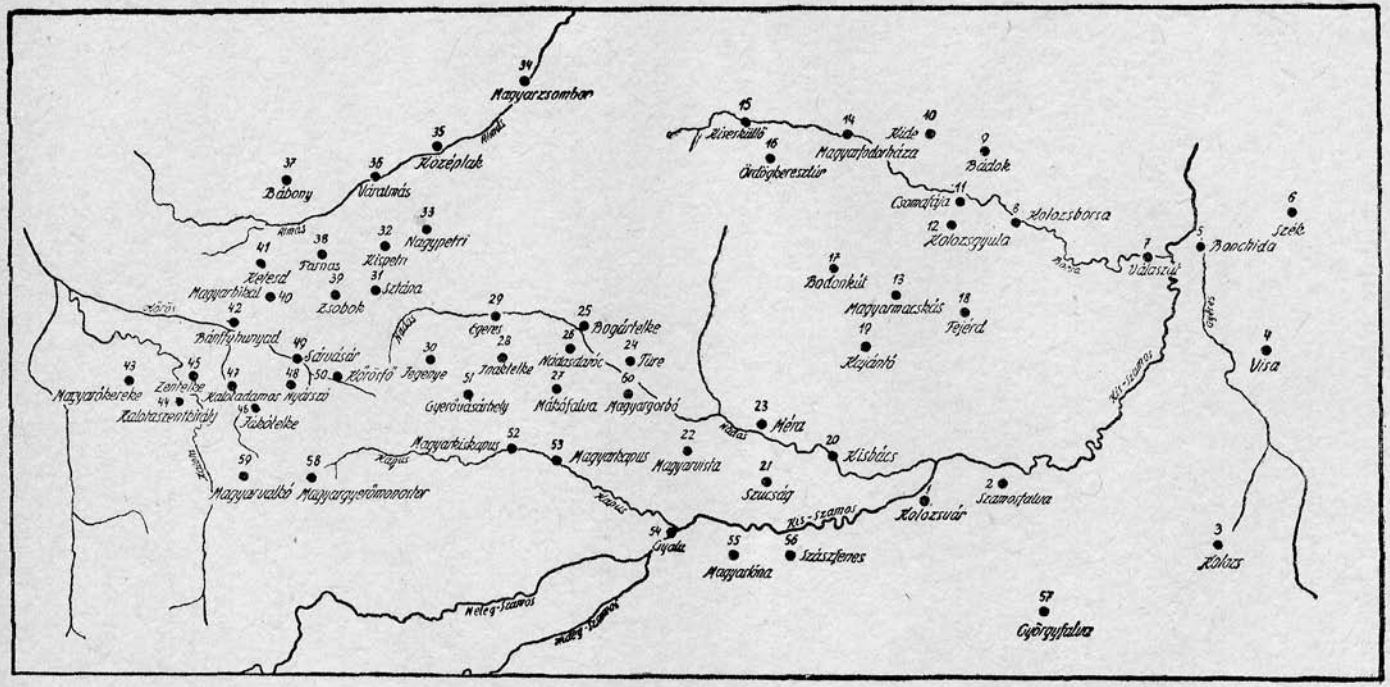

Kolozsvár környékének térképvázlata a kutatott pontok feltüntetésével
Az egyes községek neve felett álló számok a nyelvtérkép-lapokon a községneveket helyettesítő számok

helyettesítik: 1. Kolozsvár (Hóstát, Kolozsmonostor). 2. Szamosfalva. 3. Kolozs. 4. Visa. 5. Bonchida. 6. Szék. 7. Válaszút. 8. Kolozsborsa. 9. Bádok. 10. Kide. 11. Csomafája. 12. Kolozsgyula. 13. Magyarmacskás. 14. Magyarfodorháza. 15. Kisesküllő (magyar, rumén). 16. Ördögkeresztúr. 17. Bodonkút. 18. Fejérd. 19. Kajántó. 20. Kisbács. 21. Szucság. 22. Magyarvista. 23. Méra. 24. Türe. 25. Bogártelke. 26. Nádasdaróc. 27. Mákófalva. 28. Inaktelke. 29. Egeres. 30. Jegenye. 31. Sztána. 32. Kispetri. 33. Nagypetri. 34. Magyarnagyzsombor. 35. Középlak. 36. Váralmás. 37. Bábony (magyar, rumén). 38. Farnas. 39. Zsobok. 40. Magyarbikal. 41. Ketesd. 42. Bánffyhunyad. 43. Magyarókereke (magyar, rumén). 44. Kalotaszentkirály. 45. Zentelke. 46. Jákótelke. 47. Kalotadámos. 48. Nyárszó. 49. Sárvásár. 50. Körösfő. 51. Gyerővásárhely. 52. Magyarkiskapus. 53. Magyarkapus. 54. Gyalu. 55. Magyarlóna. 56. Szászfenes. 57. Györgyfalva. 58. Magyargyerőmonostor. 59. Magyarvalkó. 60. Magyargorbó (rumén).

A magyar és rumén adatok közül az egymástól való megkülönböztetés megkönnyítése céljából ez utóbbiakat a magyar adatoktól eltérő, álló betűtípussal rajzolta fel a lapok készítője. Az egy nyelvből való adatokat egymás mellé írtuk. Az egymás alá írt adatok közül a felső a magyar, az alsó rumén adat.

Futólag már az előbbiekben jeleztük, hogy a vizsgált terület nagyon sok pontján nemcsak egy, hanem több alak is él egymás mellett. Az ilyen alakokat a gyűjtők mindig lejegyezték, s így a térképlapok rajzoltatása alkalmával külön jelekkel tüntethettük fel azt, hogy az egyes alakok használatában milyen természetű különbségek állapíthatók meg: ez a nyelvi alakok állandó harcának egy bizonyos időpontban való rögzítése szempontjából nagyon fontosnak látszott. Az egyes adatok megkülönböztetésére a következő jelzéseket alkalmaztuk:

~ két egyformán használt alakot jelöl.[17a]
<...> a ritkább alak.
[...] csak fiatalok (20 évig) élnek vele.
[—...] ismerik, de nem használják.
(...) csak öregek (50 évtől felfelé) használják.
(—...) teljesen elavult szó, de még emlékeznek rá.
+ az adat után a jobb felső sarokban álló jegyzetre utal.
— a fogalom magyar nevének a kérdéses ponton való ismeretlen voltát jelenti.

Ezeknek előrebocsátása után az alábbiakban az itt közzétett lapokhoz nehány észrevételt fűzünk. Ezek a megjegyzések természetesen nem tartanak igényt sem a teljességre, sem a szakszerűségre,[18] inkább csak

[17a] Az elhelyezés könnyebbségére való tekintettel az egyformán használt adatok között nem egyszer csak , (vessző) áll.

[18] Ezért van az alábbi fejtegetésekben csak kevés forrásidézet. Nem, vagy csak elvétve történt hivatkozás még Horger Antalnak a magyar nyelvjárásokról szóló fontos munkájára, habár ezt sok térképlap magyarázatának készítésekor nélkülözhetetlen segédkönyvként használtuk.

arra akarják ráirányítani a figyelmet, hogy milyen természetű tanulságokat nyújtanak az egyes térképlapok.

A térképlapok részletes magyarázata és adatainak teljes megvilágítása nem az ilyen mutatvány dolga. Óvakodtunk attól, hogy akár nyelvi, akár településtörténeti, akár pedig a magyar-rumén szókölcsönzések és visszakölcsönzések dolgában elhamarkodottan általánosító észrevételeket tegyünk, de az óvatosságban nem mentünk el addig, hogy ne közöljük egy-egy sejtelmünket is. Ezeket az egész anyag ismerete majd vagy igazolja, vagy puszta ötletnek mutatja. Távolabbi, alapos következtetésre csak az egész anyag várható közzététele után kerülhet sor. Úgy hiszem, addig is minden lap önmagában való tanulságos volta is elég érdekességet nyújt annak, aki a megindult erdélyi népnyelvi térképezés munkájáról legalább futó tájékozódást óhajt szerezni.[19]

burgonya. Az itt közölt szótérképek, de talán az összes e területről ezután közzéteendő szótérképek között változatosság szempontjából egyik legérdekesebb lap ez. Míg a terület délnyugati felén a *bogyóka* > *bojóka* és alakváltozatai vannak túlsúlyban, a terület központjától keletre a *pityóka* és alakváltozatai jutnak szinte kizárólagos egyeduralomra. Ez utóbbi *ka* elemét nyilván kicsinyítőképzőnek érezhették Magyarvalkón (59), s így keletkezett ott a *bojóuka* mellett a **pityó* alaknak *ty : j* hangcserével *pijó* alakja is (vö. még a *bogyó* ~ *bojó* alakpárt is) [MTsz.]. Míg azonban a *pityóka* egész Erdélyben ismert tájszó, úgyannyira, hogy a köznyelvben is a legáltalánosabban ez használatos a *krumpli* mellett, a *bojóka* mindezideig a magyar nyelvterület más pontjáról, mint Kalotaszeg, nem ismeretes, sőt itt is, mint a térképlapról látható, csak a délnyugati rész, használja ezt a nevet. A *mogyoró*, illetőleg ennek *a*-zó változata Erdély más pontjairól is ismeretes [MTsz.]. A *pityírkóu* (32) alak eddig ismeretlen volt.

daráló. Meglepő, hogy erre az ősi eszköznevünkre erről az aránylag kis területről hány név, illetőleg névváltozat került elő. E változatokat két nagy csoportba, a magyar és az idegen eredetű elnevezések csoportjára lehet szétválasztani. A nyelvterület keleti felén, ahol a magyarság jelentős rumén lakosság közé ékelten sok helyt számbeli kisebbségben él, a ruménből vagy szlávból magyarba átkerült *reznyice*-szót, illetőleg alakváltozatait használja a magyar lakosság is. A terület nyugati felén, Kalotaszeg legrégebbi részén, az ú. n. Felszegen, a Kapus mellékén és a Nádas felső részén az *őr(öl)* és a *darál* ige származékai, illetőleg a vele alakult szóösszetételek használatosak a ‚Handmühle' neveként. Minthogy ezt az őrlő-eszközt sokat használják sóőrlésre is, az *őrmény* néven kívül így alakult a *sóőrlő* > *sörlő* > *söllő*,[20] *sóőrvény* > *sőrvény*, *sóőrmény* > *sőrmény* név, illetőleg e névnek hangtani szempontból is érdekes sok változata. Ez utóbbi nevek éppen úgy hangűr-

[19] Ezt megelőzőleg Márton Gyula tollából megjelent már egy rövidebb tájékoztató; ez a munka előkészületeiről és kezdeti eredményeiről szólt (Az erdélyi népnyelvi térkép terve és előmunkálatai: EM. 1943 : 483—7).

[20] Magyarkiskapuson a *sörlő* alak előfordul a *Sörlőkút* helynévben is. Ez a kút t. i. úgy készült, hogy egy kézimalom elhasznált kövét tették a forrásra, s a kő közepén meggyűlt vízből ittak (Kalotaszeg helynevei 179).

megszüntető hangzókieséssel keletkeztek, mint *kásaörlő*ből a *kásörlő*. — Maga ez az eszköz, alighanem római hagyományként, az egész ország területén megmaradt; úgy látszik, hogy hozzánk részben szláv közvetítéssel jutott el (vö. A magyarság néprajza I, 56, MNy. XXIII, 215 kk.); a ruménből átkerült alakok újabb kölcsönzések lehetnek.

delelő. Az állatok déli pihenőhelyét jelölő szókincs a vizsgált területen elég változatos. A terület nyugati részén szinte kizárólag magyar eredetű szókkal *(delelő, déllő, fektető, fekvőhely, ganéhos, itató, üdüllőhely)* találkoztak a gyűjtők, a középső részen, illetőleg ettől keletre a még mindig túlnyomóan magyar elnevezések mellett már ruménből átkerült kölcsönszók *(merez, okol, sztanyistya, tîrla)* jelzik a ruménség részleges nyelvi hatását. — Nagyon érdekes egyébként a magyar *üdüllőhèj* (52) elnevezés; ennek előtagja ugyanis az *üdül* ige régebbi és népnyelvi 'pihen' jelentését őrizte meg.

ék. Ahol a vizsgált területen a 'Keil' jelölésére a címszóbeli alakot használják, természetesen e terület egyik eléggé általános népnyelvi sajátságának megfelelőleg többnyire *í*-ző alakkal *(ík ~ ik)* élnek; csak a városiasodó Bánffyhunyad (42) lakói használnak köznyelvi formát *(ék)*. A terület más pontjain, köztük például a kolozsvári Hóstátban is, az *í* és *é* közti nyelvállással ejtett *ë*-s alak hallható. Érdekes, hogy az *ék* jelölésére a megvizsgált rumén pontokon (1, 15, 37, 60) mind a magyar név változatait *(ịik, ik, iku)* használják, viszont Kisesküllő (15) és Csomafája (11) magyarjai meg a ruménségtől újra visszakölcsönzött *jík ~ jik* alakkal élnek. — A másik név, a *pocok* semmi érdekességet nem mutatna, ha nem kellene feltűnőnek tartanunk azt, hogy e névnek a Kolozsvárnál kezdődő és északkeletfelé haladva egyre erősödő *a*-zó területen nincs *a*-zó alakja. Ha azonban tekintetbe vesszük azt, hogy az *a*-zó alaknak *pocak*, esetleg az *a*-zás erősebb fokán *pacak* formájúnak kellene lennie, megérthetjük, hogy a testrésznévvel azonos hangalak jelentésbeli félreértésre adott volna okot; így talán ez akadályozta meg e köznév *a*-zó alakjának kifejlődését.

elsőház. E térképlap tanúsága szerint a vizsgált területen az utca felől való szobát jobbára *elsőház*,[21] *külsőház, alsóház* névvel illetik a csak szórványosan hallható *utca felől való ház, nagyház, belsőház* vagy egyszerűen *ház* mellett. A leggyakoribb *elsőház* név alakváltozatai hangtani szempontból az előtagot tekintve két egymástól megkülönböztethető csoportra: az *első-* és *erső*-előtagú típusba tartozó csoportra oszlanak. A két típus határa kelet felé nagyjában egybeesik Kalotaszeg határával. Ez nem lehet feltűnő, mert hiszen az *erső, berső, fersö, arsó, hátursó, kürső* szókban megfigyelhető hangállapot, mely nyilván az *l* és az *r* hangcseréje révén állott elő, jellegzetesen kalotaszegies sajátság; ennek keleti határa azonban, kétségtelenül a városi köznyelv kiegyenlítő

[21] Az *elsőház* egyébként előfordul már egy 1847-ből való mérai vallatásban is így: „...által ajánlá... Varga Jósef... lakato házának első részét, mi végre Varga Josefnek meg is parancsolá, hogy az *első ház*ból ki költözzék..." [A Szt. Erzsébet-aggmenház lt. (Kvár), C. 174]. Ma Mérán (23) az *èrsöház* alak él, s valószínűleg ez volt használatos száz évvel előbb is, csakhogy a forrás irodalmi helyesírása a népnyelvi sajátságot nem tükrözteti vissza.

hatásaként, nem ér el Kolozsvárig bár a legtöbb hangtani sajátság határa, mint például az *a*-zás és az *e*-zés elválasztó vonala is, éppen Kolozsvárnál (1) szeli át a vizsgált területet. E térkép, szótani érdekességeit nem tekintve, éppen elsősorban mint egy hangtani sajátság jó szemléltetője került a mutatvány-lapok közé.

eplény. A szán keresztfájának, tehát egy néprajzi tárgynak jelentéktelennek látszó nevét sem volt felesleges kérdőívünkbe felvenni. Egyrészt a második szótagbeli *é* várható változatai, fejleményei, másrészt szóföldrajzi különbségek reménylése ösztönzött erre. Míg hangtani várakozásainkat a gazdag alakváltozatok láttán beteljesedetteknek mondhatjuk, söt a gyűjtés különlegesebb alakokat *(öbleny, öplëny)* is hozott felszínre, a szóföldrajzi szempontból teljesen egyhangú a kép. Megjegyzendő, hogy *eplény* szavunk szláv kölcsönszó, s ugyancsak az a rumén *oplean* is; így a két nyelv egyezőnek látszó adataiban nem láthatunk magyar-rumén kölcsönhatást sem ilyen, sem olyan irányban; a két nyelv közös szava egymástól független átvétel eredménye lehet.

göröngy. Az irodalmi és köznyelvi *göröngy* köznévnek változatos alakjait szemlélhetjük a mellékelt térképen. A MTsz.-ban ez alakok közül nem szerepel a magashangú *döröncs* és a mélyhangú *goronc;* a *doroncs* a Székelyföldről sok helyről, a *garancs* meg a szolnokdobokai Domokosról ismeretes. Érdekes, hogy a *göröncs,* mely Kolozsvártól keletre három ponton (2, 5, 7) ismert, illetőleg használt, a MTsz.-ba csak Torna megyéből és a Székelyföldről került bele; mindez természetesen valószínűleg csak a hiányos adatszolgáltatásnak tulajdonítható. Az egyébként eredet szempontjából még nem tisztázott *gaj*[22] nehány keleti ponton való előfordulása is figyelemreméltó.[23]

kása. Szótani szempontból nagyon egyhangú, pusztán két elnevezés, elterjedését szemléltető térkép. Érdekesség inkább a *kása* szó hangalakjának szóvégi változása szempontjából van; ugyanis Kolozsvár (1) közvetlen közelében, illetőleg főként a tőle északkeleti irányba fekvő Borsa-völgyben lejegyzett alakokban megfigyelhető a megelőző *á*-t tartalmazó szótagra következő szóvégi *a* labialisabb ejtése *(kása).* Ez az ejtés néha már egészen egybeesik az *o* ejtésmódjával (*káso).*

kocamalac. Szóföldrajzi szempontból érdekes, hogy a nőstény-malac nevének *eme* és *kocamalac* alakja éppen Kolozsvár tájékán válik el egymástól: a Borsavölgy az *eme,* a Kolozsvártól nyugatra eső terület (Kalotaszeg), Kisbácsot (20) kivéve, a *kocamalac* elnevezést használja. A Borsavölgy legfelső községei közül csak Kisesküllő (15) él kizárólag

[22] Egyik legutóbbi magyarázási kísérletére l. BALASSA IVÁN, EM. 1943: 478—9.

[23] Egy 1796-ban Mérán (23) tartott vallatás jegyzőkönyvében származékban már előfordul a *gaj* 'göröngy' jelentésben. A kérdéses szöveg így hangzik: „... a föld erőssen meg száradván, midőn szántani bé mentek a keménység miatt nem szánthottak, és így a Törők búza vetésnek tovább kellett késedelmezni, későre osztán a földőt *galyasan* is tsak meg szántottván, a Törők búzát el vetette." Ugyanabban a forrásban alább ez olvasható: „... a föld a keménység mián *Galyason* számlodván sűrűn kellett vetni..." [Szt. Erzsébet-aggmenház lt. (Kvár). B. 15].

ez utóbbi elnevezéssel, az ördögkeresztúriak, bár ezt a nevet használják, emlékeznek még az *eme* névre is. Érdekes ezzel kapcsolatban rámutatni arra, hogy az *eme* elterjedése egybeesik a két legjellegzetesebben középerdélyi sajátságnak tekinthető *a*-zás és *e*-zés határával, hisz e két sajátság nyugat felé való továbbterjedése is Kolozsvárnál torpan meg. Lehetetlen a nagyon sok szó- és hangtani sajátság esetében itt végighúzódó határvonal ismétlődése láttán e jelenségeket véletlennek és nem településtörténeti okokkal magyarázhatónak tartanom. A középerdélyi területen másutt is a kihalt **emik* ‚szopik' (*vö.* csecs*emő* ‚csecsszopó') igéből származó szóval jelölik a disznó nőstény kicsinyét; így az *eme* mellett az *emics* tájszóval is. Ez egyébként éppenúgy az **eme* ~ **emi* tő kicsinyítőképzős származéka, mint ahogy az a másik, jóval elterjedtebb, mondhatni Erdélyben általánosan ismert *emse* állatnév. Ez tulajdonképpen az *Emesü* ~ *Emese* női névvel szakasztott egy eredetű; a régebbi **emese* alakból a második nyiltszótagos *e* kiesésével lett a ma használatos állatnév. E név tehát jelentése szerint az említett női névvel együtt ‚szoptatócska' vagy ha úgy tetszik ‚anyácska' jelentésű. A másik elnevezés első tagja, a *koca* alighanem állathívogató szó, az utótag, a *malac* pedig valószínűleg szláv eredetű; az összetétel azonban természetesen a magyar nyelv keretén belül alakult.

lámpaaljа. E térképlap jó példa arra, hogy sokszor a legjelentéktelenebbnek látszó néprajzi tárgy térképezése is milyen érdekes szóföldrajzi és nyelvi jelenségeket szemléltet. Elsősorban is a lejegyzett elnevezés-anyag változatossága lep meg *[lámpabutykó, -büdü, -dob(ja), -doboz, -gojó, -gömb, -hójag, -hordó, -küpü, -mécs, -öböl, -pohár, -tőke, -üstye; petrolijomtartó]*. Az 59 magyar ponton 15 féle neve van a lámpaaljnak; ez a 15 név az alakváltozatokkal szinte megháromszorozódik, úgyhogy csaknem azt mondhatjuk: minden ponton legalább alakváltozat tekintetében más-más elnevezést használ a vizsgált terület lakossága. A rumén pontok közül csak Bábonyban (37) állapítható meg magyar hatás a *hurdău dela lámpă* elnevezésben.

lepedő. Ez a térképlap a maga szóföldrajzi egyhangúságában is hangtani szempontból figyelemreméltó A szó testének hangállapotát tekintve az első két szótag *e*-féle hangjaiban csak a vizsgált terület délnyugati részén látunk némi változatosságot. Itt különösen az *e* és *ä* megléte, valmint az *ë*:*ö* hangmegfeleléses alakok jelentkezése érdekes. A *lepödő*-féle alakok második szótagjában megfigyelt *ö* hangot, úgy vélem, nem lehet *ö*-zéses jelenségnek venni; itt talán inkább a szóvégi *ő* ~ *ő̈* hátraható hasonítására gondolhatunk. Érdemes megfigyelni a szóvégi magánhangzó hangállapotát is. A vizsgált terület nyugat-délnyugati részén, tehát ott ahol a szóvégi hosszú *ó*, *ő* kettőshangúsodása általánosan tapasztalható, ebben az esetben is kettőshang figyelhető meg. Érdekes viszont, hogy e területnek már egészen a nyugati felén, Egeresen (29) jelentkezik a szóvégi *ő* megrövidülése; innen keletfelé haladva előbb szórványos, majd a legkeletebbre eső Borsavölgy és a Mezőség nehány pontján szinte kizárólagos az *ö* hangállapot. Nem lehet véletlen, hogy e jelenség csak olyan pontokon figyelhető meg, ahol a magyarság a ruménséggel vegyesen, egy-egy helyen éppen nyomasztó

többségű rumén lakosság között él. Még meggyőzőbb az az egy kivétel, amely a szintén borsavölgyi Kide hosszú szóvégi hangjában jelentkezik, hisz e falu lakossága szinte teljesen magyar, bár a környező községek vagy vegyes magyar-rumén, vagy szinte kizárólag rumén lakosságúak. A szóvégi rövidhangzós alakokat tehát bátran a rumén nyelv nagymérvű, mennyiségi változást előidéző hatásának kell tulajdonítanom. — Figyelemreméltó s talán művelődéstörténeti következtetésekre is feljogosít az a tény, hogy a megvizsgált rumén pontokon a lakosság a magyarból kölcsönzött *lepeďéu* ~ *lipiďéu* szóval él.

mókus. Régi tapasztalat különösen az őstörténeti kutatások körében, hogy az állatnevekből adódó tanulságok milyen jelentős őstörténeti megállapításokra vezethetnek. Úgy látszik, hogy az állatok közül az egyik legigénytelenebbnek, a *mókus*-nak neve is, más egybehangzó adatok tanúsága szerint, bizonyos településtörténeti következtetésekre jogosít fel. A mellékelt térképlapra tekintve láthatjuk, hogy a vizsgált területen az ‚Eichhörnchen' neveként két elnevezés harcol egymással, a népnyelvi *cibóka* és az irodalmi nyelvben is használt *mókus*. Mindkét szó ismeretlen eredetű; az előbbit magam gyermeknyelvi játszi szóképzésnek vélem. A *mókus* a vizsgált terület keleti felén kizárólagos; a *cibóka* használata viszont nem terjed a Kolozsvárral (1) nyugaton tőszomszédos Kisbácstól (20) keletre. Csak a kolozsmonostori ruménség ismeri ezt a szót; a ruménbe itt és a másik két-három ponton (34, 37, 60) nyilván a magyarból került át.[24] A *cibóka* szónak csak a Szilágyságból, Zilah vidékéről ismeretes *cibabó* alakváltozata, a belsőerdélyi területekről mindmáig egyetlen ilyen adatot sem ismerünk. Településtörténeti szempontból ebből arra következtethetünk, hogy a vizsgált terület lakossága Kolozsvártól nyugatra más települési körzethez tartozik, mint a tőle keletre fekvő. Minthogy a *cibóka* útja az Almásvölgye ma már jórészt elpusztult magyarsága felé is jól követhető, s legerősebben él éppen azon a területen, melyet a történeti adatok kétségtelen tanúsága szerint Kalotaszegből a Meszes-kapun, éppen a Szilágyság felől behatoló magyarság az első foglalás alkalmával hódoltatott meg, a *cibabó* és a *cibóka* elterjedésében talán településtörténeti utalást is láthatunk. Hangtani szempontból megjegyzendő, hogy természetesen itt is érvényesült a nyugati rész egyes pontjain általános jellegű kettőshangúsodás (*ciboụka, móụkus*).

patkány. A 'Ratte' magyar nevéül megfigyelésem szerint egész Erdélyben még a köznyelvben is a *patkány* mellett a *pocegér* szót, vagy legalább ezt a szót is használják. Mint a térképen látható, ez a név van elterjedve a vizsgált területen is; alig nehány nyugatibb ponton ismerik e mellett a *patkány* nevet. Ha azonban összehasonlítjuk e térképlapot a *vakondok* lapjával, láthatjuk, hogy a *patkány* nevet csak azokon a délnyugati pontokon (43, 48, 49, 50) ismerik, illetőleg használják a ‚Ratte' neveként, ahol a *vakondok*nak nincsen *patkány* neve. Egyéb-

[24] Nemcsak a magyarból került át a mókus nevének egyik alakja a ruménbe, hiszen a nagyon kisszámú kisesküllei magyarság is rumén kölcsönszóval (*ververica* <r. *vérveritsă*) él.

ként érdekes a magyargorbói rumén *potsók* (olv. pocok) adat is. A *pocegér* előtagja ugyanis tudvalevőleg a többesszámú alaknak vélt *pocok* szóból való elvonás [Nyr. XLI, 81]; a ruménbe átkerült magyar kölcsönszó azonban mindmáig ezt a teljesebb alakot őrizte meg.

szitál az eső. A természeti jelenségekre vonatkozó népnyelvi kifejezések gazdagságára nézve csak egy, egészen esetlegesen kiválasztott térképlapot mellékelünk. Ezen látható, hogy az irodalmi és a köznyelvben is ismert *szitál az eső* vagy *permetez az eső* kifejezés mellett a vizsgált területen még e jelenségre vonatkozólag a következő igéket használják: *ködöl, permékel, permetel, peszmetel, szemetel.* Érdekes ezen kívül az *aprón esik* és *csendes-, ködös-* és *lanyha-eső* kifejezés mellett a *pojhozó-eső* (41) is. Ennek előtagja nyilván azzal a *polyos* 'pihés, pelyhes' szóval tart rokonságot, amelyet egyetlen adatból Hajduhadházról ismerünk [MTsz.].[25] — A kolozsvári Hóstátban használatos *aszájos az ég* kifejezésben az *aszájos* jelentése nem világos. A kifejezés keletkezésekor a szemlélet alighanem az égi aszály-, azaz szárazságból indult ki.

vakondok. Érdekes, hogy ez állatnevet csak a vizsgált terület nyugati részén ismerik, a terület nagyobbik, keletibb felén jobbára a csehtót eredetű *patkány* változatait használják ez állat jelölésére; csak kéthárom elszigetelt keleti ponton láthatjuk a *vakond* ~ *vakondok* alakot. Figyelemreméltó a térkép legdélnyugatibb pontján látható nehány *vakoncs* adat. Hasonló képzésű, de kissé eltérő hangalakú a *vakkancs* tájszó; ennek előzője a *vakancs* lehetett [Pais Dezső MNy. XVII, 45]. Mindkét alak a *vak* köznév *n+cs* kicsinyítő képzőbokorral való megtoldása révén alakult, mint ahogy a *vakond(ok)*-ban is egy *n+d (+k)* elemből álló kicsinyítő képzős szót kell látnunk [i. h.].

véső. E szótérkép az első szótagbeli *é* helyén megfigyelhető változatos hangállapot és a vizsgált terület keleti felén feljegyzett alakok szóvégi hangjában megállapított eléggé szórványos kettőshangúsodás jelenségén kívül a négy rumén ponton rögzített *dišău* ~ *dišéu* ~ *žišéu* alakért érdekes; e két alak nyilván a magyar eszköznév ruménbe való átvétele. Ennél még érdekesebb, hogy a nyomasztó kisebbségben lévő kisesküllei (15) magyarok a ruménbe magyarból átkerült *dišău* alakot a szókezdő hang jétlenítésével és a szóvégi kettőshang egyeshanggá változtatásával visszavették a ruménségtől. Nem lehet feltűnő, hogy a szóvégen itt is, mint több más hasonló véghangzós szó (lepedő, lámpabutykó) esetében is természetesen rövid magánhangzós alak áll.

* * *

egyék. Az *eszik* ige felszólítómódjának egyesszám 3. személyű alakjáról mellékelt lap az ikes igék ragozásának e területen való állapotát hivatott szemléltetni. Számomra is bizonyos meglepetéssel szolgál e lapnak elkészülte, mert — az eddigi népnyelvi vélekedésekkel ellentétben — azt mutatja, hogy az ikes ragozás az ú. n. királyhágón-

[25] Ugyanezzel alakra nézve még közelebbi rokonsági viszonyban lehet a *polyhos (pojhos)* 'nyárhéjú-szöllő, makra-szöllő (nemes szöllőfaj)' köznév; jelentés szempontjából azonban a két szó rokonításának lehetőségét nem látom.

túli nyelvjárásnak ezen, a tőlünk vizsgált részén megvan az aránylag ritkábban használt alakokban is. Alig nehány ponton jegyezték le a gyűjtők az analógiás kiegyenlítődés eredményeként keletkezett *egyen* alakot; ott egyik esetben szintén él párhuzamosan az ikes változat is. Hangállapot szempontjából rendkívül érdekes az ikes ragbeli magánhangzó változatos alakja; e változatosság részben minőségi *(é > ë ~ í)*, részben meg mennyiségi jellegű *(é > ë ~ í > i)*, azaz nemcsak az *í*-zés figyelhető meg, hanem az *é* zártabbá válását követő megrövidülés is. Nehezebben dönthető el, hogy milyen változás eredményének tartsuk az *ę̈ ~ ë*-s alakokat; valószínű, hogy ez átmeneti hang olyan pontokon, ahol a népnyelv már áthajlóban van a köznyelvi *é*-zés felé.

evett. Az irodalmi és köznyelvben a múlt idő egyes számában az *eszik* ige ragozása tudvalevőleg ilyen: *ettem, ettél, evett.* A 3. személynek ez az *evett* alakja a mellékelt lap tanúsága szerint csak nagyon ritkán, nem egyszer csak párhuzamosan használt alakként van meg a jóval gyakoribb *ett ~ ëtt ~ ött* mellett. Ezek az utóbbi alakok mind a népnyelvben, mind a régiségben rendkívül gyakoriak. Az *ött* alak például Pázmány Péter prédikációiban is előfordul, az erdélyi magyar népnyelvben meg éppen sűrűn találkozunk vele.

házuk. A többesszám 3. személyű birtokos személyrag eredetibb alakja a magyarban *-ék* volt. Ez az alak megőrződött máig is a moldvai csángó nyelvjárásban. Pl. *gyürüék* (gyürüjök), *ekéék* (ekéjök), *kinyerék* (kenyerök), stb. Az *é* zártabbáválása révén keletkezett az *-ék* ragnak **ík,* sőt rövidüléssel *-ik* alakja is. Ez már Erdélynek nagyon sok részén előfordul, sőt a magyar nyelvterület más pontjain is. Érdekes, hogy míg ezt a különlegesnek látszó népnyelvi alakot könnyen megmagyarázhatjuk, az irodalmi nyelv megszokott *-uk ~ ük,* illetőleg *-ok ~ ök* alakját nem tudjuk kielégítően megmagyarázni. Horger szerint a kettő közül mindenesetre az *-ok (-jok) ~ ök (jök)* alak látszik eredetibbnek, de hogy ezek az alakok hogyan fejlődtek az eredetibb *-ik*ből, nem világos. — Mindezt azért kellett elmondanom, mert csak így érthetők meg a mellékelt térképlap egymástól eltérő ragos alakjai. Figyelemreméltó, hogy a legrégebbinek tekinthető *-ik* ragos alakra vonatkozó adatok a lap középső részén északnyugat-délkeleti irányban, Bábonytól (37) és Váralmástól (36) kezdődőleg Kolozsvár (1) tőszomszédságáig, Kisbácsig (20) és Szászfenesig (56) húzódnak. Úgy látszik azonban, hogy valamikor a Borsavölgyén is az *-ik* birtokragos alak lehetett használatos, mert ez megmaradt egyetlen elszigetelődött ponton, Ördögkeresztúron (16). Kalotaszeg délnyugati csücskében az *-ok* ragos, Kolozsvártól észak-északkelet és keletre pedig váltakozva az *-ok, -uk* és *-ak* rag jelentkezik. Ez utóbbi rag-alak ezen az *a*-zó területen egyáltalában nem feltűnő: az egész Mezőségen, a Maros mentén, sőt a Nyárád mellékén is ez az alak él.

hív. A térképlap jól szemlélteti a rövid tővéghangzós régebbi *hivu* alaknak az újabb, rövidebb *hí* alakkal való küzdelmét. E küzdelem során a Kolozsvártól (1) keletre eső terület két pontján, Szamosfalván (2) és Visán (4) mennyiségi változással *hi* alak is keletkezett. E területen a szóvégi hosszú hangok helyén más esetben és sokkal nagyobb

földrajzi elterjedésben is megfigyelhető hasonló jellegű változás (l. *lepedő, véső)*. A *hivu* alak itteni megléte nyelvföldrajzi ismereteinket újabb adatokkal gazdagítja, mert eddig ezt az alakot csak a székelységből és a csángó nyelvjárásból tartották számon. Egyedülálló a Kőrösfőn (50) lejegyzett *hiju* alak.

Jóskához. A magyar nyelvterület északi felén és főként az erdélyi népnyelvi területen többek között egy érdekes régi, az irodalmi és a köznyelvből már kihalt határozó rag örződött meg: a *-ni* rag. Ennek használata tekintetében a vizsgált terület népnyelve szintén két, egymástól élesen elválasztható részre oszlik. A nyugati rész kizárólag a *Jóskáni*-féle alakot vagy vele váltogatva a *Jóskához* határozóragos formát használja, a keleti rész, az egész Borsavölgy a mezőségi falukkal meg csak ez utóbbi alakot. A *-ni* határozórag egyébként a magyar nyelvterületnek azokon a pontjain, ahol használják, csak személynevekhez vagy személyt jelölő foglalkozás-nevekhez járul; Kolozsvár vidékén is ez a szerepe. A *Jóskához: Jóskáni* használatának ilyen érdekes földrajzi megoszlása mellett megfigyelhetjük, hogy a Kolozsvártól keletre elterülő *a*-zó vidéken a *-hoz* helyhatározórag *-haz* alakú, vagy legalább is az előbbi alak mellett párhuzamosan ez utóbbi is él. Kolozsvártól nyugatra egyetlen *a*-zó adat sincs. — Figyelemreméltó a *-ni* és *-hoz* rag jelentésbeli különbségére vonatkozólag az egyes pontokkal kapcsolatban jegyzetekben közölt észrevétel is.

szőttök. Ezt a térképlapot két jelenség szemléltetése céljából soroltuk a mutatvány-lapok közé. Az egyik érdekes jelenség a *sző* ige kettős, *sző* ~ *szű* alakja. Tudvalevőleg mindkettő egy eredetibb kettőshangzós **sziü* igealak két irányba való fejlődésével keletkezett: **sziü* > **szëü* > *sző* és **sziü* > **szüü* > *szű*. Kolozsvárt és vidékén jóval gyakoribb ez utóbbi alak, mint az előbbi. A vizsgált területet ez esetben is kétfelé választja egy másik, e lapon szintén jól szemlélhető jelenség, a Kolozsvárt kezdődő és a tőle északkeletre, keletre és délkeletre megfigyelhető (ti) *szűttek* ~ *szőttek* igealakban jelentkező *e*-zés; ennek határa egybeesik az *a*-zás határával és más, a többi térképlapon is megfigyelhető hang-, alak- meg szótani jelenség határával. Így előreláthatólag e jelenségek együttes előfordulása az erdélyi népnyelv esetleges kisebb egységekre való tagozása alkalmával majd jelentős útmutatást nyújt. — Az érintett jelenségeken kívül megfigyelhető egyes pontokon (2, 4, 8, 10, 18, 56), de kizárólag csak a jelentősebb rumén hatásnak kitett keleti részeken az első szótagbeli magánhangzó rövid volta is.

vagytok. Az irodalmi és köznyelvben is hangtani okokból általánosan zöngétlenült, illetőleg a hanyagabb ejtésben megfigyelhető hasonult alakok *(vatytok, vattok)* mellett érdekes a keleti rész *a*-zását visszatükröző *vatytak* ~ *vattak* alakpár. Ez nagyjában ugyanazokon a pontokon jelentkezik, amelyeken más esetekben is megfigyelhető az *a*-zás.

vannak. A vizsgált területnek csaknem minden pontján a régiesebb *vadnak* ~ *vagynak* alak őrzödött meg. Figyelemreméltó, hogy még Kolozsvárt (1) és közvetlen környékén, nemkülönben Bánffyhunyadon (42)

és vidékén is ezeket az alakokat jegyezték fel a gyűjtők. Az újabb alak csak elszórtan, nem összefüggő területen jelentkezik.[26]

vetettem. A terület délnyugati részére jellemző s más lapokon is megfigyelhető hangállapotbeli jelenségeken kívül a többi pontokon figyelemreméltó az, hogy mind nyilt *e* hangzós alakokkal találkoztak a gyűjtők. Ennél még jelentősebb az a megfigyelés, hogy a vizsgált terület nyugat-délnyugat részén a rövidebb *vettem*, azaz a kötőhangzó (helyesebben rövid tővéghangzó) nélküli alak él. Ez a forma Kőrösfőn innen a fő közlekedési útvonalba eső, de a maga kicsinységében elzárkozóbb életet élő Magyarkapuson (53) megvan, a félrébb eső Magyarkiskapuson (52) viszont nincs meg. Érdekes példa ez arra, hogy egyes sajátságok megőrződése, illetőleg kifejlődése és elterjedése sokszor milyen kideríthetetlen tényezőktől függ. A délnyugati terület rövidebb igealakjának csaknem teljesen egységes megőrzését e rész elzártabb voltával volnánk hajlandók magyarázni, ha nem jegyeztek volna le a gyűjtők a városiasodó Bánffyhunyadon (42) is ilyen alakot. Ha azonban tekintetbe vesszük, hogy Bánffyhunyad Kolozsvártól (1) eléggé távol fekszik, s így közvetlenül egy nagy város nyelvi hatása alatt nem áll, legfeljebb a részben máshonnan bevándorló tisztviselő osztály nyelve terjeszt a kis város nyelvétől elütő nyelvi alakokat, mégis ez alak megőrzését itt is, és természetesen még inkább a tőle délre eső pontokon a viszonylagos nyelvi elzártságnak tulajdoníthatjuk. Érdekes azonban, hogy a Kalota két partján teljesen egybeépült két községben, Kalotaszentkirályon (43) és Zentelkén (44), tehát egymás mellett mindkét alakkal találkozunk.

SZABÓ T. ATTILA

Megjegyzés

Az egyes lapokon a jobb felsősarokban, a címszó előtt álló számok a kérdőív sorszámára utalnak, a jegyzetben közölt számok meg az egyes lapokon a községszámokat jelentik. Az alaktani adatokat szemléltető lapokra természetesen nem kerültek rá rumén adatok.

A rumén adatokban a magánhangzók fölé tett ékezet a szótag hangsúlyos voltát jelzi.

[26] A régebbi alakot két XVIII. századi mérai vallatásból is kijegyeztem így: 1742: „...mostis elég örlök *vadnak*...“ [Szt. Erzsébet-aggmenház lt. (Kvár) C. 12]. 1796: „...hát ők is ott *vadnak* s ittanak...“ [i. h. B. 15]:

852. burgonya
Kartoffel

Jegyzet:
1. A közlő szerint falun: pičóič

34 pityóka
35 magyaróu̯ ~ pityóu̯ka
36 bojóu̯ka, ‹krumpli, pityóu̯ka›
37 pityóka
pičóč
33 pityóka ~ krumpli
15 pityoka, [krumpli] (magyaro)
16 pityoka, [krumpli] (magyaro)
38 mogyoró
32 pityírkóu̯, ‹pityóu̯ka, krompli›
41 bojóu̯ ~ pityóu̯ka ~ mogyoróu̯, ‹krumpli›
39 bogyóka
29 pityóka ~ pityoka
10 pityóka, ‹krumpli›, (-magyaró)
14 pityóka
40 mogyoró
31 mogyoró
25 bojóka ~ pityóka
17 pityoka
11 pityoka, ‹krumpli›
9 pityoka
42 pityóu̯ka
26 bojóka
24 bojóka
30 bojóu̯ka, ‹krumpli›
28 bojóu̯ka
45 pityóka
49 bojóu̯ka
60 pére de pământ
12 pityoka
8 pityoka
6 magyaró
27 bojóu̯ka
23 magyaro
43 pityóu̯ka, (krumpli)
pičóu̯ka
48 bojóu̯ka
51 bojóka
18 pityoka
50 bojóka
22 magyaró
13 pityóka
5 pityoka
44 pityóu̯ka
47 bojóu̯ka
52 bojóka
19 magyaró ~ pityóka
7 pityoka
21 pityóka
4 pityoka
59 pijóu̯ ~ bojóu̯ka
58 bojóu̯ka
46 bojóu̯ka, ‹pityóu̯ka, krompli›
53 bojóka
20 pityóka
2 pityoka, krumpli
54 pityóka ~ pityoka
1 pityóka
pére +
56 pityoka, krumpli
3 pityōka
55 pityóka ~ pityoka
57 pityóka

II.

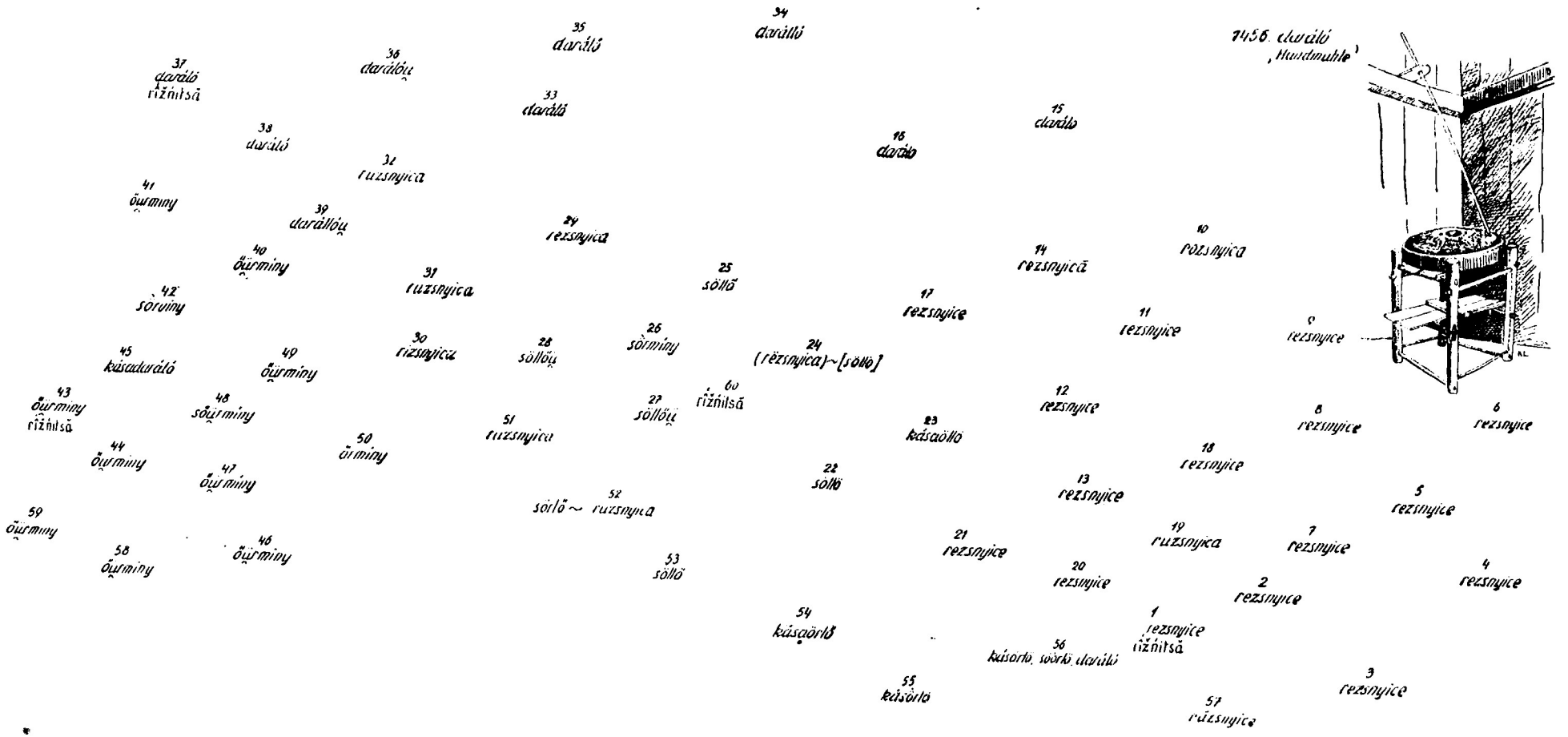

1456. daráló
(Handmühle)
37 daráló rîžńitsă
36 darálóu
35 darálö
34 darállö
33 darálö
38 darálö
32 ruzsnyica
41 öürminy
39 darállóu
40 öürminy
42 sòrviny
31 ruzsnyica
29 rezsnyica
25 söllö
16 darálö
15 darálö
14 rezsnyicā
10 rezsnyica
17 rezsnyice
11 rezsnyice
9 rezsnyice
45 kásadaráló
49 öürminy
30 rizsnyica
28 söllöu
26 sòrminy
24 (rëzsnyica)~[söllö]
60 rîžńitsă
43 öürminy rîžńitsă
48 söürminy
27 söllöu
51 ruzsnyica
23 kásaöllö
12 rezsnyice
8 rezsnyice
6 rezsnyice
44 öürminy
50 örminy
47 öürminy
22 söllö
18 rezsnyice
13 rezsnyice
5 rezsnyice
59 öürminy
52 sörlö ~ ruzsnyica
21 rezsnyice
19 ruzsnyica
7 rezsnyice
58 öürminy
46 öürminy
53 söllö
20 rezsnyice
2 rezsnyice
4 rezsnyice
54 kásaörlö
1 rezsnyice rîžńitsă
56 kásörlö, söörlö, daráló
55 kásörlö
3 rezsnyice
57 rázsnyice

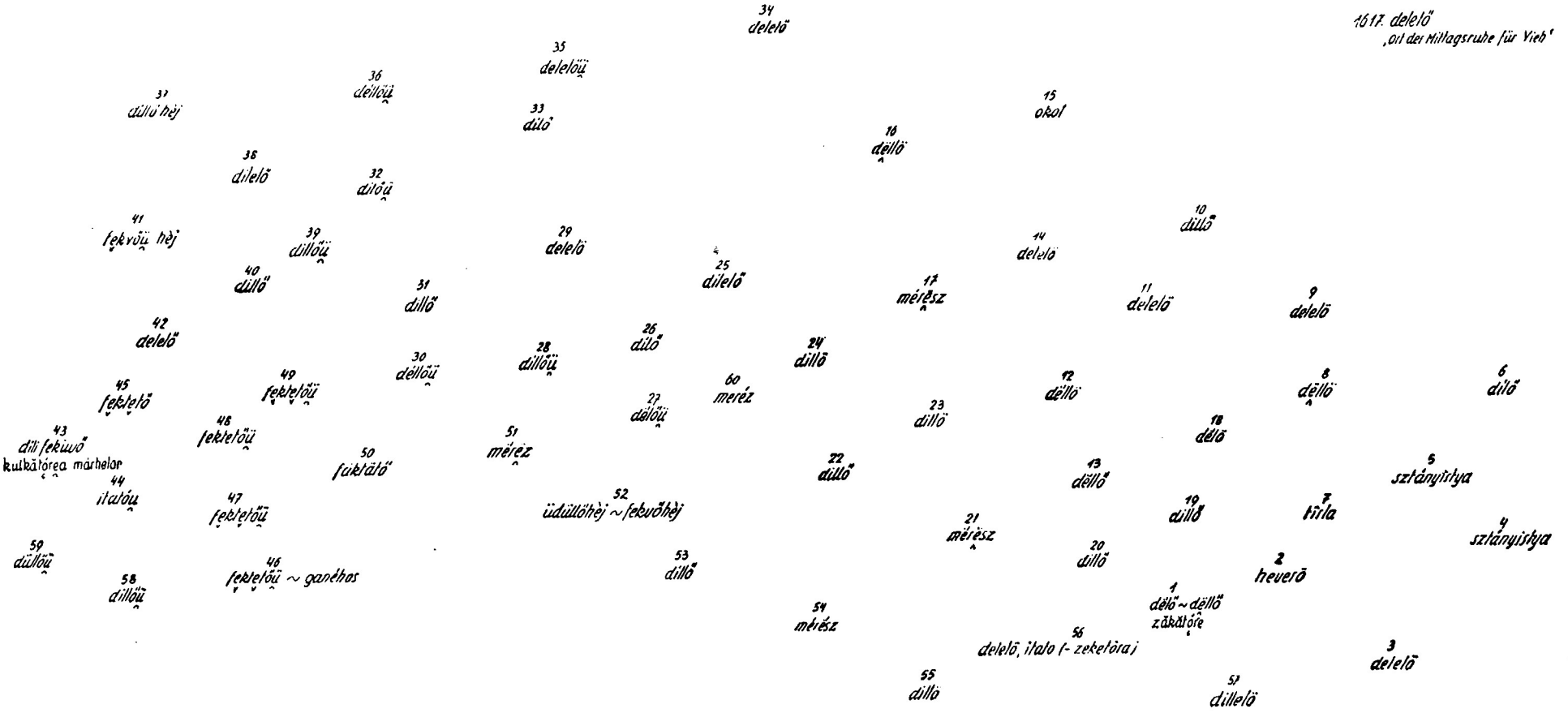
34 delelő
1617. delelő
‚Ort der Mittagsruhe für Vieh'
35 delelőü
36 dëllőü
37 dillő hèj
33 dilő
15 okol
16 dëllö
38 dilelő
32 dilőü
10 dillő
41 fękvőü hèj
39 dillőü
29 delelö
14 delelö
40 dillő
25 dilelő
17 mérësz
11 delelö
9 delelö
31 dillő
42 delelő
26 dilő
24 dillö
30 dëllőü
28 dillőü
45 fękteţő
49 fękteţőü
60 meréz
12 dëllö
8 dëllö
6 dilő
27 dëlőü
23 dillö
48 fektetőü
43 dili fekuvő
kulkăţórea márhelor
51 mërëz
18 dëlö
50 fuktätő
22 dillő
13 dëllő
5 sztányistya
44 itatóu
47 fękteţőü
52 üdüllőhèj ~ fekvőhèj
19 dillő
7 tîrla
21 mërësz
4 sztányistya
59 düllőü
46 fękteţőü ~ ganéhos
53 dillő
20 dillő
2 heverö
58 dillőü
1 dëlő ~ dëllő
zăkăţóre
54 mérësz
56 delelö, itato (- zekeţóra)
3 delelö
55 dillö
57 dillelö

927. ék
„Keil"

34
ik

35
ik

36
ik

37
ik
ik

38
pocok

32
pocok

41
ik

39
pocok

29
ék

40
ik

31
ik ~ pocok

25
ik

42
ék ~ pocok

26
pocok

28
pocok

30
pocok

49
ik

45
pocok ~ ik

60
jik ~ ik

27
pocok

24
ik ~ pocok

43
ik
ik

48
ik ~ pocok

51
pocok

50
ik

52
pocok

47
ik

47
pocok ~ ik

59
ik

58
ik

46
pocok

53
ik

54
pocok

15
jik
jik

16
ék

10
pocok

14
ék ~ pocok

17
ék ~ pocok

11
jik

9
pocok

12
ék

8
ék

6
ik ~ ék

23
ik ~ pocok

18
pocok ~ ék

22
pocok

13
pocok

5
ik ~ ék

19
pocok ~ ik

7
pocok

21
ék

4
pocok

20
pocok

2
ék, (pocok)

1
ik ~ ék
ik

56
pocok

3
ék ~ pocok

55
pocok

57
ik

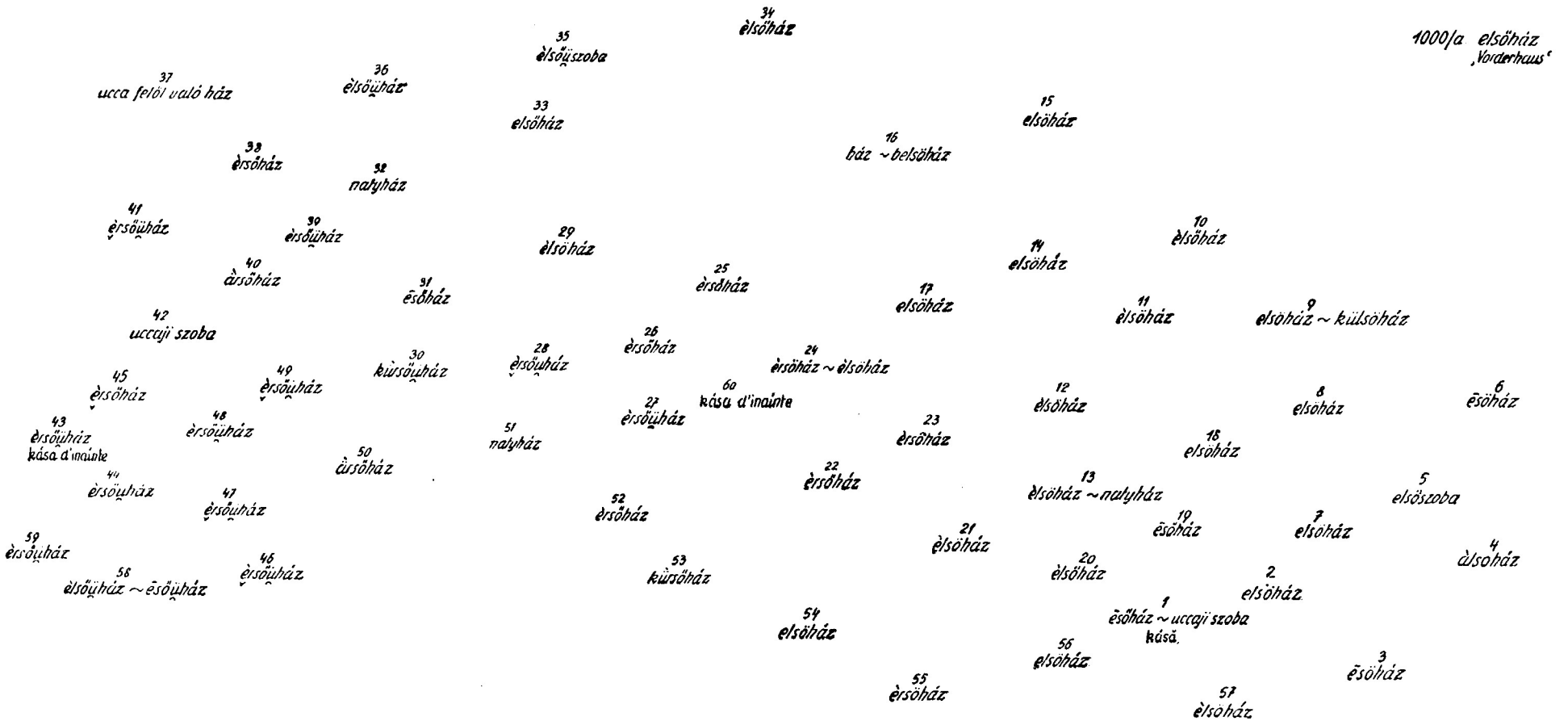
34 èlsőház
35 èlsőüszoba
1000/a elsőház „Vorderhaus"
37 ucca felől való ház
36 èlsőüház
33 elsőház
15 elsöház
16 ház ~belsöház
38 èrsőház
32 natyház
41 èrsőüház
39 èrsőüház
29 èlsöház
10 èlsöház
14 elsöház
40 àrsőház
25 èrsőház
31 ēsőház
17 elsöház
11 èlsöház
9 elsöház ~ külsöház
42 uccaji szoba
26 èrsőház
28 èrsőüház
24 èrsöház ~ èlsöház
30 kürsőüház
45 èrsőház
49 èrsőüház
60 kása d'inainte
12 èlsöház
8 elsöház
6 ēsöház
43 èrsőüház kása d'inainte
48 èrsőüház
27 èrsőüház
23 èrsőház
51 natyház
18 elsöház
50 àrsőház
22 èrsőház
13 èlsöház ~ natyház
5 elsöszoba
44 èrsőüház
47 èrsőüház
52 èrsőház
19 ēsöház
7 elsöház
21 èlsöház
59 èrsőüház
46 èrsőüház
53 kürsőház
20 èlsőház
4 àlsoház
56 èlsőüház ~ ēsőüház
2 elsöház
1 ēsőház ~ uccaji szoba kásá.
54 elsöház
56 elsöház
3 ēsöház
55 èrsöház
57 èlsöház

1390. eplény
„Kreuzstange (am Schlitten)"

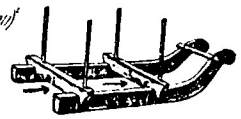

A két → a szán »eplény«-nek nevezett részére mutat.

37 epliny opleán
36 epliny
35 eplin
34 eplén
33 eplin
38 eplën
32 epliny
41 epliny
39 epliny
40 äpliny
29 eplën
31 epliny
25 epliny
42 epliny
30 eplény
28 epliny
26 eplin
24 epliny
45 epliny
49 epliny
60 opleán
43 epliny opleán
48 epliny
27 eplény ~ epliëny
51 epliny
50 äpliny
44 eplin
47 epliny
22 eplin
52 epliny
59 epliny. (eplény)
58 epliny
46 epliny
53 epliny
54 eplën
55 eplin

18 eplény
15 öplëny
14 eplën
10 eplin
17 eplëny
11 eplény
9 eplëny
12 epleny
8 eplëny
6 epliny
23 eplëny
18 eplëny
13 eplény
5 epliny
21 eplény
19 eplény
7 eplëny
20 eplin
2 öbleny
4 eplëny
1 eplëny opleán
56 eplën
3 eplën
57 epliny ~ eplën

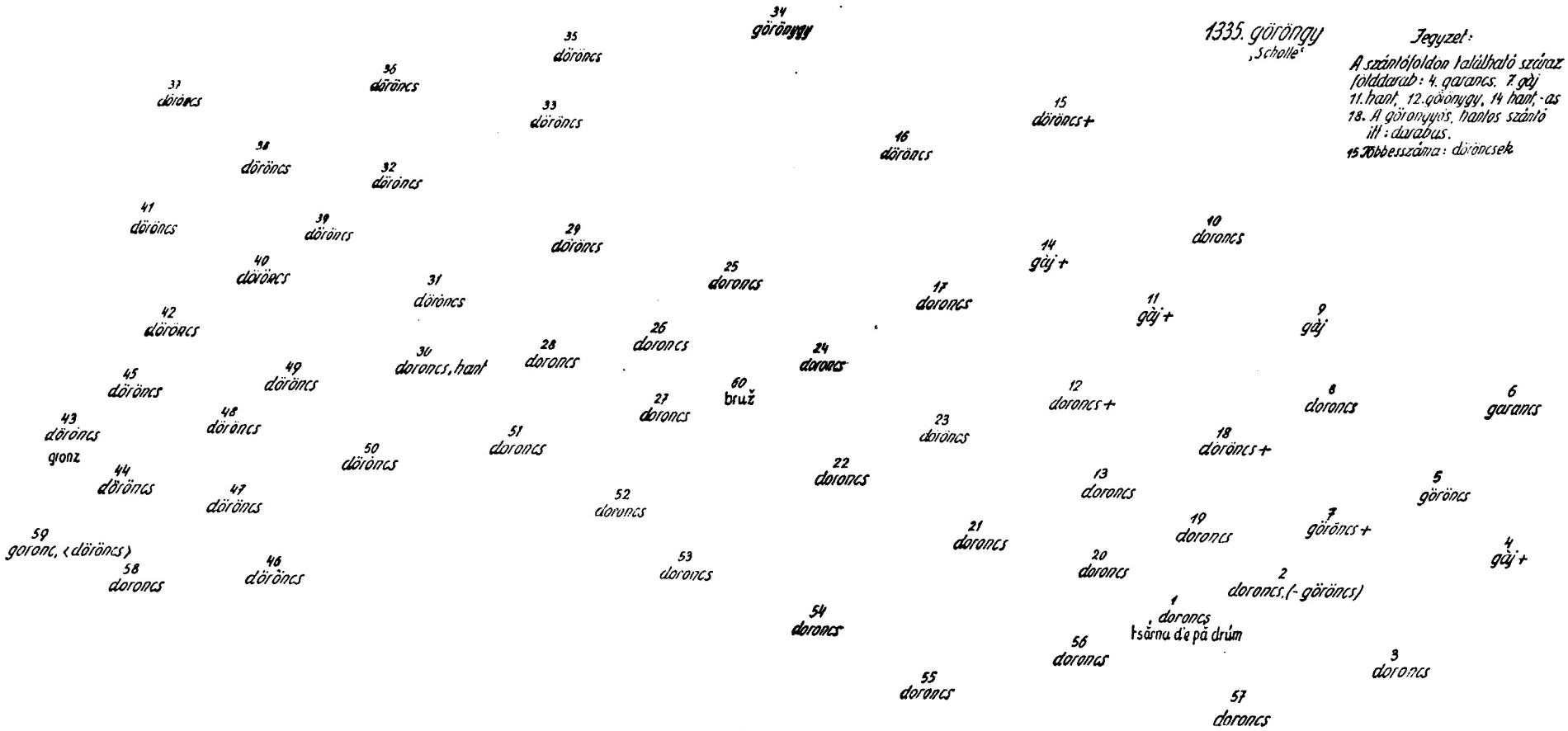
1335. göröngy
‚Scholle'
Jegyzet:
A szántóföldon található száraz
földdarab: 4. garancs. 7. gäj
11. hant, 12. göröngy, 14 hant, -as
18. A göröngyös, hantos szántó
itt: darabas.
15. Többesszáma: döröncsek
34 göröngy
35 döröncs
36 döröncs
37 döröncs
33 döröncs
15 döröncs+
16 döröncs
38 döröncs
32 döröncs
41 döröncs
39 döröncs
29 döröncs
10 doroncs
14 gäj+
40 döröncs
25 doroncs
31 döröncs
17 doroncs
11 gäj+
9 gäj
42 döröncs
26 doroncs
28 doroncs
24 doroncs
30 doroncs, hant
45 döröncs
49 döröncs
60 bruž
12 doroncs+
8 doroncs
6 garancs
43 döröncs
48 döröncs
27 doroncs
23 doroncs
18 döröncs+
gronz
51 doroncs
50 döröncs
22 doroncs
13 doroncs
5 göröncs
44 döröncs
47 döröncs
52 doroncs
21 doroncs
19 doroncs
7 göröncs+
59 gorong, (döröncs)
53 doroncs
20 doroncs
4 gäj+
58 doroncs
46 döröncs
2 doroncs, (-göröncs)
1 doroncs
54 doroncs
tsärna d'e på drům
56 doroncs
3 doroncs
55 doroncs
57 doroncs

1641. kása
„Brei"

34 kása
35 kása
36 kása
31 kása
33 kása
15 kása ~ dara
16 kása ~ kása ~ dara
38 kása
32 kása
10 kása
41 kása
39 kása
29 kása ~ dara
14 kása ~ dara
40 kása
25 kása ~ dara
17 kása ~ kása
11 káso
9 kása
31 kása
42 kása
26 kása
24 kása
28 kása ~ dara
30 kása
12 kása
8 kása ~ kása
6 kása
45 kása
49 kása
60 pását
27 kása
23 kása
18 kása
43 kása ~ dara pását
48 kása
51 kása
50 kása
22 kása ~ dara
13 kása
5 kása
44 kása
47 kása
52 kása
21 kása
19 kása
7 kása
4 kása ~ dara
59 kása
46 kása
53 kása
20 kása ~ dara
2 kása ~ dara
58 kása
1 kása pását;
54 kása ~ dara
56 kása
3 kása
55 kása
57 kása

1635. kocamalac
„Mutterschweinchen"

Jegyzet:
2. Amíg meg nem búg, azután
4. Téléves korig eme, aztán k
malac, később pedig dis
5. Ha megbúgott, akkor is.
6. Ha megbúgott, koca.

34 kocamalac
35 kocamalac
36 kocamalac
37 kocamalac
33 kocamalac
15 kocamalac
16 [-eme]. kocamalac
38 kocamalac
32 kocamalac
41 kocamalac
39 kocamalac
29 kocamalac
10 eme
14 eme
40 kocamalac
31 kocamalac
25 kocamalac
17 kocamalac
11 eme
9 eme
42 kocamalac
30 kocamalac
28 kocamalac
26 kocamalac
24 kocamalac
45 kocamalac
49 kocamalac
60 purčę
27 kocamalac
12 eme
8 eme
6 ememala
43 kocamalac purčáuą
48 kocamalac
50 kocamalac
51 kocamalac
23 kocamalac
18 kocamalac
22 kocamalac
13 kocamalac
5 eme+
44 kocamalac
47 kocamalac
52 kocamalac
21 kocamalac
19 kocamalac
7 eme
4 eme+
59 kocamalac
58 kocamalac
46 kocamalac
53 kocamalac
20 eme
2 eme+
1 eme purčę
54 kocamalac
56 kocamalac
3 eme ~ ememalac
55 annyok malac
57 ememalac

1095. lámpaulj
„Ölbehälter" (Lampe)

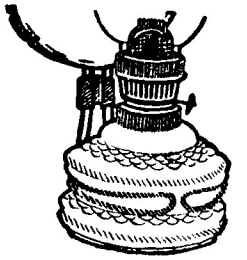

34 lámpahóujag
35 lámpa āja
36 lámpahòrdóu
37 lámpahòrdó · hurdóu d'ela lámpă
33 lámpahòrdó
15 lámpabulyko
16 lámpahojag
38 lámpahòrdó
32 lámpahòrdóu
41 lámpahòrdóu
39 lámpahòrdóu
29 lámpahòrdo
14 lámpaküpü
10 lámpa üstye ~ lámpa üstye
40 lámpahòrdó
31 lámpahòrdó
25 lámpahòrdó
17 lámpa üstye
11 lámpabüdü
9 lámpaöble ~ lámpaöble
42 petrolijomtàrtóu
26 lámpahòrdó
24 a lámpa hòrdoja
30 lámpa dobja
28 lámpahòrdóu
45 lámpagojó
49 lámpahòrdóu
60 butúku lámpi
12 lámpatöke
8 lámpamécs
6 lámpaöböl
27 lámpahòrdóu
23 lámpa töjke
43 lámpadoboz but'eá lámpk'i
48 lámpahòrdóu
51 lámpahòrdó
18 lámpabulyko
50 lámpahòrdó
22 lámpahòrdó
13 lámpaküpü
5 lámpagojo ~ lámpahordo
44 lámpagojóu
47 lámpahòrdóu
52 lámpahòrdó
19 lámpának a pohara
7 lámpagojo
21 lámpapohár
4 lámpahòrdo
59 lámpahòrdóu
46 lámpahóujag
53 lámpahòrdó
20 lámpadob
2 lámpabulyok
58 lámpabulykóu
54 lámpaöböl
1 (- lámpagojó) butúku d'ela lámpă
56 lámpabulyko ~ lampahojag
3 lámpagömb
55 lámpahojag
57 lámpaküpö

1017 lepedŏ
‚Bettuch'

34 lepedŏ
35 lepedŏ̈ü̯
36 lepedŏ̈ü̯
37 lepedŏ lepedʼeu̯
33 lepedŏ ~ lepedŏ
15 lepedö
16 lepedö
38 lepedŏ
32 lepedŏ̈ü̯
10 lepedŏ
41 lepödŏ̈u̯
39 lepedŏ̈ü̯
29 lepedö
14 lepedö
40 läpëdŏ
31 lepedŏ
25 lepedŏ
17 lepedŏ
11 lepedö
9 lepedö
42 lepödŏ̈ü̯
30 lepedŏ̈ü̯
28 lepedŏ̈ü̯
26 lepedŏ
24 lepedö
12 lepedö
8 lepedö
6 lepedö
45 lepëdŏ
49 lepödŏ̈ü
60 lipidʼéu̯
27 lepedŏ̈ü̯
23 lepedö
18 lepedö
43 lepëdŏ̈ü̯ lipidʼéu̯
48 lepödŏ̈ü̯
51 lepedŏ
50 läpödŏ
22 lepedö
13 lepedŏ
5 lepedö
44 lepëdŏ̈ü̯
47 lepödŏ̈ü̯
52 lepedŏ
19
7 lepedö
21 lepedö
4 lepedö
59 lepödŏ̈ü̯
46 lepödŏ̈ü
53 lepedŏ
20 lepedö
2 lepedö
58 lepödŏ̈ü̯
1 lepedŏ lepedʼéu̯
54 lepedö
56 lepedö
3 lepedö
55 lepedŏ
57 lepedö

1781. mókus
„Eichhörnchen"

34
mókus +

35
cibóuka

36
móukus ~ cibóuka

37
mókus, (-cibóka)
tsibókă

33
mókus

15
ververica
vérveritsă

16
mókus

38
cibóka

32
cibóuka

41
cibóuka

39
cibóuka

29
mókus

14
mókus

18
mókus

40
cibóuka

31
cibóka

25
cibóka

17
mókus

11
mókuss

9
mókus

42
móukus ~ cibóuka

30
cibóuka, [-móukus]

28
cibóuka +

26
cibóka

24
cibóka

12
mókus

8
mókus

6
mókus

45
cibóka

49
cibóuka

60
tsibókă

27
cibóuka

23
cibóka

18
mókus

43
cibóuka
tsibóukă

48
cibóuka

51
cibóka

50
cibóka

22
cibóka

13
mókus

5
mókus

44
móukus

47
cibóuka

52
cibóka

21
mókus

19
mókus

7
mókus

4
mókus

59
cibóuka

58
cicibóuka

46
cibóuku, (-güzü)

53
cibóka, [-mókus]

20
cibóka

2
mókus

54
cibóka ~ mókus

1
mókus
tsibókă

56
ciboka, [mokus]

3
mókus

55
ciboka

57
mókus

Jegyzetek:

22. A mókus szerintük nagyobb és fekete színű
28. A móukus kifejezést gyermek-ijesztő szóként használják
34. Olábul: tsibokă
50. A mókushoz hasonló nagyságú, de szürkés-barnás állatot güzsü néven ismerik

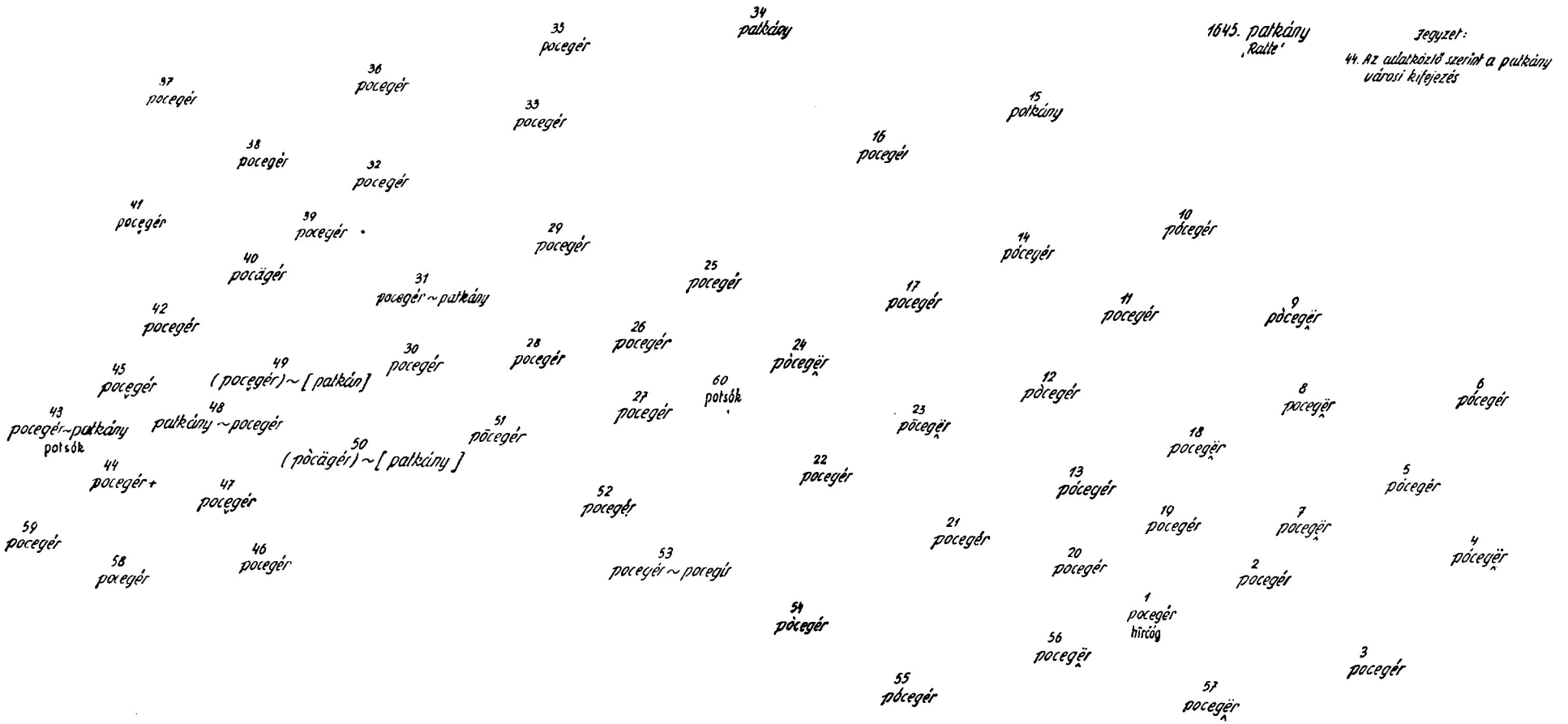
1645. patkány
‚Ratte'
Megjegyzés:
44. Az adatközlő szerint a patkány városi kifejezés
1 pocegér hírcóg
2 pocegér
3 pocegér
4 pócegër
5 pócegér
6 pócegér
7 pocegër
8 pocegër
9 pòcegër
10 pócegér
11 pocegér
12 pòcegér
13 pócegér
14 pócegér
15 patkány
16 pocegér
17 pocegér
18 pocegër
19 pocegér
20 pocegér
21 pocegér
22 pocegér
23 pōcegër
24 pòcegër
25 pocegér
26 pocegér
27 pocegér
28 pocegér
29 pocegér
30 pocegér
31 pocegér ~ patkány
32 pocegér
33 pocegér
34 patkány
35 pocegér
36 pocegér
37 pocegér
38 pocegér
39 pocegér
40 pocägér
41 pocegér
42 pocegér
43 pocegér~patkány potsók
44 pocegér +
45 pocegér
46 pocegér
47 pocegér
48 patkány ~pocegér
49 (pocegér)~[patkán]
50 (pòcägér)~[patkány]
51 pōcegér
52 pocegér
53 pocegér ~ pocegúr
54 pòcegér
55 pócegér
56 pocegër
57 pocegër
58 pocegér
59 pocegér
60 potsók

1151. szitál az eső
„es riesell"

Jegyzet:
19. Mintha szitálna az eső
32. Csak úgy jú, mintha szitálnák
33. Úgy esik, mintha szitálnának

34 szitál az eső
35 aprón esik +
36 szitál az esőü
37 szitál az eső
33 sűrün esik az eső
38 permetez
32 apróu esőü +
41 apróu esőu ~ pojhozóu esőü
39 szitál
29 szitál
40 lanyha ösö
31 permetez az eső
25 aprón esik
42 csöndes esőü
26 permetél ~ szitál
28 apróu esőü esik
30 apróu esőü
24 szitál az eső
45 apró eső
49 szitál az esőü
60 plóuă numai cérne
27 kodól az esőü
48 ködös esőü ~ szitál az esőü
43 szitál cérne plóie
50 szitál
51 szemetel az eső
44 szitál az esőü
47 szitál az esőü
52 szemetel az eső ~ permetél az eső
59 szitál az esőü
58 szitál az esőü
46 permetéz az esőü
53 szemetél az eső
54 szépen és az eső, szitál
55 szitál az eső

16 szitál az eső
17 szitál
23 permetél
22 apró eső
21 szitál

15 apron esik plóuă mănântsél
14 szitál az eső
10 szitál ~ permetez
11 szitál
9 szitál
12 csak úly szitál
8 szitáll az eső
6 peszmetél az eső
18 apron esik az eső
13 szitál
5 szitál az eső
19 aprón esik +
7 szitál
4 szitál az eső
20 szitál
2 szitál az eső
1 aszájos az ég cérne
56 permétkel
3 ködös eső
57 szitál az eső

1482. vakondok
„Maulwurf"

Jegyzetek:

10 A rendes neve vakond, de itt így ismérjük.
13 Csak az iskolába tanultuk, hogy vakond, itthon csak patkánnak mondjuk.
15. Magyar nevét nem tudja, román neve: kirkitsół

34 vakond
35 patkány
36 vakond
37 vakond
33 vakkond
15 — +
16 patkány
38 vakond
32 vakondok
41 vakondok
39 vakondok
29 potkány
14 patkány
10 patkán +
40 vakondok
31 vakond
25 patkán
17 patkány ~ vakond
11 patkán
9 patkány
42 vakond
26 potkán
28 patkány
30 patkány
24 patkány
45 vakond
49 vakond
60 hirčóg
12 patkán
8 vakondok
6 patkány
43 vakond herčúq
48 vakond
27 potkán
51 vakond
23 patkány
18 fódi patkány
50 vakondok, -ok
22 potkán
13 patkán +
5 patkán
44 vakond
47 vakoncs
52 patkán
21 patkán
19 patkány
7 patkány
59 vakoncs
46 vakoncs
53 potkány
20 patkán
2 vakond
4 patkány
58 vakoncs
54 patkán
1 patkány potkán
56 patkány
3 patkány
55 patkány
57 patkán

929. uésö̈
, Meiszel

34 uésö̈
35 vísö̈ü̯
36 uésö̈ü̯
37 uísö̈ d'išäu̯
33 uísö
15 diso d'išäu̯
16 uésö
38 vísö
32 uísö̈ü̯
41 vísö̈ü̯
39 uísö̈ü̯
29 uísö
10 uísö
14 uésö
40 uísö̈ü̯
31 vísö
25 uísö
17 uẹsö
11 uísö̈
9 uésö
42 uésö
26 uísö
24 uísö
30 uésö̈ü̯
28 uísö̈ü̯
49 uísö̈ü̯
45 uísö
60 dăldútsä
12 uẹsö
8 uésö
6 uísö
27 uiésö̈ü̯
23 uésö
43 uísö̈ü̯ d'lšéu̯
48 uísö̈ü̯
51 uísö
18 uésö
50 uísö
22 uísö
13 uésö
5 uísö
44 uísö̈ü̯
47 uísö̈ü̯
52 uísö
19 uésö
7 uésö
21 uésö
4 uísö
59 uísö̈ü̯
46 uísu
53 uísö
20 uísö
2 uésö
58 uísö̈ü̯
54 uésö
1 vísö ~ vésö žišéu̯
56 uésö
3 uésö
55 uísö
57 vísȫ

240/b. egyék
‚er esse'

34 egyék
35 egyik
36 egyék
37 egyik
33 egyik
15 egyik
16 egyëk
38 egyik
32 egyik
41 egyik
39 egyen
29 egyëk
10 egyen ~ egyëk
14 egyëk
40 egyik
25 egyen
31 egyik
17 egyëk
11 egyëk
9 egyëk
42 ëgyik
26 egyik
28 egyik
24 egyik ~ egyëk
30 egyëk
49 ëgyik
45 ëgyik
60
12 egyëk
8 egyëk
6 egyék
27 egyëk
23 egyëk
18 egyëk
43 ëgyik
48 ëgyik
51 egyik
50 ëgyik
22 egyik
13 egyen
5 egyék
44 ëgyik
47 ëgyik
52 egyik
19 egyék
7 egyëk
21 egyëk
59 egyik
53 egyik
20 egyëk
4 egyëk
46 ëgyik
58 egyik
2 egyëk
1 egyëk
54 egyék
56 egyëk
3 egyék
55 egyik
57 egyék

240/a. evett
‚er asz'
34 ett
35 ett ~ evett
36 ett
37 ett
33 ett
15 ett
16 ett ~ evett
38 ett
32 ött
41 ett
39 ött
29 evett
10 ett
14 ett
40 ëtt
25 ött
31 ett ~ ött
17 ett
11 ett
9 ett
42 ëtt
26 ött
28 ött
30 ett
24 ett
45 ëtt
49 ëtt
60
12 ett
43 ëtt
48 ëtt
27 ött
51 ött
23 ett ~ evett
8 ett ~ evett
6 ett ~ evett
50 ëtt
18 ett
44 ëvett
22 ött
47 ëtt
13 ett
5 ett
52 ött
59 ëtt
19 ett
7 ett
21 ett ~ evett
46 ëtt
58 ett
53 ött
20 ett
4 ett
2 ett
54 ett
1 ett
56 ett
3 ett ~ [evett]
55 ett
57 evett

884. házuk
„ihr Haus"

34 házok
35 házik
36 házik
31 házik
33 házik
16 házik
15 házok
38 házik
32 házik
10 házak
41 házok
39 házik
29 házik
14 házok
25 házik
40 házok ~ házik
31 házik
17 házok
11 házak
9 házak
42 házok
26 házik
24 házik
28 házik
30 házik
12 házak
8 házak
6 házak
60
45 házok
49 házok
27 házik
23 házik
18 házak
43 házok
48 házok
51 házik
50 házok
22 házik
13 házok
5 házak
44 házok
47 házok
52 házik
19 házuk
7 házak
21 házik
4 házak
59 házok
53 házik
20 házik
2 házuk
58 házok
46 házok
1 házok
54 házik
56 házik
3 házok ~ házak
55 házik
57 házok

1727. hiv
‚er ruft'

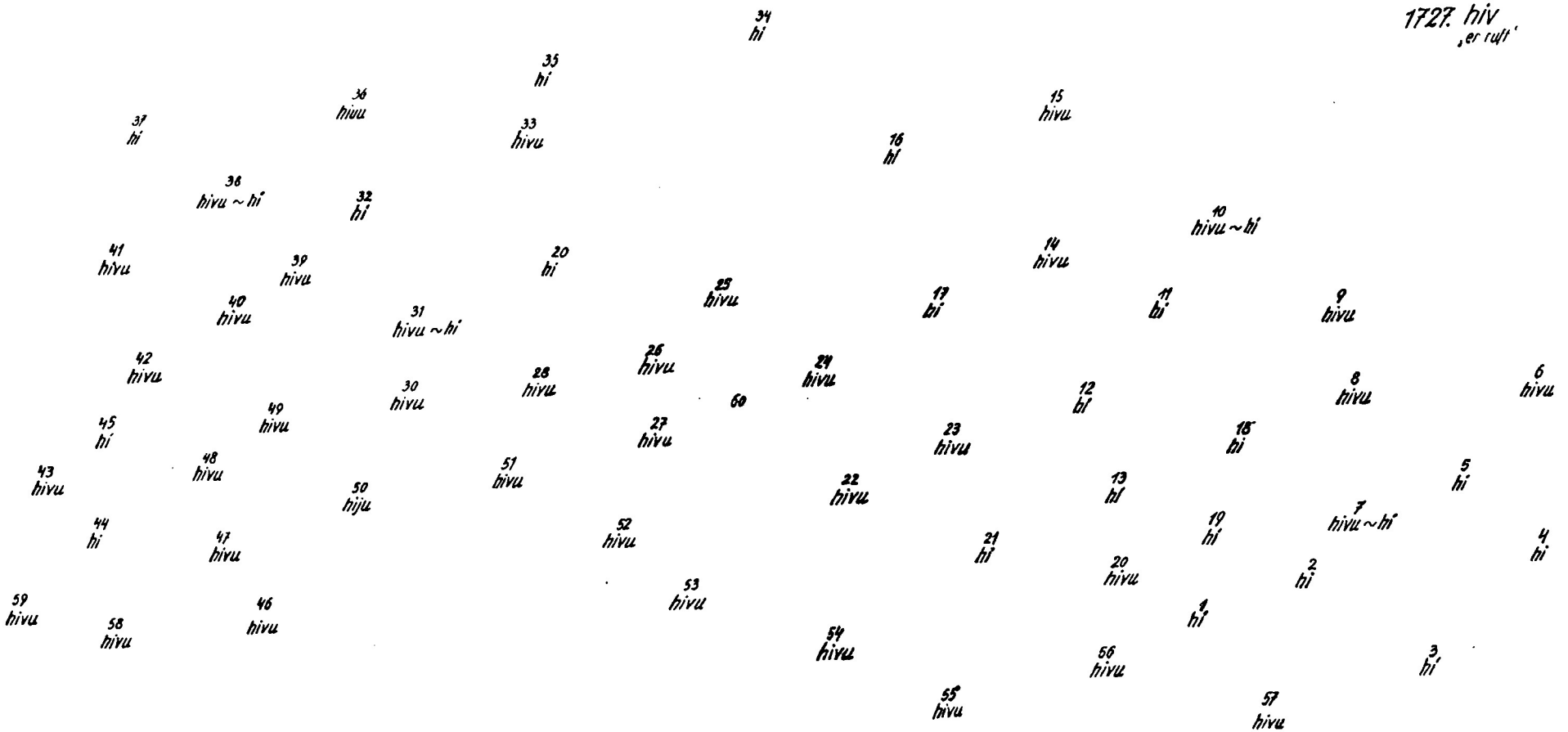

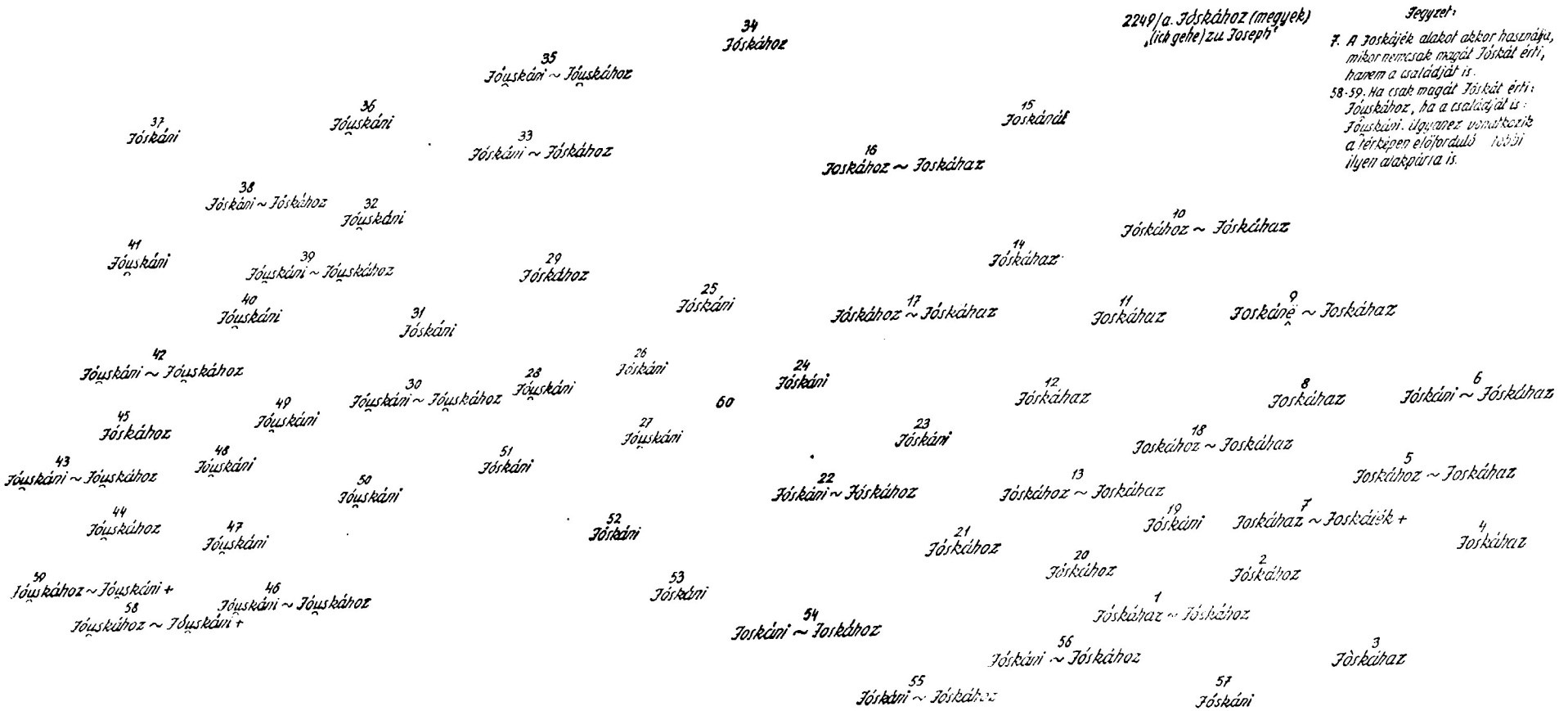

Megyzet:

7. A Joskájék alakot akkor használja, mikor nemcsak magát Jóskát érti, hanem a családját is.

58-59. Ha csak magát Jóskát érti: Jóuskához, ha a családját is: Jóuskáni. Ugyanez vonatkozik a térképen előforduló más ilyen alakpárra is.

2098. szöttök
„Ihr webt"

34 szöttök
35 szüttök
36 szüttök
37 szüttök
33 szülök
15 szüttek
16 szöttök ~ szöttek
38 szüttök
32 szüttök
10 szüttök
41 szöttök
39 szüttök
29 szöttök
14 szöttek
40 szüttök
25 szüttök
31 szüttök
17 szöttek
11 szöttek
9 szöttek
42 szüttök
26 szüttök
28 szüttök
24 szüttök
30 szüttök
60
12 szöttek
8 szöttek
6 szöttek
45 szüttök
49 szüttök
27 szüttök
23 szöttök
18 szüttek
43 szüttök
48 szüttök
51 szüttök
50 szüttök
22 szüttök
13 szöttök
5 szüttek
44 szüttök
47 szüttök
52 szülok
19 szüttök
7 szöttek
21 szöttök
4 szöttek
59 szüttök
46 szüttök
53 szülök
20 szüttök
2 szüttök
58 szüttök
1 szüttek
54 szüttök
56 szöttek
3 szöttek
55 szüttök
57 szüttök

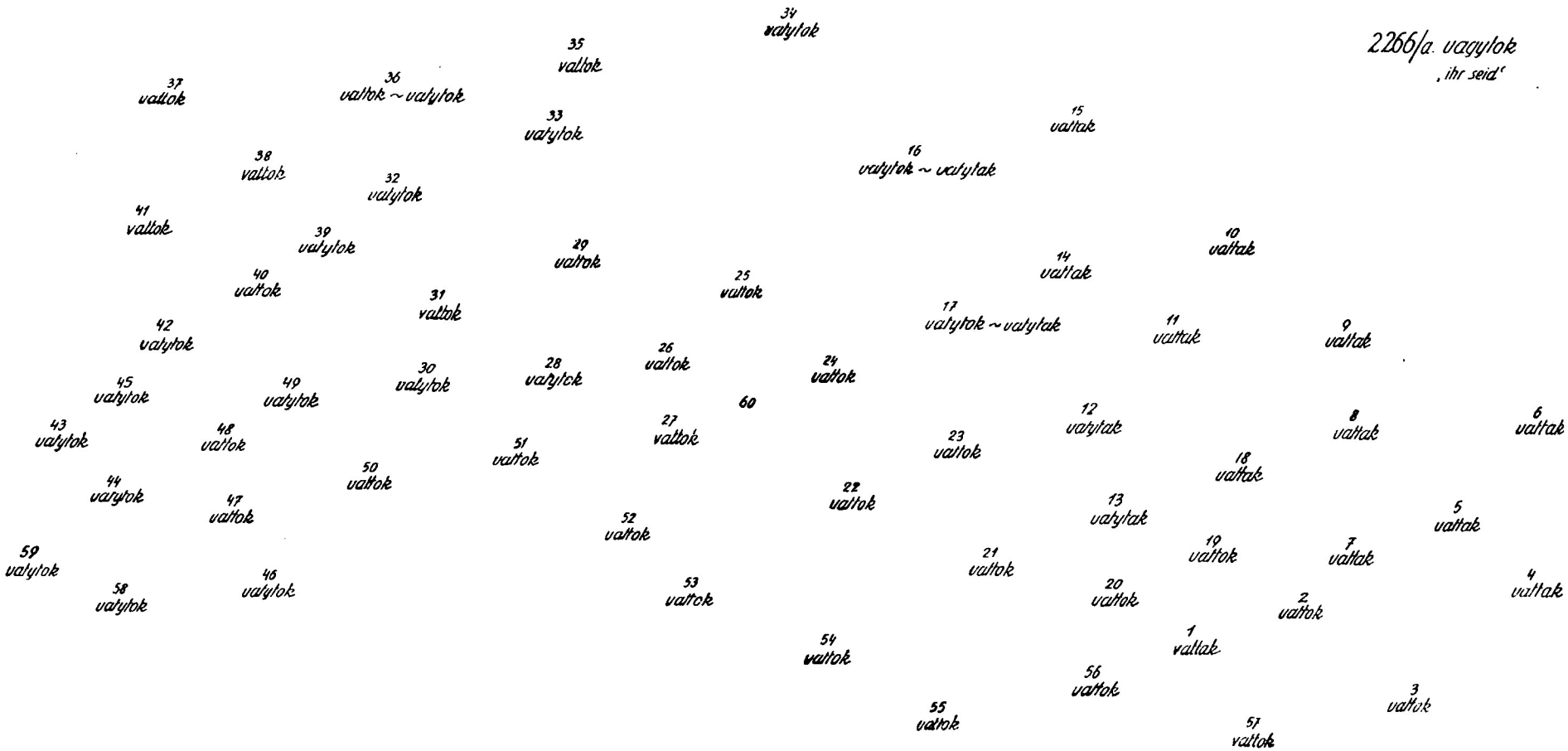
2266/a. vagytok
, ihr seid'
34 vatytok
35 vattok
37 vattok
36 vattok ~ vatytok
33 vatytok
15 vattak
38 vattok
32 vatytok
16 vatytok ~ vatytak
41 vattok
39 vatytok
29 vattok
10 vattak
14 vattak
40 vattok
31 vattok
25 vattok
17 vatytok ~ vatytak
11 vattak
9 vattak
42 vatytok
26 vattok
24 vattok
28 vatytok
30 vatytok
45 vatytok
49 vatytok
60
12 vatytak
8 vattak
6 vattak
43 vatytok
48 vattok
27 vattok
23 vattok
51 vattok
18 vattak
50 vattok
44 vatytok
47 vattok
22 vattok
13 vatytak
5 vattak
52 vattok
59 vatytok
21 vattok
19 vattok
7 vattak
4 vattak
58 vatytok
46 vatytok
53 vattok
20 vattok
2 vattok
1 vattak
54 vattok
56 vattok
3 vattok
55 vattok
57 vattok

2266/b. vannak
‚sie sind'

34 vagynak
35 vadnak
36 vadnak
37 vagynak
33 vagynak
15 vannak
16 vagynak
38 vagynak
32 vagynak
41 vadnak
39 vagynak
29 vadnak
10 vagynak ~ vannak
14 vannak
40 vagynak
25 vannak
31 vagynak
17 vadnak
11 vagynak
9 vagynak
42 vagynak
26 vadnak
28 vadnak
24 vadnak
30 vagynak
49 vadnak
45 vadnak
60
12 vagynak
8 vadnak
6 vannak
27 vadnak
23 vadnak
43 vadnak
48 vadnak
51 vadnak
18 vannak
50 vadnak ~ vagynak
22 vadnak
13 vagynak
5 vagynak
44 vadnak
47 vadnak
52 vadnak
19 vadnak
7 vannak
21 vannak
59 vadnak ~ vannak
46 vadnak
53 vagynak
20 vadnak
4 vagynak
2 vadnak
58 vagynak
1 vadnak
54 vannak
56 vadnak
3 vadnak
55 vadnak
57 vadnak

1281. vetettem
‚ich säte'

34 vetettem
35 vetettem
36 vetettem
37 vetettem
33 vetettem
15 vetettem
16 vetettem
38 vetettem
32 vetettem
10 vetettem
41 vettem
39 vetettem
29 vetettem
14 vetettem
40 vättäm
25 vetettem
17 vetettem
11 vetettem
9 vetettem
31 vetettem
42 vettem
26 vetettem
24 vetettem
28 vetettem
30 vetettem
12 vetettem
8 vetettem
6 vetettem
60
45 vettem
49 vettem
27 vetettem
23 vetettem
18 vetettem
43 vettem
48 vettem
51 vetettem
50 vättäm
22 vetettem
13 vetettem
5 vetettem
44 vetettem
47 vettem
52 vetettem
19 vetettem
7 vetettem
21 vetettem
4 vetettem
59 vettem
20 vetettem
2 vetettem
53 vettem
46 vettem
58 vettem
1 vetettem
54 vetettem
56 vetettem
3 vetettem
55 vetettem
57 vetettem

Erdélyi Tudományos Füzetek

Megindította **György Lajos**

Szerkeszti **Szabó T. Attila**

Az EME kiadása

12. **György Lajos:** Két dialógus régi magyar irodalmunkban (1 hasonmással) — 2.—
14. **Ferenczi Miklós:** Az erdélyi magyar irodalom bibliografiája. 1926. év — 1.50
17. **György Lajos:** Egy állitólagos Pancsatantra-származék irodalmunkban — 1.50
20. **Szabó T. Attila:** Az Erdélyi Múzeum-Egylet XVI—XIX. századi kéziratos énekeskönyvei — — — — — — — — 1.50
22. **György Lajos:** A francia hellénizmus hullámai az erdélyi magyar szellemi életben — — — — — — — — — — — 1.50
23. **Kántor Lajos:** Az Erdélyi Múzeum-Egyesület problémái — — — — — — 1.50
26. **Papp Ferenc:** Gyulai Pál id. Bethlen János gr. körében — — — — — — 1.50
28. **Biró Vencel:** Püspökjelölés az erdélyi róm. kath. egyházmegyében — — — 1.50
31. **Ferenczi Miklós:** Az erdélyi magyar irodalom bibliografiája. 1929. év — 1.50
33. **Rajka László:** Jókai „Törökvilág Magyarországon" c. regénye — — — — 1.50
36. **Szabó T. Attila:** Az Erdélyi Múzeum Vadadi Hegedüs-kódexe — — — — — 1.50
37. **Kántor Lajos:** Hidvégi gróf Mikó Imre szózata 1856-ban az Erdélyi Múzeum és az Erdélyi Múzeum-Egyesület megalakitása érdekében — — — — — — 1.50
42. **Krisló György:** Báró Eötvös József utazásai Erdélyben — — — — — — 2.50
46. **Varga Béla:** Az individualitás kérdése 2.50
52. **Ferenczi Miklós:** Az erdélyi magyar irodalom biolografiája. 1931. év — — 1.50
54. **György Lajos:** Magyar anekdotáink Naszreddin-kapcsolatai — — — — — 1.50
55. **Veress Endre:** Gróf Kemény József [1795—1855] (12 keppel) — — — — 4.—
57. **Tavaszy Sándor:** A lét és valóság — 2.—
58. **Szabó T. Attila:** Adatok Nagyenyed XVI—XX. századi helynéveinek ismeretéhez (1 térképvázlattal) — — — — 2.—
60. **Veress Endre:** A történetiró Báthory István király (3 képpel) — — — — 2.50
63. **Biró József:** A kolozsvári Bánffy-palota és tervező mestere. Johann Eberhard Blaumann (7 képpel) — — 2.—
65. **Jancsó Elemér:** Az irodalomtörténetirás legújabb irányai — — — — — — 1.50
76. **Juhász Kálmán:** Müveltségi állapotok a Temesközben a török világban — — 1.20
79. **Valentiny Antal:** Az erdélyi magyar irodalom bibliográfája. 1934. év — — 2.—
81. **György Lajos:** Anyanyelvünk védelme 1.20
82. **Grandpierre Edit:** A kolozsvári Szent Mihály-templom története (34 képpel) — 2.50
88. **Rass Károly:** A mi regényirodalmunk 2.—
89. **Valentiny Antal:** Románia magyar irodalmának bibliografiája. 1935. év — — 1.20
90. **Monoki István:** Romániában az 1935. évben megjelent román-magyar és magyar időszaki sajtótermékek cimjegyzéke — — — — — — — — — 2.—
92. **Jancsó Elemér:** Nyelv és társadalom 1.50
95. **Valentiny Antal:** Románia magyar irodalmának bibliográfiája 1936. év — — 2.—
96. **Kántor Lajos:** Czegei gróf Wass Ottilia, az Erdélyi Múzeum-Egyesület nagy jótevője (4 képpel) — — — — 2.—
98. **Lakatos István:** A román zene fejlődéstörténete (5 képpel) — — — — 2.—
100. **György Lajos:** Dr. Bitay Árpád életrajzi adatai és tudományos munkássága (1 képpel) — — — — — 1.20
101. **Szabó T. Attila:** Dés helynevei (2 térképvázlattal) — — — — — — — 2.—
102. **Valentiny Antal:** Románia magyar irodalmának bibliografiája. 1937. év 2.—
104. **Szabó T. Attila:** Bábony története és települése (68 képpel) — — — — — 4.—
105. **György Lajos:** Az „Erdélyi Múzeum" története (1874—1937) — — — — — 2.—
106. **Fábián Béla:** Nagykend helynevei — 1.—
112. **Valentiny Antal:** Románia magyar irodalmának bibliografiája. 1938. év — 2.—
114. **Szabó T. Attila:** A kalotaszegi nagybirtokok jobbágyságának szolgáltatása és adózása (1640—1690) — — — 2.—
115. **Nagy Géza:** Geleji Katona István személyisége levelei alapján — — — 1.20
116. **Kántor Lajos:** Párbuzam az Erdélyi Múzeum-Egyesület és az Astra megalakulásában és korai működésében — 1.50
118. **Imre Lajos:** A közművelődés mint társadalmi feladat — — — — — — 1.—
119. **Balogh Artúr:** A Nemzetek Szövetsége húsz évi működésének mérlege 1.20
120. **György Lajos:** A magyar nábob — — 1.50
121. **K. Sebestyén József:** A Csonk-hegyi Brasovia vár temploma (11 képpel) — — 1.50
122. **Valentiny Antal:** Románia magyar irodalmának bibliografiája. 1939. év — 2.—
123. **Szabó T. Attila:** Ujabb adatok és pótlások kéziratos énekeskönyveink és verses kéziratainak könyvészetéhez — 1.50
124. **Ady László:** Magyarkapus helynevei (1 térképvázlattal) — — — — — — — 2.—
125. **Nyárády E. Gyula:** Kolozsvár környékének mocsárvilága (12 képpel és térképpel) — — — — — — — — 2.50
126. **K. Sebestyén József:** Régi székely népi eredetű műemlékeink (20 képpel) 1.80
127. **Biró Vencel:** Gr. Batthyány Ignác (1741—1798) (1 képpel) — — — — — 1.—
129. **Ferenczi István:** Régészeti megfigyelések a limes dacicus északnyugati szakaszán (12 képpel) — — — — — 4.—
130. **Herepei János:** A dési református iskola XVII. és XVIII. századbeli igazgatói és tanitói — — — — — — — 2.50
132. **Tóth Zoltán:** Iorga Miklós és a székelyek román származásának tana — 2.—
133 **Jakó Zsigmond:** Az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltárának multja és feladatai 2.—
136. **Balogh Ödön:** Néprajzi jegyzetek a csügési magyarokról — — — — — — 2.50
138. **Imreh Barna:** Mezőbánd helynevei — — 3.—
139. **Mikó Imre:** A törvényhozói összeférhetetlenség — — — — — — — — — 2.—
141. **Entz Géza:** A dési református templom (20 képpel) — — — — — — — — 2.50
142. **Tolnai Gábor:** Gróf Lázár János, a Voltaire-fordító — — — — — — — 1.—
143 **Herepei János:** Könyvészeti tanulmányok (2 képpel) — — — — — — — — 5.—
144. **Nagy Géza:** Társadalmi ellentétek a régi erdélyi református egyházban — — — 1.50
147. **Szabó T. Attila:** Dés települése és lakossága — — — — — — — — — — 2.—
149. **Németh Gyula:** Kőrösi Csoma Sándor lelki alkata és fejlődése (1 képpel) — 2.50
150. **Entz Géza:** Szolnok-Doboka középkori műemlékei (9 képpel) — — — — 3.—
154. **Vita Zsigmond:** Románia magyar irodalmának bibliográfiája 1940-ben és 1941-ben — — — — — — — — — 1.50
156. **Gazda Ferenc:** Gr. Kemény József és Mike Sándor levelezése — — — — 2.50
157. **Makkai László:** Az erdélyi románok a középkori magyar oklevelekben — — 2.—